

Антологија

СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Антологија
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Стеван Сремац

ЛИМУНАЦИЈА У СЕЛУ

„Антологија српске књижевности“ је пројекат дигитализације класичних дела српске књижевности Учитељског факултета Универзитета у Београду и компаније Microsoft®

Није дозвољено комерцијално копирање и дистрибуирање овог издања дела. Носиоци пројекта не преузимају одговорност за могуће грешке.

Ово дигитално издање дозвољава уписивање коментара, додавање и брисање делова текста. Носиоци пројекта не одговарају за преправке и дистрибуцију измењених дела. Оригиналno издање дела налази се на Веб сајту www.ask.rs.

2009.

Стеван Сремац

ЛИМУНАЦИЈА У СЕЛУ

Садржај

ГЛАВА ПРВА	2
ГЛАВА ДРУГА.....	7
ГЛАВА ТРЕЋА.....	14
ГЛАВА ЧЕТВРТА.....	18
ГЛАВА ПЕТА.....	23
ГЛАВА ШЕСТА.....	25
ГЛАВА СЕДМА	29
ГЛАВА ОСМА.....	34
ГЛАВА ДЕВЕТА.....	39
ГЛАВА ДЕСЕТА.....	47
ГЛАВА ЈЕДАНАЕСТА	52
ГЛАВА ДВАНАЕСТА	61
ГЛАВА ТРИНАЕСТА.....	66
ГЛАВА ЧЕТРНАЕСТА	72
ГЛАВА ПЕТНАЕСТА.....	76
ГЛАВА ШЕСНАЕСТА.....	83
ГЛАВА СЕДАМНАЕСТА.....	89
ГЛАВА ПОСЛЕДЊА	96

ЛИМУНАЦИЈА У СЕЛУ

ПРИПОВЕТКА

ГЛАВА ПРВА

Из које ће читатељ лепо видети: ко је и шта је и какав је Срета, јунак ове истините приповеције.

У

дотада мирном и скровитом селу... али што је баш нужно да вам одмах

морим памћење именима и да вам поименце кажем у ком селу! И после, зар је једно село у нашој драгој Србији у длаку исте те среће и судбине било као и ово о коме је реч! Можете, вала, узети које год хоћете село — и нисте погрешили. Сва су скоро те исте судбине, и то зло опште је зло, и зато се само наметало као хитно за предмет приповетке. Дакле, доста да вам кажем да је у једном мирном и идиличном селу, у коме се дотле поштовао и бог и сваки старији и сељаци живели међу собом лепо и пријатељски, називали се кумовима, комшијама и пријатељима — и коме (селу) још није пало на памет да тражи од министра да се прогласи за варошицу иако је било у њему четири Цинцарина и двапут толико шпекуланата, а тим је већ, наравно, казано да има и кафана и механа И магаза, те према томе је било исувише разлога да на мапи Србије буде записано крупнијим писменима, као све варошице у Европи, — да је у том и таквом, дакле, селу живео један од многобројних учитеља и звао се Сретен. Презиме му не морате знати јер је он у књижевности, пишући страховито многе дописе и такозвана Сељачка писма, познат много боље под разним псевдонимима као: Гецо, Геја, Сељо, Раденик, Пролетер, а најрадије је узимао за своје псевдониме имена оних великих раденика из француске револуције. Кад је њих исцрпао и сва већ употребио, онда се служио именима месеца из републиканскога календара онога доба, а кад је и са њима готов био и, што кажу, загребао у дно, онда је под своје дописе потписивао имена доцнијих и савремених великих мислилаца и револуционара, као: Прудона, Роберта Овена, Бакунина, Карла Маркса, Пугачева, Стјенка Разина, Кибалчића, а није се устручавао узимати за своје псевдониме и чувена женска имена као: Лујзе Мишел, Вјере Засулићеве, Софије Перовске и још многих других, јер ко би их све запамтио. А што се имена села тиче, нећете за сада у први мах, читатељи, чути то име села још и стога што се наш Срета ни у једном селу није дуго скрасио. Није му ово прво, а неће му, — ако је бог онај стари бог, и стара памет ако подржи Срету — ни последње бити! И од онога доба кад се ово десило, па до данас, кад ја ово пишем, или још боље: кад ви ово ушчитате, само бог и господин министар ваљда зна колико је он села променио и у коме се он сада налази и куд ће га још таласи живота понети, као ону тикву низ воду; однети га далеко од позорнице славе и испричаних догађаја!

Није од своје воље дошао амо, па неће, извесно, од своје воље ни отићи одавде. Неуморан поборник и заточник слободе, истине и правде, осуђен је да га вечито гоне за та његова начела с краја на крај Србије као вечитог Јуду. Да је то човек беспослен,

па да се бави песницима нашим, извесно би му пале на памет оне речи песникове: »То је судбе тешко придељење«, и он би се утешио њима. Али он не чита песнике, нема ни времена ни укуса за те беспослице и посластице бесних људи. Утеха му је у њему самом, у његовој свести и савести. Пред његовим очима лебде они горе споменути великани, и он се не боји гањања и премештања, не боји се »Сибира« ни у којој форми; бори се, побеђује, бива побеђен, гањан, али он то све стојички сноси, јер неће да је мањи и да је постидан међу браћом. Стојичком мирноћом пакује он своју сиротињу, своје хаљине и силне политичке брошуре (и допуштене и забрањене) у свој шарени дрвени сандук, увезује креветске хаљине у ћебе, а даске и ногаре уједно, и креће се и одлази на нова места са старом својом памећу, и као оно она врана из оне басне, оставља он старо укаљано гнездо и иде у ново да и њега укаља, а одатле ће опет тако даље.

Није одавна Сретен у овом селу о коме је реч. Скоро је премештен. И ми ћемо одатле, баш од његова доласка, и почети нашу приповетку.

Чим је стигао у село, скинуо ствари с кола и ушао у школску зграду, одмах је имао пуно узрока да се љути. Добио је одмах онога момента довољно материјала за један допис. Само се једанпут окренуо у згради, једним погледом је разгледао и већ му синнула у глави једна згодна мисао: да повуче паралелу између норвешких школских зграда и ове зграде у којој он сад стоји, а у којој ће годинама подмладак и узданицу народну учити, или, како се он згодно изрази: у којој ће учећи сатирати драгоцену своје и дечје здравље. Нешто га стегло, па само стоји и гледа по школи. Доиста, сам јад! Ни оне скамије, ни они прозори, ни она висина и ширина — једном речи, ништа по пропису! Па му се учини да учионица није довољно ни акустична. Одмах распита колико има ђака и одмах извади цолшток па измери дужину и ширину и висину собе. Затим израчуна кубну садржину у кубним метрима и подели број добивених кубних метара са бројем ђака и викну: »Ужасно! Грозно!« У свима педагозима које је он учио и читао, нашао је: да на сваког ђака треба да дође по двадесет и два и по кубна метра ваздуха; а он сада тачним рачуном нађе и хладне цифре изнесе грозну и ужасну истину да у овој учионици на једног ђака долази двадесет и један и по кубни метар, дакле један метар мање но што сувремена наука у Норвешкој и у свима осталим добро уређеним школским зградама у Европи прописује и захтева.

— И ово је у деветнаестом веку! После Амоса Коменског, Песталоција у Дистервега! У цивилизованој Европи! Овако није ни међу Хотентотима и Зулукафрима! — рече Срета лижући грозничаво своје суве уснице и уврћући нестрпљиво своју ретку а дугу броћасту браду (јер бркова скоро није ни имао, тако да је издалека изгледао са оном ретком и подужом брадом; а без бркова, као какав

председник какве америчке републике). — Морам одмах учинити један поклич свима мисленим људима! Нећу да будем целат ове јадне дечице. Савест ми не допушта то!

А наш Срета беше својски и истински одан своје послужбени. Педагог-фанатик, човек новог правца, прогресиста. Да је по њему само, уредио би он своју школу да је не би било у свих пет делова света. Унео би сваку новину у школу за коју би год чуо. Не да он да га време претекне ни за један корак, а камоли да га преглази оно. Имао је све педагоге у маломе прсту, па те тек залепи каквим цитатом из некога. Не смеш ни за живу главу ступити у полемику с њим ни око чега, јер ће те засути и затрпати масом цитата, да ћеш се покајати одмах. Одмах те стане бомбардовати овим или оним педагогом и мислиоцем о ком ти дотле ништа ниси чуо; не да ти ни ока отворити. Ти се само чудиш откуда, дођавола, зна чак и на којој је страни то што ти он напамет казује као да чита из књиге. Рајхов Систем хигијене знао је сав скоро напамет, као воду. Колико је пута само цитатима из Рајха »померио цименту« капетану кад је писао дописе против њега! Не треба да вам кажем који је то капетан и који је режим тај капетан помагао. Који био да био, то је по вас читатеље свеједно, као што је и Срети то свеједно било. Је ли он само био капетан — Срета га је мрзио као свако оруђе тираније, и писао је против њега; био је вечна опозиција, бич божји свакој партији, па, следствено, и свакој полицији.

А радо је писао дописе и слао у новине. Често је у полемици с неким цитирао поједине пасусе из тих својих дописа, или упућивао противника да их прочита; или се чудио глупости противниковој, који мисли да нешто зна и размеће се, а овамо не зна ни шта је писано о тој ствари (у његовим дописима)! Кад тако дође о феријама у Београд, а он иде право са стварима у редакцију да им донесе нове дописе — тако за један пун зембиљ — и да их пита шта је с оним дописима што их је пре послао. Онима у редакцији се смркне кад га виде. Ко је ближе вратима, тај умакне и без капе у оближњу кафану, а ко не могне, него остане, на томе се слома кола. Осећа свет да је крив па бега куд зна, јер од десет послатих дописа тек један и два ако се штампају. Пошто се изларма у редакцији, он се дигне да тражи оне одбегле. Кад нађе некога од чланова у бекству налазеће се редакције, он стане пред њега као смрт пред грешника. Овима се само подсеку ноге, ћуте, па га само гледају и чекају плусак прекора и громове укора. А он упре страшан поглед у њих па их пита: »Шта урадисте, море, ви овден!? Зар ја тамо гинем и бијем се ка' ала с берићетом, а ви овде кркате пивчину и бифтеке!? Што нисте штампали оно где сам ошинуо Трифуна одборника; и онај други допис где сам изрезалио, ка' биров кучку, председника; или онај трећи где сам изнео злоупотребе и насиља капетанова и каишарлуке његовог подрепка Ристе шпекуланта?« Спомиње те или већ тако неке које, истина, ни редактори и сарадници, ни ви читатељи, а ни ја с вама не познајемо, али које Срета не може више да гледа нити од њих да живи. — »Ама, човече«, извињавају му се они, »дођи ће и на то ред, стрпи се, немој да си тако пргав!« Или му кажу да нису смели, јер би их оглобили са пет-шест хиљада динара, или би чак неко из редакције због тога дописа — који је оштро и револуционарски написан — отишао и на Карабурму! А Срети мило кад чује да тако страшно пише и да се тако цене његови дописи. Изрезали их што су кукавице па не умеју да умиру и гину за начела, па се онда умири и одобровољи. Пита их шта ће да пију. Поручи и плати пиво за све за столом, а они му опет од своје стране обећају да ће скорим штампати нешто од његових »радова«. Тако се ствар сретно сврши, а како је почела била, изгледало је поплашеним редакторима да ће бити крви до колена.

Сврши се чашом пива и једним пакетом нових дописа и радова које им оставља и одмах одлази. Редактори одахну душом кад им се скиде напаст с врата.

Волео је да дискутује, да мења с другим мисли и да расправља питања из социологије, да изрекне своје мишљење и свој суд о сваком појаву у нашем животу, па питао га ко о томе или не. Био је подобан сунцу које сија свему свету па и не разбира греје ли ко или не греје руке на његовим зрацима; оно само расипа зраке, греје и светли свакоме и на све стране. Тако је и Срета писао, писао с грозничавом ватром и журбом и не гледајући увек чита ли то ко.

Ако је, на пример, ма где занатлијски какав скуп, и он само чуо за њега, ма и не био позван, он би га одмах телеграфском жицом поздравио и у писму му разложио ко је и шта је занатлија и шта значе жуљеви на рукама вредна занатлије, какав су му они украс, каква је, даље, чињеница у друштву један занатлија и који су му све непријатељи. И ту му их сад толико наброји да се један занатлија уједаред осети међу самим крвницима као оно Лотова фамилија у Содоми.

А писао је о многоме којечему. Писао о занатлијским школама, и надао се посигурно да би одмах после неколико установљених занатлијских школа ницале по Србији фабрике џепних и дуварских сатова као печурке после кише. Претекли би и Швајцарску и Шварцвалд и сваки би Србин тада могао по три џепна и два дуварска сата носити у џепу. Писао је даље против женских оркестара, женских помодних шешира и турнира (онда су женске носиле ужасно велике турнире тако да је то најимпозантније и највредније било на њима), писао против окретних игара, против дугих шлепова, против сујете и каћиперства њихова и тражио за њих потпуну еманципацију, равноправност и право гласа, као једини лек против горе наведених порока њихових. Журио се са овим (то јест са правом гласања), докле нас није Америка у том претекла. Писао је даље: о ђерзонкама кошницама, о обделавању конопље, о филоксери, о томе колико апотека треба у вароши од три хиљаде душа; даље, о побољшању стања раденичког, повишењу наднице и смањивању радних часова, о могућности шећерне фабрике у нас и о оплемењивању коњске расе у Србији. Ех, о чему вам он све није писао и откуд му, ђавола, све то падне на памет!

Многи од тих његових радова нису, додуше, ни изашли, па не могу бити читатељу ни познати; много је од тога отишло у онај страшни новинарски кош који гута многе новинарске и списатељске првенце. Али је нешто и изашло, није тај кош био породична гробница баш свију умних чеда Сретиних. И Срети је било особито мило кад тако нађе у Одговорима уредништва: »С. у * * * Хвала на послатом. Јављај се чешће. Што си заћутао? Ми рачунамо на тебе. Братско поздравље«. А још милије би му било кад му изађе какав његов рад. Тај дан је био свечан дан за Срету. Тога би дана више пута него обично свраћао у кафану. Био је помало, што наши кажу, кафански човек, и то већ поодавно. Још док се ђаком специјално бавио народном економијом, одлазио би у мале и сниске кафанице да ту на лицу места опица било, посматра и студира ниже друштвене слојеве на којима почива ова друштвена пирамида. Седне сам тако у један ћошак па поручи, пијуцка, посматра и студира типове, мисли и осећаје, тежње и разговоре људи из нижих сталежа. Читао је, да не треба читати о том, него да је боље непосредно посматрати и читати из самога друштва, из те отворене живе књиге. Па је тако и радио. Ређа се тако сатљик за сатљиком, и њему све црњи и

беднији изгледа положај тога сталежа, и он осећа и види некако лепо да се то друштво љуља, да не стоји на чврстим ногама. Ту је дакле навику задржао и доцније као слободан човек и ишао чешће у кафану. Кад би изашао који његов рад, он би га онда, ако нико не чита, по неколико пута прочитао. Тада није ништа из новина читао, само оно његово. Ако ко чита те новине, Срета би сео према њему, пио кафу и равнодушно седео, али му се не би ништа измакло! Пазио би на којој би се страни зауставио читалац, да ли на оној на којој је његов допис. Ако би се уверио да баш његову ствар чита, он би га онда посматрао да ли му се читањем мења лице, има ли каквих промена; и страшно би се наљутио ако то онај чита просто од дуга времена, онако, и без икаквих израза на лицу. А још ако му прескочи његов чланак, е, онда се није могао уздржати да не рекне: »животиња!« и да не оде, плативши доцније попијену кафу.

Али ја одох далеко описујући Срету као јавног раденика. Удаљио сам се од започетог предмета. Али на завршетку само још то да вам напоменем: да је Срета тако страшно волео написмено да ради да се врло мало усмено обавештавао. Ту седи, на пример, с вама за столом поваздан, а тек једнога дана зебезекнете се кад видите у новинама писмо на вашу адресу: Погледате, пошто дођете мало к себи, да видите ко вам то пише, и још више се зачудите кад видите да је то Срета, онај исти Срета што је по сто пута данас с вама. Погледате шта вам може то писати! Пише вам преко новина и пита вас кад ћете платити за она пенцета три динара раденику-шустеру, а уз то вам прочита једну папрену буквицу: како тај исти раденик живи од својих руку, а не живи готовански од двадесет шестог, као, на пример, ви. И ви га, рецимо, нађете мало после па га питате: »Ама шта ти то, море, уради!? Шта се то тебе тиче, и зар ми ти ниси могао то насамо казати, него да чује цео свет, кад те већ ђаво носи да свој хлеб једеш а туђу бригу да водиш? Што дижеш ларму по новинама?« — он само одговара: »Ти не знаш шта је јаван орган, јавна говорница и јавно обавештавање. Ти си реакционар кад се бојиш јавности и претреса твојих дела. Ниси, вели парламентаран!« Понекад му се прође олако. Али бивало је и таквих случајева да наиђе на понекога који никако нити мари нити разуме та пискарања, коме је тугаљиво кад нађе и само просто споменуто име своје у штампи, а камоли кад је предмет напада. И тада је бивало свашта. Једном је накаљао с једним таквим. И бадава му је он говорио панегирик слободној речи, овај никако није био ни способан ни вољан да то разуме. И Срета хтеде већ да измакне, али га овај тако одалами, усред онога панегирика да га је Срета прекинуо упола и само викнуо: »Сила није разлог и ја свечано протестујем! Ти ниси парламентаран, бојиш се јавног мњења!« Али кад овај продужи дељање и Срета виде с ким има посла, он окрете леђа вичући: »Ја уступам сили!« и бега колико га ноге доносе.

Ето такав вам је био Срета као човек у јавности.

ГЛАВА ДРУГА

Из које ће читатељ видети: шта је себи Срета поставио за задатак одмах оно вече чим је разместио своје скромно покућанство у свом новом и скромном стану.

И

сада, кад сам вас оним у првој глави спремио на све и на свашта, сада

вам неће бити ништа чудно што се Срета морао ужаснути одмах првих дана у овоме селу кад је видео како је свет миран и задовољан или, како се он првих дана изражаваше, убијен у главу и апатичан за опште ствари. Живе лепо међу собом, кумакају се, зову пријатељима и комшијама, слабо се свађају, па, и ако се посвађају, то обично више жене, за којекакве спрдње, него људи. Слажу се с влашћу, слушају власт, скидају фес пред капетаном. Једном речи поштују власт, а међутим, откад је већ то написано и по целом свету објављено и познато, тако да нема тога ко то већ не зна, да су интереси власти и интереси народа сасвим супротни једни другима.

И пре тога увек му је чудно било кад је у ком селу тако видео како то свет онако по старински дочекује и испраћа свога, на пример, капетана. Он према њима као отац, а они опет према њему као деца. — Какви сакати и наказни појмови, помислио би често тада Срета у себи; као и да није било Деведесет треће и Четрдесет осме! Још Средњи век, још тама, мрак, јад, чемер и глупост! И то већ није могао трпети и очима гледати. Нови Прометеј мораде донети светлости овоме народу који живи у најглупљој тами, — па или тај свет неће и надаље бити срамна и презрена Вандеја, или њега неће бити на свету!! А нешто му је унапред на зло слутило да су и ови нови његови сељаци сушти »Вандејци«, и да ће грдне муке имати док их из политичког сна и мртвила пробуди и до оног степена свести доведе до ког су, хвала труду и заузимању његову, доспели они којима је долазио и остављао их у току ове три четири године.

Ето тим се мислима занео Срета разгледајући школу и свој стан. Дуго је тако ходао и једва се сети да треба да распакује и намести своју сиротињу. Стаде да размешта свој пртљаг по соби.

Прво што је урадио било је да извади из ручнога куфера огледалце, нешто мање од педља у дужину, чешаљ и контрафу Пелагићеву, ону где је намалан онако наслоњен на своју раденичку руку са погледом пуним бола у очима, а пред њим намалане неке букагије како омотавају завијутак хартије на коме пише: »Правда и слобода у оковима«; ако се, то јест, само добро сећам, пошто сам такву слику свега дваред видео, једаред код Срете и једаред код мога шнајдера, који просто хоће да гине и у воду (али

не и ватру) да скочи за Пелагића. Одмах укуца ексер у зид више кревета (то јест, ту ће доћи кревет) и обеси Васу. Затим изведи некога Ласала, и њега обеси, Светозара тако исто. И пошто повеша слике заслужних људи и украси собу, стаде вадити књиге и ређати их у прозор.

Најпре изводи Народног учитеља свег раскупусаног од силног читања и прелиставања, а затим књиге: Како су нас васпитали, Шта да се ради?, Путовање унакрст, Вероисповест сувременог природњака, Шта нас кошта господар и бог, Приповетка како је геја наранио два начелника, Пир бездушника, Народна права. Затим извуче једну, па се и сам трже кад јој прочита наслов и стаде се окретати и гледати, док се не заустави на фамулусу, усправи се и обиђе једаред око њега.

— Еј, море, јеси ли ти писмен? — запита га оштро пошто се заустави а гледа му право у очи.

— Нијесам, господине.

— Дакле ниси?

— Ама ни словца. И ђеца ми се, господине, посмевају, па веле: кад ћеш, чича, у школу, јес' напунио, веле, седам година ил' још нијеси?

»Право вели! — рече у себи Сретен — прави кретен, судећи по лицу.«

— Нијесам, господине, а кам' да јесам!

Срета одахну, а ваљда је рекао у себи нешто на форму »Хвала богу«, а затим ћушну ту страшну књигу испод једне друге, па продужи даље вадити књиге. Извади књигу: Гробари Србије, Живот Исусов од Ренена, Говоре неких посланика на некој скупштини. Затим оберучке извуче једну грдну фасциклу брошира (пашквила, памфлета, панегирика, одговора), већином политичкога садржаја, затим Ласалова два предавања о Уставу, Политички буквар за матору децу, Пчеле од Бихнера (или некога другог) и још једну, па се опет трже и стаде зверати. Устаде и метну руке на леђа па се окрете фамулусу и стаде га мерити, а уврће једнако браду.

— Море, ти си писмен?!

— Ама нијесам, господине.

— Ама да ти мене не лажеш, море? Знаш ли ти да ја тебе психолошки читам?! Ти лажеш!

— Не лажем те, бога ми, господине, а што да те лажем? Не лажем ни ћату, што је једна, рећи, власт, а што тебе да лажем?!

— Ама тако ти части, ниси писмен?

— Хехе! — смеје се глупо фамулус. — Ама, зар је икад ико у мојој вамилији писмен био, те и ја сад да будем?!

— А како живиш... овај... с капетаном?

— Хе, хе, како да живим, господине, он власт а ја послужитељ. Онако како он рекне.

— Хм! дакле се, — рече отежући — не слажете, мрзиш власт?!

— Ама не мрзим је. Нит' је волим, нит' је мрзим. Онако, знаш како!

Срета опет одахну и стаде вадити опет неке силне брошуре, затим и друге школске и педагошке књиге, ту: Рајхов Систем хигијене, све свеске, Шта прича не знам који број у Сибирији, Нова наука о јавној настави или Омладински и народни добротвор, Још један прилог за привредну наставу и још једну књигу после које се опет онако исто трже и стаде зверати као већ двапут што је. Заустави се на фамулусу. Опет устаде, стаде се шетати, обиђе око фамулуса мерећи га од главе до пете а једнако уврће своју брођасту браду тако да је од једне браде начинио три, као нека сврдла.

— Ама ко си ти, ко тебе посла да ме пратиш и мотриш?! Ко си ти!

— Је л' ја?

— Ти, ти, да!

— Ја сам вамулус у овој школи одвајкада. Је л' ти реко', господине, чим дође у село?!

— Море, ти си једна бирокрачина, видим ја. Писмен си ти, видим ја, него признај!

— Ама нијесам писмен, очију ми, господине! А да сам писмен, куд би мој крај данас био! Незнам, господине, ни читати ни писати!

— Хм! Дакле не знаш? А знаш ли ти ко сам ја, кад се турим некеме на врат; је си ли чуо, море, то?!

— Како да нијесмо чули, господине!? Чули смо све. Знаш како веле: добар глас иде далеко, а зао још даље. Па тако и с тобом. Рекоше нам. Дође нам 'абера за тебе. »Е, што вам сад, веле, долази једна, да простиш, несрећа, једна напаст и гурема, један кијаамет у село — веле они за тебе — мани се, веле! Оће да кукате црнога Маринка!«

— Е, то ти је, вала! За добро сам добар, а за зло сам баш такав како и рекоше за мене, — рече Срета вадећи једнако књиге и лупајући једну о другу.

Када све књиге повади, а он се исправи, протеже се мало, а затим стаде одвајати и размештати повађене књиге. Најпре узде неке две или три књиге, и заварав очи

фамулусу, ћушну их у сламњачу (коју је ту затекао, јер је као школска својина и инвентарисана била). Велику већину поређа у прозор и на полицу у соби, а неколико, оне најнужније, што сваки дан треба да су му при руци као попу требник, метну на сто. Међу њима беше, наравно на првом месту, Народни учитељ. Јер као што се за Александра Великог прича у историји да је вазда са собом Омира носио и под главу (јастук) га метао и једнако читао, тако је и Срета с Пелагићем и легао и устајао. (Силно му је тај аутор импоновао!). Тек ујутру, а оно видиш Пелагића где се или згрчио у кревету крај ногу Сретиних, или пао доле, па се под креветом рашчепио код Сретиних такозваних папуча. Читао Срета па задремао (јер се дух може уморити као и тело), а књига му испала из руку па пала или у кревет или под кревет.

Те је књиге увек носио са собом и на дужем и на краћем путу с таквим пијететом као оно — боже ме прости — стари Јевреји што су носили »Скинију завета«, или стари поганци своје домаће ларе и пенате.

Затим повади и повеша своје хаљине. С њима је брже био готов него с књигама. Међу хаљинама се могао видети и један гуњ, јелек и тозлуци. Срета се носио и српски и немачки. Немачке хаљине је носио чешће по селу, а сељачке опет чешће по вароши. Кад је облачио немачко одело није имао машинске око врата, него је ишао раздрљених груди као онај Мара из револуције; а кад би се опет сељачки обукао, није смела изостати дугачка машина која му се пружала, боже ме прости, као епитрахил све до тканица, а тако исто није смео изостати ни прслук испод јелека.

На главу тада метне фес без кићанке, или црни мек шешир са једним грдним ободом (метар, веле, да има у пречнику), као што малају на контрафама оне што су мексиканског цара Максимилијана стрељали. Уз бутину спусти на дугачком каишу криву бритвицу отприлике од оне сорте каквих је Афис паша понео неколико кола да њима замени ножеве и јатагане Сретиних дедова, па се онако лепо провео на Иванковцу. Онда је то била срамота обесити таку бритвицу, а сада је то дика за Срету да му лупка и одскаче бритвица! Хе, ал' друкчији су били Сретини ђедови и прађедови, а друкчији данас њихов Срета! Па још кад узме под мишку какву књигу, па се упусти у какав разговор, а у разговору све уплеће стране речи, а погледаш: на њему гуњ, тозлоци и опанци, а ти се збудиш; кад га погледаш, видиш: сељак, а кад зине да говори, и ти видиш да је то господин, учен човек! Е, мораш и ти, и сваки, да се осврне за њим кад га види где иде сељачки а говори научењачки!!

Пошто је тако распаковао и понамештао уз припомоћ фамулуса, седе или управо извали се да се одмори мало. Одмара се тако, гледа лепо намештену собу и — и допаде му се. Затим се даде у неке његове мисли. Мора да мисли сад о приликама у селу, о задатку који га чека. Настаде пауза подужа, коју најзад прекиде фамулус.

— Ка, кутија, господине! рече фамулус.

— Ама, да, збиља... ја те и не запита'. Како ти оно беше име?

— Је л' мени?

— Теби, да.

— Па Максо, Максим Јоксимовић из села Сирогојна, Среза златиборског, Округа ужичког. Ако знаш Јоксимовиће, е ја сам, вала, од отих.

— А јеси ли писмен? — запита га Срета прелиставајући онако од беде неку књигу.

— Нијесам, господине, зар ти не реко' малочас?! А не знаш како ми је сад криво. Гледам ову ђецу ево овђе, нема ги шака јада, а чита ка' игуман ђе му отвориш. Криво ми, до бога ми криво!

— То ти верујем, а и мени је, ви'ш, криво. А имао бих баш згодном и здравом лектиром да те послужим. (Срета се јако волео у вароши народски а у народу варошки и учено изражавати).

— А, ја! — рече фамулус.

— Па је си ли овдена одавно?

— Јесам, господине, биће већ петнаест година. Све сам ту, ту окапах код чкоље. Научио сам се, знаш, на ову цеву и галаму ђечију, па ми је све ка' глуво кад њих нема. Зато и не тражим љеба на другој страни.

— А је л' се измењало колико учитеља овде?

— Па и није, господине. Био је прије тебе ту доскора господин Тривун. Ту сам га већ затекао. Дobar човјек. Дошао је амо неких десет година прије мене. Па ове године нешто закуња па потеже па умре, а домаћица му с ђецом диже се родбини. И сад си ти други, што дође послије њега, кога ћу да служим.

— А како се слагао с кметом и попом и са сељацима?

— Па лијепо, господине. Он добар а сељаци добри, па свима потаман. А попо га бегенисао још понајвише и зато што је умео лијепо да поје за пијевницом. Кад он запоје, па да си не знам које вјере, мораш се, вала, прекрстити. Да се искидаш слушајућ' га и молећи се богу, тако је појао!

»Зар певао?! Е боме ти ја, мој појкане, не запева', па све да на глави дубиш! Мој је позив много светији, а не да му се ту дерем!« — помисли Срета, а затим ће гласно: — А ко вам је председник?

— Па чича Милисав, онај Пајић.

— А... како свет, народ, грађани, слажу ли се? — пита Срета, а већ почиње грозничаво лизати уснице и још грозничавије и нестрпљивије увијати своју браду и правити од ње неке бургије.

— Па добро, већ боље ваљада и не може, господине. Он ка' отац, а они ка' синови; све ка' у сложној кући. Сви га воле и почитују, само га помало мрзе оно неколико чапкуна у селу. Него га се и боје, па му баш ништа не могу.

— Аха! боје га се! Дакле не љубав и поверење, него страх и сила држи његов режим! Бајонетима се све може, само се не може на њима седети! Аааа... овај... а што да га се боје?

— Јер он је, знаш, мало, онако... старински човјек. Код њега ти нема много. Не да он да рогови прођу мимо уши. Мало збори, али што нареди, то мора да буде ка' на тетику! Тако је казао да ће да ради још кад су га оно окметили; јер, знаш, он им се није наметао, него је »под морал« дошао; једва су га намолили! Никако није ћео!

— А је л' било контра-кандидата?

— Како рече?

— Је л' било још кога да претендује на то место?

— Ама, прости ме, палио сам прангије кад је оно владика овуд пролазио, па их јако набијао, а заборавио да зинем, па сам отад ка' мало тврд на ушима.

— Је л' се ко још отимао за кметство? — повиче Срета.

— Јок, брате. Можда би неко и ћео, ал' није смио. А ко би и могао код живога Милисава?! Оно све друго — а веруј богу — једва да му пандур буде. Сви гракнуше ка' из једнога грла на њ: »Ти чича-Милисаве, и већ нико други!«

— Пхи! Баруштина! Вандеја. И нико ни да пише, да протестује!!

— Шта велиш?

— Велим — рече му Срета зловољно — има ли овде кафане, мејане, јал' тако штогод?

— Има, како да нема!

— Па где је мејана?

— Ено, там'. А држи је неки Ђорђе Ружић, Ђорђе Цинцо га зовемо. И тај ти је један од оних чапкуна, за које ти каза малочас.

— Е, зар?! Е, онда ти остани, а ја ћу се сад вратити. Остани те ми мало кајгане за вечеру зготови. Ево на, купи јаја, а ја одох мало у ту механу на једну ракију, па ћу се одмах, к'о што рекох, вратити. Не заборави да отвориш прозоре, да уђе свеж ваздух. Тако ћеш ми сваки пут промахати собу. Дакле, тако. А знаш ли да зготовиш кајгану?

— Ама зар ја?! Ја сам бог у кајгани! — рече поноситим гласом Максо фамулус. — Стари капетан и сад, ђе год сједне, прича да ниђе слађе није појео.

— Е, добро. А ти спреми. Али не заборави пустити довољно свежа ваздуха!

И Срета крену у механу да тамо нађе потврде својим слутњама. Хтео је да проучи прилике у селу, и, ако оне захтевале буду, да одмах отпочне рад на преображају — само ако је, то јест, онако као што му је зла слутња шаптала.

ГЛАВА ТРЕЋА

У којој је описана механа ћир-Ђорђева као земљиште радње Сретине. Пошто је овај догађај истинит, и већим делом се догађа у тој механи, то неће бити наодмет ово мало географије ради разумевања догађаја.

М

ехана газда-Ђорђева беше угледна, најугледнија зграда у селу.

Беше механа по плану, ако је још и то нужно и да вам напоменем у овој нашој веселој земљи где је и данас још много штошта без плана, док се једине кафане и механе већ од неких тридесет година најсавесније по плану зидају.

Нећу вам много описивати, јер знам да је знате, иако нисте у њој били. Она је по плану као и све друмске механе. Ћир Ђорђе се постарао па има и лично и месно право. Па ето и ово није требало ни спомињати, пошто се само по себи разуме. Јер то право добијају и уживају и Ужичани и Цинцари у Србији од прве речи или молбе њихове. Бар тако се прича: да је један министар внутрених дела (сада већ покојни) рекао своме начелнику, у очајању кад га салетеше неки Ужичани за право: »Одсада, рече министар, који год Ужичанин затражи механско право, одмах му подајте, господине начелниче«. И то је тако после остало заувек, све до данашњега дана. И кад га Ужичани уживају, зар да га ћир Ђорђе »сепеткаш« нема?!

Беше то монументална зграда, та механа. Православни Србин јурио је даноноћно у њу, као, боже ме прости, на Јордан, а било је тако удобно у њој, да се човек није могао да одвоји од ње. А то се и по меблу, односно једику, могло видети. На столицама и клупама је остало више сукна од чакшира сељачких, него руна од оваца на каквој огради у тору. А то и јесте био узрок те је многومه сељаку пропао перчин у њој, а ради ње и отишао му бакрач на добош. Али ипак, ако се уздигнемо до нужне и потребне објективности, што јест, јест, — баш лепа механа беше! Беше тако пространа, удобна и лепа да би се могли у њој и балови Трговачке омладине давати, како је то лепо приметио један »путник« што продаје Сингерове машине шиваљке, кад је, путујући, свратио у њу. Мало је, истина, почађавела, али је то опет био добар знак; знак да је увек добро посећена била. А то је опет знак, што рекао ћир Пашона, да напредујемо »у васпитање и цивилизацију јевропејску«.

Па не само да је споља изгледом и изнутра распоредом и комоцијом била монументална, него се иначе одликовала од других, по другим местима, сељачких механчина. Није, на пример, била само просто окречена (па да после видиш по њој миријаде мува) као остале сељачке механе, него се одликовала укусним »молерајем«,

била је сва измалана, сасвим онако по варошки. Газда Ђорђе кад је правио, није паре жалио. Нарочито је позвао једнога молера из вароши, па му је овај измалао целу механу. Лепо га је хранио и држао код себе, док му није све свршио, па га је онда исплатио часно и поштено. Почео је, истина, да му онако као поиздаље мало обогатилише молерај, те на тај начин да му шконтра нешто, али се молер није дао. Само је набио свој калабрески шешир на очи и дунуо на нос, а руке метнуо на леђа, па га запитао: »Како, како оно рече газда-Ђорђе, не чух добро?!« и газда Ђорђе је одмах баталио све и лепо му исплатио. А добро је и урадио. Јер молер је био истена вештак, али (као сви вештаци и велики људи што имају понеку слабост и страст) био и добра пијаница и убојица, те према томе готов на битку као бос у бару. А то се видело и по њему. Нос му се тако јако црвенео да једном умал' због њега, или боље рећи због његове боје, није главом платио. Њиме је једном тако надражио бика у селу (за кога и најмања зоологија пише да не трпи црвену боју), да га је спасао само оближњи багрем уз који је загребао као мачка. уз дирек, кад је онај јурнуо на њега, и остао је на багрему све дотле док нису приспели сељаци и бика одвели. Но иако је од бика побегао, јер је бик један бесловесан скот, од газда-Ђорђа се није поплашио, него му је, као што видесте, подвикнуо, а онај попустио и исплатио га онако како су погодили. Задовољан и један и други, седоше и попише »по једну,« у славу свршеног уметничког дела. »Лепа реч гвоздена врата отвара«, вели пословица. Ова част јако је коснула молера, и овај, усхићен лепим речма и добрим вином газда-Ђорђевићим, намала му још нешто и преко уговора за сретна останка, онако приде, од оне фарбе што му је остала. Намало му је иза келнераја, онако приде, једнога Марка Бочариса у природној величини са ужасно великим брковима, какве смртан човек није ни видео а камоли понео! Са исуканом димишћом у десној и одсеченом турском главом у левој руци, а фустанела му је изгледала као највећи кринолин, а из одсечене главе тече крв ужасно дебелим млазом као вода из жљеба кад дигнеш уставу па потече на воденични точак.

Дуго је после тога, тумачећи сељацима ко је Бочарис, спомињао газда Ђорђе и молера. Хвалио и Бочариса и молера, хвалио их обојицу, па не знаш кога више! А сељацима је тако лепо објаснио ствар да су многи сељаци после непрестано држали да је Бочарис моловао кафану ћир-Ђорђевићу, а молер да је секао турске главе. Сељаци су му све примали и веровали, само су се због оних грдних Бочарисових бркова често објашњавали и препирали. Некако сељацима никако није ишло у главу да је баш толике велике бркове могао имати, а ћир Ђорђе се опет клео свим на свету, и позивао на многе грчке старе историје, и на оне пре и на ове после Христа, да је баш толике, ако не и веће, бркове имао. Међутим, сељаци нису веровали ни ћир-Ђорђу ни грчким историјама, јер такве бркове могао је само наш Краљевић Марко да има и већ нико више на свету. — »Ама је л' му Марко име?« — »Јесте!« вели ћир Ђорђе. »Е, па шта ти ту нама онда причаш?! Па то је наш Краљевић Марко!« — веле сељаци. Тада би као мало и плануо ћир Ђорђе и ватрено их уверавао (не дирајући, наравно, нашег Краљевића Марка) да је то Бочарис, Марко Бочарис, управо из млађаних година, а да је, међутим, на три дана пред погибију имао бркове двапут веће од ових на зиду намаланих. А сељаци и опет не верују, него се само гуркају, а неки ће чак и рећи: »Море, газда-Ђорђе, шта ти ту нама причаш! Да је било још црне варбе, били би му још већи бркови«. — »Нема, газда Ђорђе«, — вели други — »ако тај твој Марко није што био род оном нашем Марку Краљевићу, никад он, вала, не може такве големе брке да има!«

Келнерај је био од добра дрвета; није био политиран, али врло укусан. Газда Ђорђе је уговором тако везао столара који га је градио, да је овај штетовао на њему. На келнерају беху поређане многе ствари. Ту беху чаше неког старог фазона, па изгледаху као она кандила у џамији, даље: чашице, флашице, »пиштољи«, чоканчићи за ракију, кожа на шталу за убијање безобразних и досадних мува и неизоставна тегла са слатким од руже, покривена са пет-шест листа неке песмарице коју је спевао неки поткивачки поднаредник. Песмарица је била много дебља, али је читалачка публика покидала лист по лист и разносила.

У кафани је било десет до дванаест столова. И они су сви у добром стању, сви обојени. На неким се само познају по ивицама трагови од неких зуба; често их диже Мића, назван »Официр«, у зубима, кад се тако опклади у оканицу вина. Столице су све читаве, јер се овде свет још не служи тим оружјем, не зна још шта је то »набити неком столицу на главу«.

По дуварима кафане пуно свакојаких слика. Ту су она свакоме већ добро позната четири годишња времена у четири слике и пет делова света у пет слика; а то је свега девет лепих девојака, свака је символ једног годишњег времена или једног дела света. Сlike су различне али једнаке у томе што су све девојке лепе, здраве и румене. Све им се допадају, али највише Азија. За символ Азије највише замичу очи сељацима. Накупе се па је гледају и дирају један другог а њоме а грешнога чича-Трифунa, седамдесетпетогодишњег старца, највише. — »Шта велиш ча-Трипуне« — питају га сељаци — »а да ти се ова нешто нађе у вајату, би л' јој приписао сав мал?« — »ђаво си ти, ча-Трипуне«, вели му други! — »Море остав'те ме, ђецо, вама је до спрдње, а ја муку мучим« — вели чича Трифун — »прошло је то мене коца давно«. — »Море« — вели трећи, — »кад се стари пањ упали, а, ча-Трипуне!?« — »Море, иди ми бедо с врата!« — вели чича Трифун. — »А, ча-Трипуне, не ваља ти пос'о!« — вели четврти — »кад си ти себе ожењен! Море, имаш синове, па ти је још до ђаволства!! Ако те чује баба Петрија?!« — А Чича Трифун развуче оно његово смежурано лице, па не знаш да ли се смеје или плаче. Тако га једнако беспослена омладина дирала, док се човек не одби од механе, па неће у њу да га, вала, баш и сами председник позове.

А има још и других слика. Једна баш врло жалостива. То је слика: сахрањивање и васкрс ловца, у неколико момената насликана. На једној: како га сва дивљач сахрањује, и они што чинодејствују и пратња, све сама дивљач а на другој насликано како је ловац устао из мртвих, па седи у сандуку и гледа зачуђено око себе како сва дивљач, и лисице са чирацима и зец са крстачом, бегају куд које од ужасна сујеверна страха. И још једна, опет жалосна слика, како стрељају мексиканског цара Максимилијана, а он гледа у медаљон и вели: О, јадна моја Шарлота! — Ту су слику сељаци гледали доста радознало, али ипак без сачуствовања, доста равнодушно. А тамо опет иза келнераја, око огњишта за кафу, поизлепљивано мноштво шарених корица од свакојаког цигар-папира, да је једна лепота и милина било погледати!

Одмах иза тога стоји ексерима закуцана једна повећа црна мушема. На њој су кредом побележена имена свију добрих испијача и рђавих платиша. Рачун је у грошевима, а трошкови доста ситни, они које муштерија обично најлакше заборави. Каквих ти ту нема имена. Најдужа је рубрика Миће »Официра« и Петра, ћате општинског. Трошак те двојице испунио је већи део мушеме, зато о другима немам

шта ни да вам кажем. А и о овој двојици баш нисам требао. Кајем се. Ето, нежењени су несретници, и један и други, па им то може и шкодити; бламира их то! Него ето, омакло ми се испод пера у овој епској опширности и брбљивости мојој.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

Она је управо наставак главе треће, јер у њој су описане неке споредне али ништа мање интересантне личности кафане ћир-Ђорђево, а то су: Ташула келнер и Гизела »виршофтерка« ћир-Ђорђево.

И

за келнераја стоји обично келнерче или »ћелер«, како се оно само

назива. Он је земљак, из истог је вилајета из кога и ћир-Ђорђе, и зове се Ташула, али сељаци га обично зову Зац нарочито кад хоће да га наљуте, а зову га и Кићо кад су добре воље. Носи дугу антерију а преко ње припасао малу кецељу од плава поркета. Хитар је, услужан, очи му играју као на зејтину, али је пргав и брзо се наљутити а особито кад га повуку за антерију и опсују му сепетку која га донесе амо. То раде сељаци и кад се наљуте на њ, а и онако од шале. И Ташула се увек тада љути, клати јако главом кад иде, а убрза ситно као коза, шапће нешто цинцарски кроз зубе и ревносно брише крпом све што стигне, али се труди да притаји гнев свој. Не прекида посао, него савесно послужује и даље госте, али једнако гомила јед у себи; миче уснама, али гласа му не чујеш!

Али како је све на свету пролазно и променљиво, неће ни Ташула довека трпети. Доћи ће већ време, кад ће се он свима њима осветити! Боже здравља, порашће и он као и сваки створ. Добиће испод носа бркове, поткресиваће и подбријавати их, неће носити антерију него немачко одело. Он Заца постаће ћир-Ташула, и тада га неће нико више од дуга времена, као сад, питати: одакле је, нити му се смејати, кад уситни, па онако пргаво цинцарски каже: »Из Ипир, е, што ти то теб' треба да знаш?!« Не, онда ће он друге питати: ко су и одакле су? А нада га неће преварити! Јер који је тај који је у антерији и сепетки дошао амо, и задржао се овде више времена, а да се није офајдио, те да се и овај Зац не офајди!? Причекајте само једно десетак-петнаест година, па ћете видети лепо шта ће бити и од Заца, а следователно и од оних око њега. Тада ће се, отприлике, оваки разговори водити: »Чија је ова лепа механа по плану?« — »Газда-Ташулина«, биће одговор. — »А чија је она кућа, они амбари и онај домазлук и богатство?« »Ћир-Ташулино«, биће опет одговор. — »А онај забран тамо, и оне њиве и оне лепе ливаде?« — »Газда-Ташулино; све његово.« — »А има ли дуга газда Радисав на имању?« — »Па имаће неку стотину дуката; дугује, знаш, ћир-Ташули.« — »А ко купи имање онога грешника Милисава на добош?« — »Газда Ташула!« биће вечити, стереотипни одговор на многа таква питања. Еле, ви видите да се негдашњи »сепеткаш« и »ћелер« Ташула из Ипира добро закопитио, да је пружио жиле дубоко и нашироко. Као октопод пружио многобројне своје краке на све стране, и захватио све и по сеоском атару, и по срезу, па чак и по округу! Пружио и захватио па држи, ништа не испушта, а сваке године принавља поштогод.

Тако ће то бити кроз неко време. И то осећа, и гаји наду на то, мали Зац, али још су му слабе силе, још није време. А дотле, бога ми, он ће мало да се стрпи и много да отрпи; да ћути и да послужује.

Јесте. Он ће дотле да послужује све, па чак и оног тамо необријаног у оном клопавом и раскоканом сламњем шеширу, са пропалим перчином, што се сви с њим шале, јер држе да имају права на то. Па га чак и келнер, онај што је био пре Заца, није вермао. И он, кад му овај поручи кафу или ракију, вели му: »Море батали!« и пролази, ради свој посао, а њега и не послужује! Он је истина редован гост ове кафане, пије и никад не плаћа; он само пије, а други плаћају. И сваки онај који га је ма једном само почастіо кафом или ракијом, држи да има право да се нашали с њим. А шале, наравно, да су грубе биле. Нарочито су волели да му дирају шешир; један му затури на потиљак, а други дође па га набије на нос с речма: »Овако ћиде носе шешир«. И то су сви гости с њим радили. Је ли се неки путник само два дана задржао у селу, већ је држао да има права да га дира и товари. Тако се с њим већ увелико шале и два путника који су ту одсели од пре три дана. Једно је Тешман, магазацијски момак из окружне вароши, који ту купује храну и коже, и купи вересију по селу и околини; а други је господин Светислав, од Тешмана много финији, »путник« из Београда, који продаје Сингерове шивалке и једнако уздише за Београдом и булеваром и чуди се како тај свет може у селу да живи!! Већ је три дописне карте послао у Београд некој машамоди у Скадарлији.

Ђаво од човека! Свако му ђаволство падне на памет. Кад год дође у кафану, тражи кифле, кренвиришле и пиво с музиром и једнако се љути и секира и Заца и Тешмана; онога првога једнако, а овога другога оставља на миру тек онда кад га овај запита зна ли он шта је то магазацијска мераба? Па му том приликом покаже страшну своју шаку која није ништа мања од лопате којом згрће жито у магази. Тада би Светислав оставио Тешмана и обрнуо се Крсману (тако се звао онај у сламњем шеширу) и њега би задиркивао. Крсман је све то којекако сносио, јер је рачунао да има фајде од познанства и разговора са једним, на пример, господином из Београда, па прима све и оћути; али кад га стану дирати за госпоја-Гизелу, како јој је купио либаде, шамију и штифлетне, — ех, онда престаје све! Одмах набије шешир на очи, па јала на врата механска! Они вичу за њим, зову га натраг, веле да је све то само шала, и да је луд кад не зна за шалу, — али он неће ни да чује, него хвата сокак.

А то баш нису требали да раде! Само бадава да греше душу. Нису требали никако да га дирају. Једно, што он није, на пример, тај човек, женскарош то јест; а друго, што су га само могли омразити са газда-Ђорђем, који ни сам није марио за такве шале из простог разлога што је та Гизела била код њега — да се санитарским термином изразим — собарица, па он није никако трпео да се тако изобличава ниједно његово млађе, а најмање Гизела за коју се он неуморно трудио и Аргусовим очима пазио да не да повода таким разговорима.

А ни Гизела није то заслужила, иако је некад била друге вере и крстила се шаком. А после, Гизела није баш ни спала на Крсмана, као што ће се то већ читатељи уверити из ниже изложене биографије и генеалогije њене.

Неким чудним удесом пала је пре, биће бога ми тако десетак година, у ово село, као јесењим ветром понет и бачен увео листак. Од то доба једнако је ту у селу. И, боже, што рекле бабе, што ти је човек! Родио се тако бог те пита где, а бог зна где ће и кости оставити! Тако и ова Гизела има своју занимљиву историју. Она је однекуд »испрека«. Шта је она некад била, а шта је сад то је вилика разлика, спомињала би она често. Како је она сама причала газда-Ђорђу, а он другима, она је била из неке баш онако велике фамилије. Отац јој је био нека крупна зверка тамо, нешто на форму нашег окружног начелника, ако није још и нешто крупније био. Па онда кад је одрасла, родитељи су је хтели да удаду за неког богатог арендатора, мало постаријег, истина, али је био то прави богати Гаван. Имао банака, па све наслагане као ћерамиде на циглани. Али она се заљубила у неког сиромашка, неког младог канцелисту и задала му реч. А мати (разуме се: маћија) није хтела ни да чује за ту љубав, него је једнако терала да пође за неприлику, за немилу дику; кињила је и глађу и бојем, тако да је морала напослетку да бега из очеве куће и да бега у свет, а младог канцелисту наравно да су већ пре тога преместили негде бестрага далеко. Морала је, дакле, да бега, јер се и сам рођени отац повео за маћијом. У свету допадне бездушним људима у руке који се користе њеном младошћу, наивношћу и лепотом, а све на њену грдну штету. Кући се више није смела враћати, него се потуцала тако од немила до недрага, из места у место, као рђаво адресирано писмо, док није дошла у Београд, а одатле заредила по Србији. Па и ту је несрећа гонила; њена лепота је многим пријатности али њој је грдне непријатности причињавала — јер јој није дала да се на дуже време скраси ни у једној вароши. Била је гоњена из једне вароши у другу, мењајући једнако са новом кафаном и старо име своје. Свуда су је грозно мрзеле и немилосрдно гониле разне госпође, а нарочито начелниковице, председниковице и гарнизонарке. У последњој окружној вароши (из које ће доћи амо у друмску механу у село) задеси је дупла несрећа; заљубио се у њу најпре син окружног начелника, млади телеграфиста, а после и тата му, сам главом окружни начелник. Обојица се заљубише у њу тако страшно да је у кући био крв и нож ради ње, а све у присуству госпође начелниковице! Она је, наравно, више симпатисала сину него оцу, и била је навукла на себе мржњу начелникову и морала се уклонити из вароши. Гизела је, кад је причала своје житије, обично прећутала да јој је то управо саопштено било; али је зато одушевљено причала како се уочи оног дана кад ће отпутовати четири сата на фијакеру возала по вароши и седам пута се превезла поред начелства и једанаест поред телеграфа и петнаест поред начелникове куће, управо поред начелниковице на прозору, а све њој у »труз«. Затурила се на стражњем сицу удесно и пружила ноге улево, па само виче фијакеристу да тера кроз сокаке, а за инат, још једаред, и по шеснаести пут, поред госпође начелниковице. Пред бољим кафанама стане па поручује пиво, плаћа одмах и даје обилан бакшиш, а затим наређује да се тера даље кроз сокаке.

Ето, после таквих збитија и чудестија дошла је пре десетак година амо у ово село, где се већ увелико обикла. Не можеш да познаш ону стару Гизелу. А имала је више имена него каква шпанска принцеза. У Србији само променила је неких десет-једанаест. Гизелом се звала пре него што ће доћи у село. То јој је последње име из последњег времена њеног бурног и шареног живота. Променивши место и начин живота, променила је и то име. Покрстила се и сад се, наравно, зове Љубица, али је газда-Ђорђу мило и оно старије име, ваљда зато што га је носила кад је била за десет година млађа. Он је зове и овим нашим именом, али кад је нежније расположен, он је зове и старим, и то у неколико варијаната, као: Гизела, Ђизела, а најрадије Ђузела,

трудећи се да је увери да је то харемско, турско име. »Имаше га, — тумачио је ћир Ђорђе, — у турчко реч: ћузел, а на српски ке му тој дојде: леп, хубав, красан; хе, па од тај реч ете, — тврђаше ћир-Ђорђе, — долази му саг име: Ђузела, Лепосава, ели Убавка да кажеш«. Тако је филологисао газда Ђорђе, имајући ту страст као већ и сви његови земљаци.

Гизела, односно Љубица, аклиматисала се сасвим и саобразица овим приликама. Носи памуклију, навлачи обрве и меће к'ну; прави добру капаму и папрено ћувече и иде са газда-Ђорђем свуда, и на славе и на заветине; кумује и крштава православни народ. Ако кумује женском, даје му име Љубица; ако мушком, даје му име Ђорђе. Постаде од главе до пете (на којима носаше нануле) права наша женска. Ни по чему је не можеш познати, само кад говори, кад рекне нешто, мораш се насмејати, јер не говори нашки; некако смешно говори, а, нађавола, воли много да говори. А сем тога говора још је нешто задржала од старих својих навика што је бунило помало и село а и газда-Ђорђа. Волела је да се млати са кучићима поваздан. Имала је једног малог и кудравог и пакосног пинчику, а »дечко« се звао, кога је јако пазила, мазила, сваки други дан га купала, а поваздан га држала у крилу, чешљала га и кинђурила га плавим машлијама. Е, то мало није ишло у главу ћир-Ђорђу, али јој је морао гледати кроз прсте ради других многих добрих страна њезиних.

Била је добра кућеница. Да скува, умеси, сашије, да дочека и испрати, — за то јој надалеко није било равне. Умела је свуд да се нађе. А разумевала се и у пословима који нису строго женски били. Лепо је надгледала радњу газда-Ђорђеу. Чак се и у механи виђала, иако газда Ђорђе мишљаше да је то, истина, добро и корисно за домазлук, — али тек држаше да јој ту није место. А она узме тако плетиво, па седи у механи и води рачун од потрошеног пића. Док је она ту, нико није хтео, а није ни могао онако муфте попиту и однети што, јер она је чувала газда-Ђорђев м'ал као свој. О куку су јој висили многи кључеви; кључ од сарачане, од подрума, гостинске собе, од магазе, а можда је ту и кључ од ћир-Ђорђевог срца, само не од ћир-Ђорђеве вертхајмове касе.

Они су лепо живели и слагали се. Она је имала утицаја на њ, иако још нису били венчани, него су, као што оно једна стара наша песма вели: »живели супружески ал' невјенчано.« Али она је зато ипак њега већ звала »моја Ђока«, на што се сељаци гуркали и смејали, а газда Ђока се понекад љутио, али није могао да је одучи од тога, или управо био је слаб према њој. Кад би га она потапкала онако љута по образу, па рекла: »Јај, моја слатко Сервијањ!« а он би тада пријатно развукао лице, зажмирио очима као мачак љубимац кад га добра старица, протекторка, чеше иза врата; тад би му мило било, па би кроз зубе пропустио: »Хе, хе слатко женско!« Па, ипак, поред све нежности и пажње коју је ћир Ђорђе поклањао његовој Гизели или Ђузели, ипак није хитао да уреди једанпут односе, иако ју је често затицао где је сва сузна и тужи се да је несрећна. А међутим, факт је да се говорило увелико да ће да је узме, и сви су се чидили што се то толико дуго одуговлачи! Говорило се свашта. Шта ти се све није износило као узрок! Свет као свет, знате га, хвала богу: шта ти неће изнети и изговорити на своја погана уста! Зуцкало се да се ћир-Ђорђе не жени само зато што не може, а не може опет само зато што, иако је из Турске, није Турчин него кристијанин, па не може имати две жене, једну овде, а једну тамо на вилајету! Јер су жене, — које, истина, мало пишу и мало читају, али зато ипак много знају, јер знају и што постоји а и што не постоји — тврдиле да ћир Ђорђе већ има на вилајету једну жену и петоро

деце, па све, веле жене, једно другом до увета, па сви, веле, у дугачким антеријама и у јеменијицама са заковрченим врхом навише и са ружом од вунице на врху. Све је то знао свет у селу, а нарочито неке удовице. Оне су сазнале и објавиле те податке о штатистици деце Ћир-Ђорђево; а оне су га много пута и метале на своје удовичко решето. Знале су чак и имена деце, веле да су се звала: Михалаћ, Јанаћ, Ставраћ, Кундаћ и Пундаћ.

ГЛАВА ПЕТА

Која је из почасти према Ћир-Ђорђу само њему посвећена; то јест, само ће о њему говорити, пошто је он одмах после Срете, главнога јунака, а уз Мићу »Официра«, једна од најглавнијих личности у овој приповеци.

А

ли да се не би ко од читатеља баш на њих (на те жене) намерио и можда рђаву слику добио о газда-Ђорђу, то сâм списатељ сматра за дужност, и узима себи слободу да и о њему коју рекне, кад је већ о толикима, па и о самом оном Крсману дрипцу, рекао. А после тога, Ћир Ђорђе је механџија, газда од кафане, дакле заслужан човек. Сваки је кафеџија заслужан по човечанство, а нарочито по Српство, које се, политички раскомадано, ту састаје; а и шта би знао, шта би човек радио без кафане у овој одавно лепо и згодно названој долини плача, како давно назваше земљу.

Дакле, слушајте о газда-Ђорђу, чујте његову историју!

Газда Ђорђе је добро позната и уважена личност и у селу и далеко унаоколо. Није се ту родио, али је многе одатле испратио на онај свет, а и сам, ће по свој прилици, ту умрети. Дошљак је, истина, али ту плаћа и порез и прирез. Штавише, у последњем нашем рату дао је и комору, пошто му се том приликом некако омакла из руку грчка бандера за коју се хтео ухватити, и он, немајући куд, рече: »С драге воље!«

Пре петнаест година дошао је амо и ту и остао. А дошао је трговином, продавао је алву и ратлук, шећерлеме, лимунаду и петлиће од шећера.

А баш некако било тада неко весеље: славила црква у селу. Ко ти ту није дошао из паланке, па дошао и он да ћари и пазари; да продаје, а и да купује. Памте лепо сељаци, као јуче да је то било, кад је у једној дугачкој и масној антерији од ћитајке продавао звиждаљке и петлиће од шећера, црвену и жуту лимунаду по марјаш чашу, па се једнако дере колико га грло доноси: »'Ајде, 'ајде! Ох, ала је 'ладно! Види, види!«

Слава прође и свет се разиђе, али он, бога ми, остаде ту; не врати се натраг. Допало му се, па остао. Онда се, а и још неко време после тога, звао Јоргаћи Триандафил. А после се мало помало почело заборављати то име; најпре презиме, а после и име, и у пореском списку записан је под именом Ђорђе Ружић, па га данас свак у селу само тако и зна. Сви га зову газда-Ђорђе, јер се помало и љути кад му кажу газда Јоргаћ, а после волије газда него Ћир.

А газда је и био доцније. Али, бога ми, прву годину-две, далеко је то било још од газде, јер кад је дошао у село, не би му, вала, нико за сав еспап дао више од двадесет и пет, реци и тридесет, гроша. А сад, богме стоји врло добро, скоро боље но иједан у селу. »Један је газда Ђорђе у селу!« рекло би се врло често.

А срећан и вредан човек. Вредан, па му, што кажу, и бог наспорава!

Газда Ђорђе држи механу, а наравно и дућан; купује храну, шишарке, коже, грожђе, свиње, а даје и новац под интерес на облигације. А, бога ми, коме позајми, не прође боље него ма који од оних јараца чије коже висе тамо испод стрехе или су наслагане већ у ћир-Ђорђевој магази. Ко му падне шака, не искобеља се тај лако! Смота га ћир Ђорђе »ка' Вла', питу!« Ако си гледао кадгод, читаоче, кад пливају ситне рибице по води, а нађе се понека крупна међу њима па, онако успут, кад смота и прогута по коју малу јадницу, па се и не опица по трбуху да види бар колико је дебља, него зине па плива даље; — е, тако, видиш и наш ћир Ђорђе само обзине (а онај му сам улети) и прогута понеког јадника, па продужи пут даље, и гледа ко му је затим на реду. — Па и опет он остаје и надаље добар комшија и поштен човек. Онај кука, а ћир Ђорђе вели: »Сам си дође; зар сам га с лимон звао?!«

Иако није жењен — као што вам је већ познато — ипак је многима у селу понешто свој; неком кум, неком побратим, — еле, тек није сам у свету!

А умео је, бога ми, и да се покаже кад је где требало. Био је човек патриота. И није једанпут ћата читао сељацима Званичне новине и у њима дарежљивост ћир-Ђорђеу. Колико им је само пута читао како сам господин министар војени изјављује благодарност дарежљивом дародавцу Ђорђу Ружићу, механџији, на учињеном поклону, са жељом да се хиљаде такви грађани и синови ове земље. А и сам ћата је обично у тим приликама накитио и послао какав допис; послао у Новине које су орган тога округа у коме кује у звезде издашност ћир-Ђорђеу и износи благодарност народа тога округа, а завршује допис с оним већ свакоме добро познатим, да: »Народ који уме да цени своје велике људе, заслужује и да их има!« И накитивши тако ћир-Ђорђа, накитио је обично после и себе у механи ћир-Ђорђевој. И баш ту скоро могла се у званичним новинама опет читати благодарност, што је пролетос поклатио војницима те и те чете, тога и тога баталиона кад су онуда пролазили, седам ока ракије и дао им сламе за простирку. Тако је већ неколико пута било. Умео је он лепо да задужи, као што видите, и саму државу.

И ето такав човек који је могао свакоме да уговe и подеси, није се слагао с кметом, као што сте имали прилику раније да чујете од Максима фамулуса. Срета је то чуо пред полазак у кафану, па се одмах кренуо да га види. Мало је заобишао, а могао је раније стићи, али ништа не чини; бар је дао прилике да вас за то време, док је он полако дужим путем ишао, упознам с кафаном, једиком и персоналом ћир-Ђорђеве механе.

ГЛАВА ШЕСТА

У њој је описано познанство Сретино са ћир-Ђорђејем и Мићом »Официром«, који ће му бити десна рука, крила, у тешким радовима његовим.

Кад стиже Срета и уђе, кафана је већ била скоро празна. Тек неколико

њих. Већ је пао мрак на земљу, па се свет већ био разишао. Сељаци дирали оног грешног Крсмана за Гизелу, па наљутили и Крсмана и ћир-Ђорђа; Крсман отишао, а Гизелу отерао газда Ђорђе у кухину да гледа свој посао. А кад није то двоје у кафани, ни сељацима се није седело; нема Крсмана да га дирају, ни Гизеле да паре очи, па се тако вечерас један по један извукли из механе, неко са »лаку ноћ« а неко и без тога; неко платио трошак, а неко казао Зацу да запише на мушеми, кол'ко до сутра.

— Добро вече — рече Срета кад уђе.

— Добро вече — вели ћир Ђорђе, а гледа га чкиљећи очима, а затим одмах похита вратима да види где су кола.

— Дад' ми једну ракију — рече Срета седајући, — чашу свеже воде и све новине од последњих дана.

— Саг, саг! Одма'. Побрзо, Ташула, за господина једна тазе вода! — Ужурбаше се обојица, и Ташула и ћир Ђорђе. Овај сам узе послужавник с чашицом ракије и чашом воде и принесе Сретену. — Извол'те. Ама вода што је, господине! Попијеш једну чашу, трипут ће да једеш од много апетит од воду.

— Хвала! — вели му Срета.

А ћир Ђорђе га мери. Ова учтива реч Сретина му се допала. Из ње је, макар и посредно, дознао да ово неће бити никакав полицијски чиновник, јер толика учтивост — а ћир Ђорђе је богат искуством — обично није својствена њима. Гледа га поиздаље. Измакавши се подаље, ћир Ђорђе виде да је путник, али му чудно што нит' види пред механом кола, нит' опет уз путника торбу или куфер.

— А куде остависте, на прилику, куферче?

— Код куће — вели учитељ.

— А 'оће ли да спремим једно пиле. Да уфатимо и заколемо једно пиле, па за једна ћисела чорба и печење.

— А не, ја ћу код куће вечерати.

— Ваша воља — вели услужно ћир Ђорђе.

— Ја сам овдашњи учитељ, Сретен Н. Данас сам дошао.

— А, учитељ, дидаскалос. Е, много ми мило за то, за учевни људи. — А, је ли сте сас фамилију дошле?

— Не, нисам... ја сам нежењен.

— Врло лепо и то! Имате време и за женидба. Имаше га један грчки реч, а на српски ке му дојде: За женидба неје никад доцкан. Имаш кеф и мерак — готова жена. А ви сте још млад.

— Па дошао, ето, мало; рек'о, да се упознамо. Упућени смо једно на друго; виђаћемо се чешће, па, ка' велим, да одем. А веле да си један од првих људи овде.

— Па јесте, господин, даскало, учитељу, тако се рачуна у село. Председник Милисав, и после нас трајица-четворица људи.

— Ех, шта после — рече Срета, па искапи чашицу. — Што после?! Бајаги је Милисав, ако је председник, бољи од тебе!

— Е, де, господине — вели задовољно ћир Ђорђе, — тако се каже. Власт је прва, а после долазе други.

— Ама не каже се тако. Ти увек можеш бити он, а он мучно или никад то што си ти!

— А, бравос, господин-учитељу, за тај реч! Ели може да вечерамо у друство, у друство сас нас. Ташула, 'ајде јоште један бештек да туриш! Молим ве, господин-учитељ, за чес!

— Па могу, баш, вала, — вели Срета продуживши разговор са ћир-Ђорђем, који му се веома допао. Допао му се онако мали, дежмекаст, са јако поткресаним и забријаним густим црним брковима, који су изгледали као две дебеле пијавице испод носа. А допала му се и она живост, окретност и услужност његова. А ћир Ђорђе се само смеши, уситнио око учитеља, па од силна и њему још необјашњена задовољства и велике услужности чисто га пита очима; дигао обрве преко чела под косу као да херувик у пева, па га чисто видиш како тражи штофа за разговор.

У томе стиже и вечера. Гизела донесе јела: капаму, кајгану, хладно јагњеће и сир. Поседаше сви. Ћир Ђорђе, Гизела, учитељ и Мића »Официр«. Овога ћир Ђорђе није марио, управо га није баш много ни трпео; али некако ипак није могао без њега,

тако да му је Мића био редован гост, нека врста кућнега пријатеља. Вечерајући тако у друштву, Срета је онако поиздаље распитивао о приликама у селу. Од ове двојице известио се о свему. И слика не беше ни најмање ружичасте боје. Село је било, тако рећи, на рубу пропасти! Застој, чамотиња, немар и равнодушност, а што је најгоре: конзерватизам ужасан! Најсветија грађанска права и не практикују се, скоро заборављена; покриваше их столетна дебела прашина. Један ужас, да човек заплаче! И то је Срета све овога вечера сазнао и, слушајући то, вечера му је формално пресела, пошто је он био од оних што једу да живе.

Разговор се водио још мало, све млитавије и млитавије, с већим прекидима, јер се Срета био јако замислио, седео је за столом, али је свима очевидно било да му је памет била бог те пита где. Почеше већ и подуже паузе. Зац је задремао иза келнераја. Гизела на миг ћир-Ђорђевић отишла у собу, ћир Ђорђе чачкаше зубе великим кривим јагодинским ножем, Мића »Официр« сукаше брке, а Срета пушташе котурове густа дима, као већ сваки човек кад има неку велику муку и читаше новине од последњих дана. Удубио се у њих читајући о неким побунама и штрајковима радничким.

Већ је пола једанаест увече. Доцне за село у коме кметује ча-Милисав.

Срета узме »збогом« и оде.

Оде и Мића и оно неколико сељака.

Остаде ћир Ђорђевић и Ташула.

— Гумари бре, што спијеш?! — викну ћир Ђорђевић на Ташулу који се трже. — Ајде почисти механу, па гаси лампа и фонос, да не гори цабе гас!

Чује се само »Лаку ноћ и прошћавајте«!

Па и ја бих требао да вам кажем: прошћавајте, читаоци, што сам вас толико дуго задржао у механи. Али како смо ми Срби, и ви и ја, знам да вам то није непријатно. Та где је Србину подеснија клима, лепше поднебије, него у механи?! А после, задржао сам вас подуже овде још и стога што се све оно што у овој причици следује ујдурисало овде, и то баш овога вечера.

— »Не, нећу вас оставити, добри људи!« — мишљаше Срета идући дома. — »Напред! то ће ми бити девиза, док од ове Вандеје не начиним Жиронду!«

Дошавши кући, затече Максима где се наслонио на сто па хрче као да струже чутуре. Приђе му Срета и пробуди га, па га запита је л' вечерао?

— Не ја, богме, него тебе чекајући и задремах ево.

— Е, па извини, ја сам вечерао; задржао ме газда Ђорђевић. А ти онда седи па повечерај.

— Хе, хе, није ком је речено, већ коме је суђено! — вели Максим, па одломи пола сомунa, седе доле и примаче кајгану.

Док је Срета увртао браду и крупним корацима ходао по собици размишљајући и снујући планове, дотле је Максим захватао крупним залогајима хлеба кајгану не размишљајући баш ништа. Док је онај идеалисао, овај се реалистички наклопио на кајгану; сушта слика идеалисте дон Кихота и реалисте Санче!

— Е, време је да се одморимо! — вели Срета.

Максим се уклони, а Срета леже на кревет и угаси лампу. И у кревету је још неко време премишљао. Мислио је с ким ће све отпочети и кога ће истаћи. Чекао је само прву прилику па да отпочне; да стане онако прса у прса с влашћу. Размишљајући тако, разбије му се сан. Он се диже, запали лампу и узе да чита Шта да се ради? Ово је имало добра дејства. После пет-шест прочитаних страна, испаде му књига из руку и он се придружи Максиму. Стану обојица хркати, и тако лепо један другом одговарати као да један држи једну а други другу певницу.

Ноћ је увелико.

Све спава у селу, и праведник и грешник, и онај мирне и онај нечисте савести. Само зељов комшијски изгледа да је нешто сумњиво приметио, па залаја, али наскоро ућута. Ваљда се упознао у некога, или се, у сувишној ревности, истрчао. Биће да је ово последње. Јер кад је зељов видео да је то Мића »Официр«, стари његов познаник, а он пријатељски махну репом па се окрете на другу страну, па продужи и он спавање, иако није могао да не чује неку лупу, као кад се полако размиче и крха прошће ту у близини.

ГЛАВА СЕДМА

Из које ће читатељи лепо, јасно и разговетно видети како је Срета, познавајући му карактер, и без своје воље, просто силом околности и логиком догађаја, морао неминовно доћи у сукоб с општинском и среском влашћу. У њој је и други Сретин допис из овога села.

Н

а жељно ишчекивану прилику није дуго чекао. Дала му се наскоро, неколико недеља по доласку у село, баш кад је једном капетан свратио у село.

Као већ одвајкада, дочекали сељаци капетана лепо. По кмет-Милисављевој кући настао прави лом, погибија кокошака. Спрема он све у својој кући, а богата, дао бог, кућа, па му то и лако и мило му. Спрема се за капетана; а ту, бога ми, треба пазити да се не постиди ни гост а ни домаћин.

Ча-Милисав позове и Срету. А како би га обишли, кад је то одвајкада ред и адет у селу да ништа без учитеља не буде.

— А, ето, господин-учитељу, добро кад те срето', а тедо' да пошљем дете; него још боље кад те сам нађо'. Ја дођо' да те зовнем да се наканиш к нама на вечеру, у моју кућу.

— Фала, фала — вели Срета.

— Па извољевајте, ми смо, знаш, онако, и већ бог зна како, ради. Ту ће бити и капетан.

— Капетан?!

— Капетан и још нас неколико, та знаш, мило би нам било да и ти дођеш да проегленишемо мало! — вели му снебивљиво чича Милисав.

— Ааа, ко вам је оно? — запитаће га Сретен зажмиравши мало.

— Ко, учитељу?

— Па, ено онај тамо? — па показу очима на једног постаријег човека што сеђаше под храстом, а сељаци око њега стоје па се разговарају нешто.

— Па власт — вели му чича Милисав — капетан, зар ти не реко' отоич? Власт.

— Ваљда си хтео рећи: слуга; слуга народни? — рече Сретен ударајући гласом на последње речи.

— Ама, бог с тобом, господин-учитељу, какав слуга, кад је оно власт! Слуга је пандур, а капетан је власт једна!

— Не познајем ја, председниче Милисаве, или како ли се зовеш, друге власти до народа; народ је, кмете Милисаве, и извор и утока власти; он је, сељаче и грађанине Мисилаве, суверен, власт, величанство, — а све остало, сав онај каланкусур, то су слуге. — Све ово изговори Срета гласом који показиваше да је готов да се свађа, па чак и бије.

— Ама, разбери се, учитељу! То је капетан... онај наш капетан!

— А, па тако ми реци! Дакле, један од стубова тираније, једна пијавица, један паразит, један чир на народном телу.

— Ама, учо, бог с тобом, какав чир!

— И ти се, кмете, нађе да мене тамо њему зовеш! Мене и то њему?!

— Ама не зовем те њему, него мени!

— Свеједно! Ал' ће и он бити тамо!

— Ама, па рад њега и јесте све ово!

— Ту ја не идем! Нећу да будем изелица народна; да му сисам срж и да се раним знојем његовим! Зар ја, ја да будем саучесник у том атентату на крваво стечену имаовину народну! — Дакле, кмете Милисаве, — заврши јетко и саркастично, — ми... онако... то да једемо и пијемо, а народ да плаћа све то! А? Е, људи, ово је страшно! На све стране харање и експлоатација грозна!!!

— Ама, учо, — рече мало увређено и љутито чича Милисав, али му ипак једнако држи чест, — како ти то опет говориш!? Како арање ти спомињеш?! Ко те то опет научи! Не бери бригу, него хајде, кад ти велим! А то је мој мал што га арчим, а народња ни пара једна неће ту отићи! Мој мал, учо, јакако!

— Твоја »својина«, хоћеш ваљда да ми кажеш?! — рече Срета саркастично. — Е, ако у том смислу мислиш, — онда је то, наравно, твој мал!

— А, јакако, учо! Дао ми бог, оставио ми покојни отац, а ја принављам, гледам и трудим се, да може свет рећи: »Ако је бог дао, имао је и коме, вала! Нек види и други вајду од њега!« Па ако, учо, ко од тога твога народа не омасти брке код мене, — баш заиста га, бели, неће коштати ни парића! Него, батали ти те твоје политике и науке, већ ти хајде лепо с нама на вечеру!

А шта ћете говорити тамо? Сигурно ће се и опет нешто народне коже тицати!? Скупићете се тамо као конспиратори противу народних слобода; утркиваћете се ко ће више и бољих предлога изнети да скујете ланце и да окивате слободан народ! Јок! — рече Сретен одлучно, као витез који једним махом свога мача преполови свога противника. — Јок! У камариле ја не идем! Моја нога неће тамо крочити! Ја остајем уз народ; наши се путеви деле!

— Сад... твоја воља, учитељу! — вели Милисав. — Тек, ја ка' велим: лепо би било да си ти ондена с нама. — А, ми смо, знаш, од бир-земана овако научили! — Ост'о му тако адет!

Али се Срета не даде ни осолити. Остаде сталан и не оде тамо, него се врати кући у намери да се забије у собу и смисли допис у коме ће напасти и на капетана и на председника. Неће одмах лећи, него ће гледати да каквим добрим делом заврши дан. Насипаће један допис. А баш тога дана био је као поручен за такве ствари!

Читао је, нађавола, тога дана тазе новине, па га две-три ствари, које је у њима нашао, страшно наљутиле још пре но што га је чича Милисав и позвао на гозбу. Мало му је те невоље било, него сад још и то! Стога је и био блед као крпа од љутине кад је оставио председника и дошао кући. Блед и кисела израза у лицу као да му је пун чабар амонијака обешен испод носа.

Изгледао је сав као покисла кокошка.

Фамулус Максим га дочека на вратима. Запрепасти се човек кад га онаква виде пред собом. А заборавио сам вам раније казати да је Сретен већ придобио Максима сасвим за се. »Покрстио га је«, како се Сретен обично изражаваше, и фамулус му је био сасвим одан, верујући у ауторитет Сретин, као оно што се прича за Питагорине ученике да су веровали у ауторитет свога учитеља.

»Он је казао!« беше најјачи доказ и оних у Грчкој у старо време и нашега Максима данас што је из Сирогојна. И овај бедни Максим из Сирогојна, Среза златиборског, Округа ужичког, беше благодаран Срети што му је отворио његове умне очи. Интересовао се јако за свога учитеља, па кад га виде онаква, а он га запита шта му је, да му није зло.

— Ако је назеб, господине, да те истрљам мало; веште сам руке, — рече Максим.

— Море, батали трљање — вели Сретен зловољно — натрљано ми је доста. Откуд ко стигне, друго ништа и не ради него ми само трља (под нос!). Љут сам — ето, то ми фали! Да гуја окуси од мене, — отровала би се, чини ми се, тако сам љут. Читао сам те проклете новине; ето то је!

— Па шта му пише у новине, господине?

— Зло пише, мој Максиме! Слобода илузорна, правда параграфска; власници силни и сложни, а народ инертан. Све црње од црњега, и то све на моју главу! Из Француске читам да је Клемансо пропао; из Белгије стижу гласи да су клерикали

победили, а из Менчестра и Шефилда дознајем да је угушена раденичка побуна или штрајк у фабрици вуне у Менчестру и фабрици челичних прерађевина у Шефилду. Све угушено и разјурено, и то чим: шмрковима и штрцаљкама!! Новије тежње пропадају, реакција ликује и тријумфује на све стране. Ужасно! — рече па седе на један коморански сандук.

— Ја грдне бруке!... — рече Максим па застаде. Даље није продужио, по свој прилици стога што је тада први пут у свом животу и чуо за тога Клеманса и за ту Белгију и Енглеску. Али тек је слутио, политички инстинкт му је говорио, да све то мора да ништа не ваља ни за учитеља, па, наравно, ни за њега.

— Како да није брука! — вели Срета.

Поћута мало Максим, убриса нос са два прста, па додаде:

— Па шта мислиш и ракамиш сад, господине? Оћеш ли ти то отрпети тек онако да им се то прође?!

— Е, мој Максиме — рече Срета сетно, — па шта могу ја и ти, нас двојица?! »Сирак тужни без иђе икога! Једна сламка међу вихорове!« Толики свет, толики непријатељи! Ето, шта ме све само овде, у овом селу, чека! Све се то мени на плећа натоварило! А после, не могу ни ја, бога ми, на све стране да стигнем!

— Па... сад... — вели Максим... — твоје толике чколе и науке... па гледај...

— Па, видећу. Да спасемо колико се може.

То рече Сретен и оде у своју собу.

Седе за сто, узе перо и хартије, па стаде увртати своју браду. Затим устаде, стаде ходати, седе опет и стаде мислити. А затим прилеже и стаде грозничаво бацати речи на хартију пред собом. Онако љут, написа један допис.

Кад га написа, а њему чисто као да нешто одлакну. Одмах се лакше и боље осећао. А чинило му се не друкчије него као да је покајао пораз својих једномисленика свуда где год их је било широм света белог, и у Француској и у Белгији и у Енглеској.

Допис је био подужи и послао га је у једне паланачке новине које се звале: Стражар народних права. Ту је изнео у живим бојама капетанов долазак у село, а наслов допису гласио је: Злочин од осмога маја, а садржина му је, отприлике, ова:

За капетана рече ту да је звер у људском облику, и ништа мање; да је прави дахија, и да обично, кад пође у срез, води читаву тевабију гладница и најамника, као стари персијски цареви; таквом писању дао је, ваљада, повода и цгољави Пурко, једини из пратње капетанове.

Пропиштало је, вели, село од прождрљивости капетанове. И поред свега тога што му кмет Милисав рече у чему је ствар, и о чијем трошку све то бива, Сретен ипак

тераше своје, па нашара и натрпа на хартију све што му год паде на памет. Долазак капетанов сравнио је са доласком и проласком Џингисханове војске. Поједоше, вели у допису, сву пернату живину. У целом селу ни пиличника! Ни петла не оставише да кукуриче јутром и да тако буди сељака на пољски рад. Све поједоше, па сад, вели, мора сам ћата Пера, на срамоту цивилизације деветнаестог века, да кукуриче јутром као петао и да буди село!

Све је појео капетан са својом аловитом тевабијом и са оном »проклетом Јерином«. (Тако му однекуд паде на памет да назове Милисаву председника, само зато што је овај ту неки дан наредбом позвао сељаке да оправе пут и да га насипају. И њему није остао дужан!) У том допису је добро очепио и Јовицу терзију само зато што га је све једнако виђао с капетаном. — На њега се нешто наврзао, а покупио против њега ужасне податке од неких из механе па и њега оцрнио у допису као никога. — »Грозни терзијо«, цепа га Сретен у том допису, »твоје ће име црним словима и с гнушањем забележити културна историја на листовима својим (Срета је само културну историју уважавао, а о политичкој се врло рђаво изражавао) и предати потомству, нека оно види какво је чудовиште некада живело под именом Јовице терзије!«

Али се на крају дописа писац теши (јер да нема утехе, каква би смисла имала сва та његова борба!), па овако завршује допис: »Али није далеко дан када ће из политичког дремежа пробуджени и од реакционарског бунила освешћени народ устати као један човек, једна индивидуа; устати и потражити своја погажена права и подвикнути и Милисаву бирократи, и Јовици буржоазу, и Пурку, том јадном представнику милитаризма и слуги тираније (а овај последњи беше само један грешан пандур), јесте, подвикнути им громогласно, као из једнога грла: Доле са тога светог места на коме незаслужно седите, ви Нерони деветнаестог века!« А допис заврши са:

»Има реч капетан и г. Пурко.«

Тако је постао овај други Сретин допис из овога села. Први, који је давно послан, али још није изашао у новинама, говорио је о тескоби и неудесности учионице и носио је ужасан наслов, гласио је: Просветне Варваре Убрик.

Кад је све ово накитио, стане размишљавати какав потпис да метне. Сети се да је на последњих неколико дописа потписивао јунаке; сад се реши да узме за псевдоним једну јунакињу, и зато се потписа: Глумица Терања.

Задовољан и умирен после овога, леже у постељу, али не заспа задуго. Рој мисли му покуља онако у помрчини, и он размишљахе дуго и много, као што ће то читалац већ из следеће главе лепо и јасно видети.

ГЛАВА ОСМА

У којој је описана једна скоро непресавана ноћ Сретина, а коју би најзгодније било назвати оним већ готовим насловом из »Јадника« Виктора Хига — којим се и Срета тако често служи у својим дописима — а који гласи: »Бура у лобањи«.

»**С**ваки је почетак тежак«, вели пословица. Тако беше и са Сретиним

послом, јер је био спочетка, што каже песник, »сламка једна међу вихорове«, па ишло тешко. Имао је доста живе муке док је расклиматао оно што су у дугом низу година и Милисав и други многи пре њега утврдили и формално укочили у бирократском назадном духу.

Али Срета није малаксао, јер лозинка му је била лозинка оних Руса из Лондона и гласила је: Forward, Вперед, а то ће рећи на српски: Напред! И Срета после неког времена виде са задовољством како му посао из дана у дан поспешно одмиче напред!

Ову малу групицу незадовољника, коју је децентралисану, и у мишију рупу завучену нашао, извукао је одатле на политичку арену, оживео, електрисао и задахнуо једном мишљу водилом и сложио их у једну непробоју фалангу. И само мало воље, умешности и, што је најглавније, истрајности — и Сретини напори биће крунисани успехом.

А што се овако промучио, то му је баш и мило, јер шта је живот него борба; и кад је слађи одмор него после умора?! »Устај живи, бори се, не клони!« — те су речи песникове ужљебљене у срце његово и ништа их није у стању истрти оданде, ништа! Ни умор, ни претња, ни сила, ни време које круни и руби мисирске пирамиде, па ни сама смрт, ни сами гроб! И над гробом његовим светлеће те речи као душа праведникова и доцнијим поколењима биће гроб његов, веровао је Срета, оно што је он живим савременицима својим био; биће што мајак морнарима, који траже безбедна пристанка лађама својим. То је Срету тешило, а и награђивало га; јер му се некако чинило да му од неког доба живот опет има одређен циљ. Сад бар опет зна што живи!

И кад тако уморан легне у постељу, да одмори од дневног рада и напрезања уморно тело и уморан дух и да га спреми за сутрашњи нов рад и нове напоре, па кад размишља о успеху, а он с поносом и задовољством могао је рећи сам себи, опружив уморне своје краке испод губера, као оно римски император Титус, назван »љубимац рода људскога«, што би обично рекао кад би кога дана учинио добро дело, па увече

прегледао рачун шта је тога дана учинио: »И овај данашњи дан није ми пропао!« Исто је тако и Срета могао себи рећи.

Живот је борба, трење — размишљаваше Срета лежећи у кревету.

У борби и трењу је живот; и тај живот треба да буде бујна река која руши све ове старе (изанђале већ) бирократске уставе и да створи чисто земљиште за нов ред и поредак, а не сме никако да буде вода која не отиче, устајала бара са жабокречином. (Тако он згодно назва и у допису ову идилску тишину коју пре неколико недеља беше затекао у овом селу.) Но, хвала богу, сад није тако! Усталасало се, узаврело је већ и већ се пена показала на површини. И та пена, тај, тако да га назовем, »друштвени крем« у селу, који се групише полако око Срете, — треба одсада да даје тон и импулс свима јавним пословима.

— »Само, кога ћу за председника« — размишљаше Срета у кревету, претурајући се и збацујући губер да му не смета, — »а већ гласача ће још мало па довољно бити. Мића »Официр« је отресит, он би био дабар! Њега ћу!« — вели Срета у себи, па навуче опет губер и склопи очи, решен да се преда слатком сну. — Тако! — рече гласно. — Ту сам бригу скинуо с врата! — рече па покуша да хрче.

Уједаред се лупи по челу и збаци опет губер.

— Пхи — вели полугласно, — куд да ми то не падне на памет! Ех, — рече зловољно, — нема ништа од тога, него: пик, Јово, наново! Али, Мића је био војник, солдатеска, груба војничина, па му није веровати; и кад се дочепа, а он ће онда ка' и онај Наполеон Први — да жртвује начело за власт, па ето ти часом нов Осамнаести бример и милитаризам код мене жива! А они су сви једнаки; није ни Мића много утек'о од Наполеона! Војник је, не смем му веровати. Светска историја пружа нам хиљадама таквих примера, а она је, веле, учитељица! Дobar је као оруђе, али никако као иницијатор. Нема ништа од Миће, другога морам тражити. Ху! — и хукну Срета. — Мука за згодна човека! — Ето, то је мислио и доконао Срета кад је узвикнуо гласно: пик, Јово, наново!

Затим се опет даде у мисли уврћући по свом обичају једнако своју браду. Стаде се претурати по кревету и уздуж и попречно; окрете главу где су биле ноге, а ноге где је била глава.

— О, Максо — викну Сретен фамулуса, који је у другој одаји спавао, па ослушне.

Из друге собе се Чује сомо страховито хркање Максино.

— Максиме, море! — викну јаче.

Максим настави хркање још јаче.

— Пази, животиње једне, како је заспао! Е, баш се тога човека ништа не тиче! Откад га дељем, па једва нешто мало! Него — није ни чудо. Друштво је криво. Ови људи нису ништа друго ни радили него само спавали! — вели Срета мислећи ту

наравно на политички дремеж и мртвило. — Да је имао боље примере за углед пред очима, био би, наравно, бољи и он! С главе је риба смрдела! — О Максиме! — викну јако, па опет заћута и почека.

Али се Максим не одазива, него продужује још јаче хркање, помешано са звиждањем.

— А, прангијо једна, што се не одазиваш, кад те вичем по трећи пут?! — вели љутито Срета, који је устао из кревета и пришао Макси, па га једном руком дрма, а другом узео звонце па му из све снаге звони крај ушију.

— Ај... зар већ свануло! А ја, ви'ш, ка' човек успав'о се! Па ка' заклан, — вели Макса, који се диже па седе и подави ноге пода се, па примаче своју пакфонску, ужасно олупану табакеру и стаде зевати, и лизну палац десне руке, очупа лист папира и стаде савијати цигару, зевајући једнако.

— Море, како свануло, будало, кад ми се смркло још јаче мислећи у кревету. Је си л' будан?

— Како да нијесам! А шта, тебе ваљда пробудиле стенице?

— Те још какве стенице? Све оне народне... политичке стенице. 'Ајде, разбуди се... имам нешто да те питам.

— Сад, господине, само док припалим једну.

— Је ли, ти ћеш то боље знати него ја. Који су овде у селу отреситији, као, на прилику, Мића »Официр«, а да се не слажу с Милисавом?

— Па има их, доста. Откако нам ти ово дође, има их па их већ и не памтим све, толико их има!

— Ама, који ти мислиш да ће онако најбољи бити, ето, сад да рекнемо да чича Милисав неће више да је председник, па да треба другога на његово место... па шта мислиш ко би најбољи био?

— А нијесам ти, бога ми, господине, никад о томе ни мислио! — вели Макса палећи цигару.

— Ама то и јесте несрећа што сте сви тако индиферентни, апатични, инертни!

— Е, то ти је вала! — вели Макса, не знајући шта да каже на ове последње речи, и пусти један дим.

— Па де... онако... које је казнио досаде... и зашто?

— Па казнио је онога Петра за потру, Павла за бекријање, Милисава оног што је скин'о меденице с туђих волова, Рају што не да ђецу у школу, Кићу што напаствује чељад кад иде на воду.

— Аха! Ама, нису ми они онако по вољи. А јесу л' служили у војсци?

— Јесу, сви су резервисти!

— Нећу ја те! То је све Мићина сорта! Њих је убила касарна. Убила им дух! Ниједан нема моралне снаге у себи. Другог, другог кога! Знаш ли ти тако некога коме није идеал милитаризам?

— Ама, што ми се ово нешто ноћас гаси овај дуван!

— Ама, немој ти мени сад те твоје ужичке шеретлуке да продајеш, него чу ли шта те питам? Који би онако, по твом мишљењу, био чврст и сталан у својим принципима, и не би га деморалисала власт?

— А-ја! — вели Максим.

— Ама, ти опет тераш своје! Шта ти ту то твоје: »А-ја!«

— Ама, знам ја и разумем све, ти за то не бригај! — вели Максим.

— Знаш ти! Шта знаш! Па добро, шта сам сад казао?

— Е, па сад — врда Макса — не могу ја све знати, ка на прилику ти, што си један учеван човјек.

— Па, добро, чу ли бар шта те питам?

— Опрости, ја не чу'.

— Е, па видиш, дакле слушај! Има ли који да 'нако није служио у војсци а да га је председник казнио за нешто?

— Па има... ето онај газда Ђорђе Ружић. Њега је неколико пута одр'о ка' јарца за неке каишарлуке. Питај њега за то, он зна људе још и боље од мене.

Чим чу то име, лупи се Срета по челу.

— Врло добро, врло добро! Шта ту имам да га питам и да тражим преко хлеба погаче. Њега ћу ја. Дивота! Славно!

Помрчина је била у соби, па не смем рећи да му се засијало лице од задовољства; али кад кажем да је од задовољства трљао руке, седећи онако у кревету, држим да ће ми свак веровати. Трљао је задовољно руке, а затим се маши руком за

табакеру и начини себи цигару, запали је и онако у помрчини пушташе димове и задовољно уврташе своју браду.

— Е, доиста, нико згоднији од њега! А знаш посигурно да никад није служио у војсци?

— А-ја! — рече Макса и баци цигару па леже опет. — Море, господине, лези ту па спавај! Немој да се млатимо овђен, а ево смо се дигли у глуво доба, па ка' вампири!

Напољу запевахе други петли.

— Он и нико други! — вели Срета. — 'Ајде, сутра ћу одмах до њега, да се споразумемо. А за данас је доста! Старије је јутро од вечера! — рече па баци цигару и извали се у кревет.

Мало после захрка и он и заспа као окупан; заспа сном праведника.

ГЛАВА ДЕВЕТА

У којој је све онако исто потпуна истина као и оно у претходним главама. У њој се приповеда како је Срета кандидовао председника и изабрао себи апостоле нове науке његове, и како је политичка физиогномија села почела већ срећно да се измењује. — И у овој ће глави бити бар један допис.

Ч

им се сутра пробуди Срета, диже се и отиде у механу, ону већ добро

познату поштованим читаоцима и по персоналу и по гостима у њој. Само је онда заборављено било казати да се та механа до доласка Сретина звала просто Газда-Ђорђева механа. Није, дакле, имала никакве нарочите фирме, која толиким нашим добрим механџијама и дућанџијама задаје толико главобоље, а мимопролазећима толико смеха, иако се газда од понеке фирме често по три ноћи претурао по кревету и смишљао, само што боље име да јој да. Газда Ђорђе није то радио, него је пустио да је сељаци прозову како они хоће, и тако је све до Сретина доласка остала, тако рећи, без фирме. Али откако је Срета дошао, и откако су се ту почели скупљати око Срете и старати неколицина њих о благостању тога села, (а многи други престали да долазе у њу), отада је та кафана за инат њима, а нарочито председнику Милисаву, прозвата Механа без сведока. — Е, деде!

Чим уђе Срета, поздрави се са свима, па седе за један сто. Одмах му донеше јутарње »следовање«: слатко од руже, чашицу ракије и кафу. Ћир Ђорђе је поштовао просвету и није Срети никад »слатко« наплаћивао, и то је гласно пред свима гостима наредио Зацу, обнародовао, тако рећи, на што му је Срета, у знак благодарности, а у шали, одсалутирао. Срета је био учтив човек, па је лепо благодарио, а не као онај Мића »Официр«, који је исто тако бадава, и још много чешће, попио част од ћир-Ђорђа, па кад год би кафу попио, а он би рзао као ждребац, а то је била као духовита досетка којом се Мића служио и њоме хтео ћир-Ђорђу пребацити што није кафа од кафе, него од јечма; а ћир Ђорђе би му тада, опет у шали, обично одговорио: »Пцето-ле, пцето!« док је Сретена врло ценио и о њему се најповољније и најласкавије изражавао, и увек кад би се о њему повела реч, рекао: »Много што је човек учевњак, мани се, елинска сорта треба да је!« па би тад као сркнуо устима и дигао обрве.

Зато и сада, чим се Сретен послужио слатким и почео да срче кафу, приђе му ћир Ђорђе столу, рукује се с њим, па седе за сто да се разговара, мотрећи, наравно, у исто време својим живим немирним очима на све стране и контролишући да ли је сваки дошавши гост послужен, а још више да ли је платио онај што одлази.

Срета одмах поче разговор о општим стварима. Ћир Ђорђе њега пита има ли што ново од светске политике у новинама; а он опет Ђорђа је ли још ту онај капетан?

— Не знам, господин-учитељу — одговори ћир Ђорђе.

— Како да не знаш?! Зар ти механција па да не знаш?! Зар не сврће код тебе?

— Несам механција — одговори пргаво ћир Ђорђе, па устаде и стаде без икакве потребе да брише сто који је сасвим чист био. — Ја сам ту за порези и прирези, и за комору, за акциз, и за глобу и казну, а механција несам; механција је газда Милисав председник. Њег' питај, господине! Он га дочекује и крчми му пиће. Шта ће да му правиш, господин-даскало?! Нестрећно време! Ово више не може да се живи, господине. Држава те фатила за плаћање; па те не пуста како павук мушицу. Све дај, дај, а ти само плаћај, а кмет ти отима пазар и алишвериши муштерије, путници и пашажери!

— Е, мој газда Ђорђе, то је и мој и свију наших идеал: да се ништа не плаћа! Ал' шта ћеш, сад је тако. Треба се борити; »Без муке се пјесна не испоја; без муке се сабља не сакова«.

— Нема више механцилак, нема старо време; беше му! Да си имам неку прилику па да нађем некога човека да му теслимим ову кафану са све једик, па да му кажем: »Ево ти, брате, ја сам видеја једна штета; а ти берем хаир да видиш од радњу, да да господ! 'Ајд' сас здравље, а ја ће си други селамет да тражим; да се прифатим под мој старос за другу послу. Кам' срећа да пре учини' тако, најбоље беше тој! — сврши ћир Ђорђе љутито, па се набрецну на Заца ни крива ни дужна.

А Срета га само слуша, па му, боже, мило што је наишао на човека који о капетану мисли сасвим онако како је он у синоћњем допису рекао; и он, дакле, штити село од капетанскога намета!

И ћир-Ђорђу је, судећи бар по његовим речима, било ужасно криво и замерао је сељацима што се троше кад им капетан дође. Хране и њега и пандура му, и његова и пандурова коња, а код њега, међутим — код ћир-Ђорђа — свега тога има и лепше и јевтиније за село!

— Ама, несам, господин-учитељ, писмен, прос' сам човек. Малко чатање што научи у Свети Пандократор манастир, и још малко писање за неку квиту и, на прилику, за облигацију — тол'ко му! А мен' ми за зборење лако, тол'ко за писање мука! А ја да измислим и да кажем, па да ми даде бог твоју учевност, господине, — хе, хе! — па се лупи кажипрстом по челу, — а би читао свет у никој Неологос ови зулуми!

— Ама, па зато сам и дош'о. Ако је за то, нека те брига није! Ја не марим што друго, а за ово душу дадо'! — вели Срета и извуче рукопис. — Ту се, ви'ш, испрућио кол'ки је дуг.

— Што рече?

— 'Ајд' овамо са мнош.

И Срета узео ћир-Ђорђа настрану, па одоше у мутвак, одакле истераше дремљивог и глувог ашчију Лефтера, неког даљег рођака ћир-Ђорђевог, да прочитају допис.

Кад изађоше из мутвака беху обојица особито задовољни. Ћир Ђорђе нема довољно речи да похвали допис. Особито му се допао.

— Е, господин-учитељ, шта ће да лијеш за ту писму, ја ће да частим.

— Па, велиш, допада ти се? — пита Срета.

— Једно калиграфија, неје друкче, господинучитељ. Сваки реч тежак једна стара ока — вели ћир Ђорђе задовољно. — Ташула, гумари! Једно послужење за џабе за господин-учитељ Срета; поскоро, врат да скршиш!

— Ех, само кад ти се допада! Уосталом, истина се само тиранима не допада.

— Е, из душу ми извади свако тој слово. Сам да сам узео калемче, па да пишем, господин-учитељ, побоље и поубаво не теше да буде. Тол'ко је убаво. Процепао си га, што га има реч, како свиња врећу!

А Срети мило, па му све расте кика и за свој допис, а и за ово згодно упоређење капетана с врећом.

— Резилак, море — вели ћир Ђорђе — што се чини. У село овака механа под план, бре брате, за сваки удобнос' сам се постарао, па он, како на пример један што се каже чиновник и господин, па иде у кокошарник селски себ' на резилак а њим ги па на терет.

— Море — прекиде га Срета — ни чашу воде није дужан гецо да му да!

— Ах, господин-учитељ, теб' ти можем овој да кажем. Саг, на пример, да кажемо да сам ја неки кмет у овој село, па си дође капетан код мене, а ја спремим лепо вечеру, а сас вечеру Уредбу о механама, па му отворим књишку па му кажем: »Чети си, господин-капетан, што пише у ову књигу у параграфос једанаести што пише: да нико не сме да дâ своју зграду да се употреби за механу ако неје добио месно право; и па други параграф, параграф двадесет и други у исти тај законик што писује: »Кој упражњава механску радњу, а нема никој дозволење, на пример, за тој по смисла од параграфос седамнаести Уредбе о механама, да се казни по ћеси, то јест, новчано, од пет до двадесет талира«. — А, што мислиш, господине?

— Врло добро, врло добро, славно!

— »А у пофторни случај — цитира ћир Ђорђе даље — може да се кривац осуди уз новчану казну јоште и на затвор, ели апсу, од три до петнаест дана«. А, господин-учитељ, ели убаво зборим? Хе, хе! — рече па се стаде лупати кажипрстом по десном

слепом оку. — Друго твоја наука, а друго моја практика! Хехе! Башка твоје знање, башка моје умење!

— Славно си се сетио! — вели му Сретен.

— А ја па таг да му кажем: »Е, па, господинкапетан, како ћемо саг? И ти влас', и ја влас', па погле какво безакоње чинимо ми што смо влас'. Ја се огрешио о једанаести и двадесет и други параграфос »Механске уредбе«, а ти ми надзорна влас', па ме јоште помажеш?! Е, што ће чини онај други свет, сељаци на прилику, кад ми тако правимо!« — Е, па не може ова несретна земља да дигне главу с таквија синови! — вели Ђорђе.

А Срети се допало што виде код Ђорђа оволико римске савесности и строгости према самоме себи.

— Е, дивота — вели му — ја се никад не би' томе досетио.

— Хехе! — куцну се ћир Ђорђе кажипрстом по глави — ти господин-учитељ знаш науку, а ја па практику. Ама што ће му правим, ја сам прос' мејанџија, а кмет несам. А што би он цабе јео, боже здравља! Ама кмет несам, господине, па мука!

— Па сâм си крив што ниси. Ето, реци само хоћеш, а за друго те не питам. Јер овако се више не може, баш не може! Треба ту човек, иницијатор, мислилац да заседне, а те реакционарне кртије све доле! А прво Милисав.

— Ама не може, господине. Многи сељаци га хоће, па село има много страф од њег'.

— Ах, шта село, какво село! »Има страф село!« Само да се почне, па би ти видео! Шта жив човек не може, само кад хоће. Не знам ја, газда Ђорђе, кад ћу умрети, а друго све знам. Моћи ће, само, наравно, треба и ти да ми помогнеш.

— Да помогнем, џанум, ама како?

— Ево како. Место Милисава треба други да дође, је л' тако?

— Да дође, да дође! — уситни ћир Ђорђе.

— Треба наћи човека.

— Треба, господине, ама мука за човека.

— Е, па в'иш, ја сам га већ нашао.

— Нађе ли га!? Ех, исполај на господа, кад се и тој свршило!

— Ама треба и он ла припомогне. Сви за једног, један за све.

— Знајеш како има старински реч са Свети Никола и за онога што се давеја: Упаде си човек у воду па кука: »Помози, Свети Никола!« А Свети Никола му па збори он: »Ја ће помогнем, ће помогнем, рече, то ми је дужнос; ама, рече, и ти да мрднеш, рече, малко с руке!« Хе, ете тој и саг за овај ствар. Да мрда, господине, ама не малко него много; да мрда, и с руке и с ноге да мрда човек за једну такву фајду! А кој ће човек тој да бидне?

— А шта да ти ту умотавам и кријем у кучине! Ето, па тебе да окметимо! Шта би валило?!

— Хе, хе!

— Добро и за нас, а бога ми добро и за тебе. Млађи си човек, приступачан новијим, напреднијим мислима; механџија си, прошао си света, знаш чаршијски ред, — што да тражимо бољег!

— Врло лепо, господин-учитељ, врло лепо! Фала за час'! — вели тихо ћир Ђорђе — ама страф ме, неће да може, господине.

— Ама, хоће да може, газда-Ђорђе, само, наравно, треба запети.

— Ама да запнем — лако, господин-учитељ, него ако пропаднем може да и одапнем. Шест стотин и педест динара и тридесет пет паре ја плати', господине, глобе сал за ову годину, за ништа, бре брате; за једна моја поштена и чесна спекулација што гу ето водим са срећа и што сам батли.

— . . . Па ти лепо и мејанџија и председник, па да узмемо ону другу половину твоје куће па да преселимо ту судницу, јер и тако ова сад што је, батал је и крнтија као и председник што јој је.

— Ех, господин-учитељ, — рече ћир Ђорђе, а очи му заиграше као пацов кад се ухвати у кљусу — за здраво лепу ствар ми збориш, ама нема могућнос'; ти збориш, ама село што збори?

— Ама и село то исто вели! Разговарао сам ја већ с многима. Да видиш само какве сам асасе прикупио и придобио за те, па, море, хоће за врело гвожђе да прихвате! Али и ти да засучеш мало рукаве, и мало, знаш... треба људе придобити... — па понекога и почастити.

— Сад за мен' ме се не брини! — рече Ђорђе и метну леву руку на груди. — За село је сал питање, а ја сам каил.

— Е, дакле, стоји?

— Молим ве — рече Ђорђе — свршена ствар, ако је за мен' питање!

— Е, онда збогом, ја одох. Одох да се мало измотавам пред децом. Збогом! — вели Срета и одлази.

— Ташула дете, ела једно слатко, иска ми душа слатко од ружу; и једна кафа тури за мен' у џезва! — рече ћир Ђорђе и извади табакеру, запали цигару и баци се задовољан у мисли и рачунања нека.

И тако му наш Срета пусти муву па ћир-Ђорђу никако не избија кметство из главе. Колико ће му само тај чин вредети ради купљења вересије! И, бога ми, он се баш даде на посао. Нешто по својој памети а нешто по Сретиним упутствима, еле привуче и он, боме, доста њих на своју страну; како који дан, све више незадовољника у селу.

Тек видиш, а оно ушао неки бес у село. Не допада се сељацима стари председник. »Ама па да је сам Свети Никола, vele сељаци, па одавна је засео. Све он па он! Па, вала, треба мало и други да заседне. А ако је на њега баш спало, па не било, вала, ни њега!« Тако vele сељаци и мало мало, па час овај час онај долазе у сукоб с њим.

Крсти се чича Милисав, па се чуди човек шта га је снашло. Не може чисто да позна своје сељаке; ни они ни дај боже!

У сваком трећем-четвртном броју новина тек читају неки допис или против капетана или против председника. »Шта је ово, побогу брате!« — питају се чича-Милисављеви пријатељи — »овога чуда досле не беше у селу!«

Острвио се свет, па воли само инат и свађу. Навикли се на дописе, па им мило кад им се прочитају њихова имена наштампана у новинама. А од свију ових, најмилије је било Жики Шљивићу кад би читали који његов допис, а он ту међу њима. Он је, истина, неписмен био, али је вазда радо пристајао да позајми своје име под један такав допис. »Ама, нуто Жице, погле Жице, како га пише!« — vele сељаци па се подмигују. »А откуд си се ти, море, прописменио?!«

— Ех — вели Жика — ми иако нисмо писмени, а оно смо и-јопе' од фајде; ми ако не умемо да пишемо, а ми умемо, бели, апсу да лежимо! — вели поносито и још поноситије пљуцне устрану надалеко. Па чак и онај Крсман, што га дирају за Гизелу, био је једном те среће, да га Срета потпише под један ужасно оштар допис.

А врхунац среће и задовољства за Жиком беше једном (тај дан неће он никад заборавити!) кад је дао своје име за потпис под један допис у коме су била управљена питања на министра унутрашњих дела по ствари Јакова Пурка, капетанова пандура, због неких злоупотреба његових (то јест Пуркових).

А ствар је била у овоме. Говорило се да последњи пут кад је био с капетаном није платио неки рачун механџији кад је био у механи. (Јер он је по неки пут врдуо у

механу). И он сад у том допису пита господина министра, управо стављају му се три питања. Прво питање: »Зна ли господин министар, и је ли му познато, да г. Јаков Пурко, пандур срескога начелника (Срета је намерно пандура титулирао господином и изједначио га с министром, а начелника није. Тако је увредио и г. министра и начелника и, што кажу, једним ударцем убио две муве) приликом последњег обиласка по срезу, није платио једно »слатко« и три чоканчића ракије?» Друго питање: »Мисли ли министар што пре предузети нужне кораке и мере и стати на пут обести и експлоатацији г. пандура?» (Овде Срета чак ни г. министра није титулирао господином, а пандура јесте), и треће питање: »Ако мисли (а за то се и плаћа грдном платом), какву сатисфакцију мисли дати министар, као слуга народњи, увређеном, огорченом и оглобљеном народу?» — Овде је огорчење велико, и ако народ не добије задовољење — он тј. Жика не јамчи ни за шта. »Нема елбета, господине Пурко, лоша слуго лошег господара!« свршује се допис, а потписан: »Жика Б. Шљивић — Сељо«.

Е, његове радости тога дана кад су стигле новине у село и његов допис му прочитан с његовим целим именом: Жика Буки Шљивић, па још »Сељо«! Он седи у механи, а ћата му чита, Жика само набија ноктом од палца пухор у лули па се смеје; а није да се задовољно и слатко смеје, него све рже као ждребац. Не држи га земља, нигде не може да се скраси.

— А-ја, не дам ја да то тек тако развлаче мал газда-Ђорђевић; има у овој земљи ваљда суда и устава, нану му — вели Жика. — Море, је л' сам му се ја само једном почео пењати за врат, неће га он мајци дуго капетановати, ни Пурко пандурисати! Има већ ђида за то место, — рече и стаде се ударати у прса Жика, који је, као што видите, аспирирао на то пандурско место.

И дуго после тога дописа, кад год би се срео са Сретом, а они се тек један на другог онако пријатељски насмеше. Очима као да веле: »Знамо се; наши смо!« А Жика ће мрднути главом па запитати: »Има ли, учо, штогод и јопет да потпишем? Слободно, вала, ја сам ти ту; и тако, знаш, сад немам баш посла!«

А право је и рекао. Био је вазда беспослен. Готов на »потпис«, ка' бос у бару, а апсе се није бојао. Често је примао и туђе кривице на се. Погоде се лепо. Жика одлежи апсу, а онај му плати у готовом новцу и у паклићима дувана. Био је човек за друштво, дружеван, а беспослен, па се ваљда стога тако лако и решавао и жртвовао за друге.

Кад нема дописа, а свима у селу некако све глухо, мртво. Тако се већ били навикли на новости!

Нов, свеж дах вејао је по косама и брдима, по утринама и луговима, по долинама и чечварима, по забранима и торовима, по кућама и механама тога села. Само још у општинској судници је стара плесан, није још проветрено; али и томе су дани избројани! То је питање времена.

Све, све се изменило!

А то је Сретина заслуга била.

ГЛАВА ДЕСЕТА

У овој ће се глави као у некој панорами, још боље, као у калейдоскопу неком, ређати једна за другом слике из села које је пренуло из дремежа, јер се у њему пробудила вештачки (а и насилно) успављивана и дуго успавана свест.

Е

то тако је Срета мало помало али постојано разглављивао — да се послужим фигуром — општинска кола и кљуцао својим критичарским кесером стару и трошну општинску зграду, док није постигао оно што је хтео.

И заиста! Као да се неки ђаво настанио у село, и ушао у све без разлике пола и старости, тако се све тумбе окрену. Ни они сељаци и суседи, ни дај боже!

Мрзе се као да нису, боже ме прости, једна вера.

Један другоме ни бога не називају. Кад се деси да прођу један крај другог, а оно се тек један искашље, а други му нешто ружно рекне. А болан, како су се пређе лепо пазили и живели међу собом!

Па што људи — али и у жене уђе неки бес! А пре тога иако су се оговарале, то им је бар личило, јер им је то од бога дато и остало. Чудо! А оне нит' ће бирати кметове, нит' ће бити изабране за кметове! Тек кад се жене поделише у партије и завадише — онда тек да видиш лома! Само да станеш па да гледаш, слушаш и да сехириш!

Оне се мало држе ствари, него реч-две па одмах прелазе на личност. Стану једна другој пребацивати ово или оно, овога или онога. Какве ствари чујеш! Ова оној спомиње за Пурка пандура, а она овој за газда-Ђорђа или ћату, а наравно да се приликом таквих диспута још понајчешће спомиње име Миће »Официра«. Човек стане па слуша само, и не зна којој да дâ за право.

И то тако иде из дана у дан, па изгледа човеку, као да су ту своју свађу или полемику поделиле на главе или на продужења, као неки подлистак у новинама.

Здрпе се где се само нађу и стигну: у забрану, на чесми, на улици, на гробљу кад дају дађу. И ту на гробљу још као да је најозбиљније и најстрашније кад се здрпе. Пуне туге и бола, а после напијених за »спокој душе« чашица и чаша, пуних глава, доведу брзо полемику до озбиљна обрта и жалосних последица.

Мржња је тако била ухватила корена да је то била једна страхота! Не само, на прилику, после даће, где би напослетку могао човек да окриви вино, него и на самој чесми, поред чисте и бистре воде, па се дохвате за кике и држе се као, ако сте кадгод, љубазни читаатељи, видели кад се ћурке споречкају, па кад једна другој тури кљун у уста, па се тако држе, не попуштајући ни једна својој супарници. Тако се и оне ухвате за фризуре. Само је једна разлика та што ћурке у тој прилици бар ћуте (и само се клате), док се ове држе и свађају. Морају људи да притрче и да интервенирају; изруче на њих по неколико тестија воде док их разваде. Тако је страховита мржња кад се у начелне ствари још и личне умешају.

Но даље с тим призорима што тако страшно подивљају нарави! Нећу о њима више да говорим. Рећу ћу још неку о стварима које су се сваки дан дешавале; о препиркама које нису излазиле из граница својих, које су од почетка до краја остале само препирке. Јер њих је човек могао штавише са задовољством слушати и присуствовати им, и ничија интервенција није ту потребна била. Оне су се, као што је већ споменуто, понављале или продужавале свакога дана.

Прођеш само улицом, а оно чујеш где се преко улице, преко тебе, препиру. Погледаш на једну страну да видиш, откуда долази глас, а оно видиш где је једна на једној а друга на другој страни, па се свађају. Седи свака на прагу своје куће, па се и брани и напада у исто време. И то често не иде с бог зна каквом ватром. Седе и једна и друга, свака на свом прагу, а приставиле цезве уз ватру па се свађају; доливају, пију и једнако се свађају. И то им ништа не смета да свака усред те свађе прекине у дијалогу свој монолог и наређује млађем у кухини шта треба; дакле, сасвим онако као што причају за Наполеона: да је у исто време могао диктирати неколико писама.

И така свађа отеже се тако мирно по неколико дана, све докле једна другој не запуши уста каквом страшном оптужбом. Тада обично »оклеветана« скочи и стане да се лупа по оној страни коју госпођа капетаница украшава турниром, а на то скочи и она друга, па то исто учини; и сада место дијалога настане мимика, која обилно наклађује престанак дијалога.

Ето тако се то из дана у дан понавља, и ко је беспослен, као Мића »Официр« на прилику, тај може много штошта интересно и пикантно и да чује и да види. Не треба му да чита Бокачија!

И мада су многе учествовале у таквим диспутима, и мада је ораторски дар добри господ подједнако поделио међу Евине кћери у том селу — ипак је најчешће на мегдану остала и палмову победну гранчицу односила нека Теодора у сомотском лајбу и с пунђом у »нецу«; учитељева најжешћа и најватренија присталица. А поред ње се прочула и ћир-Ђорђево Лубица. Њу не сме писац да цитира зато што је била исувише опширна, нико жив не може до речи да дође, а писцу је жеља да буде што краћи и што пре да приведе крају приповетку.

Теодору или Тодору, »присталицу« учитељеву, је њена противница некако друкчије назвала у свађи, али то ће пре бити она позната женска пакост. А сем тога, кад још напоменемо да је и она некако око то доба се стрефила у селу кад и нови учитељ, а била однекуд »испрека« из неке вароши — онда је, наравно, сасвим јасно да

су је сељанке морале мрзити и у својој, познатој свакоме, тесногрудости женској, баснословне клевете о њој износити. Зато ћу, дакле, замолити читаоце да не поверују одмах ономе што се по селу проноси: као да је она не знам шта била у неком манастиру. По селу причају да је излетела одатле, из манастира, тек после једне оштре интерпелације у скупштини и оставила манастир, који је, веле, иза ње остао као иза какве агарјанске навале у старо доба, и дошла Срети те га прати као »вешерка« његова.

Тако говоре по селу непријатељи њезини. Међутим, један варошанин је причао да је њу тамо преко још познавао као једну чесну, беспрекорну и богобојажљиву жену удовицу, као једну добру душу, која је као таква дуго почаствована била да меси поскурице за цркву и да пере стихаре, а и господин попа се особито хвалио с њом.

То је све што се сме тврдити. А све оно што се после тога проносило за њу, може лако бити да је била пресна лаж и гадна клевета, само да се и на тај начин шкоди господину министру просвете, јер је отуд-одовуд па све некако под његово подручје и »вједомство« спадала, било као рођака и »домостројитељка« у манастиру, било као »вешерка« у селу, односно код Сретенa.

Но напослетку, хајде што му драго, да разумемо што се мржња пренела на лепши пол у селу; јер ако још немају (на вељу жалост Сретину, а на срамоту овога века) право гласа, оне имају права да се интересују, да бар, како наши кажу, кроз плот гледају ту политичку борбу, имају, накратко, права да се грде. Али тој омрази не беше граница; пређе од људи на жене, а одатле на десето.

Поделило се село у две гомиле, два непријатељска табора, па се коље ка' жути мрав, а Срета посматра то па вели Максиму, који је такође постао други човек: »Виде ли, море, шта се начини! Виде ли како је село пренуло из дремежа и постало будан чувар својих права. Дед' сад шта ће Милисав! А ти кажеш: не може! Може, само треба бити мушко.«

— Како да не може — вели Максим — може све кад је, ка' што ти рече, човек мушко. Нема, беше му оно старо!

— И нема, није ово средњи век! — вели Срета.

— А он само ћути и дува на нос. Е баш лијепо видиш како му није мило, ама измакло му се.

— А ти држи оне за које ти рекох. Чини ми се да као мало врдају. А ја на тебе сву наду полажем.

— Ама не брини се ти. А је л' сам му се само ја натурио. Горе му напасти не треба. А ја, знаш, онако лијепо с њим и опет ћерам своје. Ех, окле сам ја, не може он мени доскочити!

— Тако, тако!

— Ономад иде он овуд па таман прође а ја се искашља' и плуну' за њим. А он се окрете па ме гледа, а ја и јопет плуну', ка', знаш, да ми је наспело, а и не гледам у њега.

— А он?

— А он застаде мало па ме погледа, па врти главом. А после оде путем. А јуче и јопет тако прође а ја стојим пред чколом, па кад мину крај мене а ја за вес, а таман он прође а ја се и јопет искашља' ка' и јуче?

— А шта он?

— А он и опет застаде и ка' пође к мени, па стаде. »Ама, вели, ти канда се искашља ка' и јуче?«

— А-ја, кмете, велим му ја, знаш чистио ону чкољу па ме лепо удави она ђечија прашина, па сад ти крхам ка' нико мој. За оно мало ајлука, реко', трујем своја плућа, а господа што ништа не раде носе штивлете и кркају пиво и бивтеке, а ја, ка' један продуктиван и користан раденик, који сам се, реко', посвјетио подмлатку, заљевам знојем и сузама суху кору леба.

— Врло добро, Максиме! А он?

— А он подави реп кад му то реко' па увати пут. А да беше још корак крочио, ћа', лијепе ми вјере, да и ја крочим који, а богме било би свачега.

— Боље што ниси. Неће ни његово довека!

— Ама и ја то велим! Нека иде, а што велиш, неће ни његово довјека бити, а дотле; Одиђи, грбава вјеро, кумим те богом великијем!

— Доста му и оволико. Само кад се заталасало и зајосало, — вели Срета, — ето то је, мој Максиме, живот; живот је борба, трење!

А међутим то не беше трење, него сатирање. Једна гомила чини другој свакојаке пакости; сече шљиваре, пали сена, обаљује плотове, развлачи посечене забране. И стока и живина поче да трпи откако се пробудила та свест у селу.

Тек видиш зељова где излети подавијена репа на три ноге, па шиша кроз сокак и не осврне се нит' пусти аваза све док не дође под кош у своју авлију. Тек оданде лане! А то је зељов једнога одборника.

Доскора се Мића с њим лепо пазио и забављао. Научио га је онако маторог да прескаче преко штапа на задовољство свију гостију пред механом; а сада, гле, шта све учини политика од њих, и шта дочека! И њега је макнуо неко из политичке мржње, макнуо га какав политички противник његовог гесе. Ето сад јадан зељов плаћа својим леђима све оне диференције у политичким погледима свога гесе и његова комшије.

Шта је то наопако!

Па и сама живина сеоска, и она је пропатила и осетила ту пробуђену свест. Ето бар се за петла, на пример, не може казати да није исувише еротички расположен (као што се то из зоологије и свакодневног посматрања зна), а такви су увек далеко од сваке партијске борбе, јер су и непримчиви за њу. Па ипак! Шта је све муке видео од тога доба чича-Милисављев петао, и то онај петао коме су досада свачија врата била отворена и буњишта на расположењу била — јер је са своје угледне персоне просто пленио и, да се послужим архаизмом, неодолим био — и он тамо одлазио и курисао луцкастим кокошкама, на велику корист економних домаћица! Па и он је доста пропатио!

А био је красан петао. Чича Милисав га је пре две године однекуд добио и пазио га не друкче него као свога сина. А имао је кога и да пази. Беше то поносит, господствена хода, петао. Кад накриви ону његову пуну кресту па се поносито пошета, изгледао је исти Мића кад накриви вес или шајкачу па се крене и искашљује поред плотова. И сад, тога и таквога петла мрзили у селу!

А међутим он је имао неоспорних заслуга за то исто неблагодарно село, јер је не само оплеменио целу живинску расу у том селу, него ју је и умножио као какав старозаветни патријарх. И све је то заборавио неблагодарни свет, па чак и оне силне и красне кајгане! И он, дакле, који је негда тако радо виђан у свакој кући и од људи а још више од живине његова сталежа — тај петао не сме данас ни у први комшилук где има толико лепих успомена! Тек видиш а оно полети метла из комшијске авлије за њим, а он прне преко плота кући на кров од коша па одатле, из своје кућице своје слободице, кукурекањем протестује, а креста му се сва црвени од стида што је тако инсултован и осрамоћен пред дамама дотичне врсте.

Жалост је било погледати! А међутим увек је то тако кад се опака Ерида, божица кавге, настани у ком месту и кад се страсти, што рекли наши стари, »узволнују«.

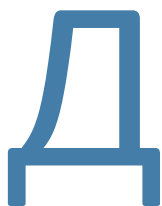
И шта ти све није било. Ко би умео и могао да исприча све оне силне ситне и крупне пакости које су се сваки дан понављале, а још главније: ко би био тако луд да их све чита!

ГЛАВА ЈЕДНАЕСТА

У њој је кратка војничка и цивилна биографија Миће »Официра«, и Пере ћате. Сем тога овде је описано и једно славље народно које је настало после слома Милосављева. И у овој глави има парче дописа.

Дан по дан пролажаше тако у селу у овим ситним и крупним пословима — па дође и давно жељени дан избора.

Срета спаде с ногу радећи. Уморан и телом и душом, али ипак задовољан. Прегледа списак поузданих, задовољан с квалитетом, али још више с квантитетом. Има их довољан број!

— Е-да ли штогод, кумим те богом, господине? А овако се више не море! — вели му Максим.

— Доста, к'и воде! — вели задовољно Срета, — упис једнако траје! Пропашће ка' Жиронда!

И заиста! На дан избора пропаде стари председник Милисав и сви они што су с њим били на управи.

Нова општинска управа би изабрана. На чело управе дође газда Ђорђе као председник, а са њим и сасвим нови људи, нов општински персонал, у који су велике наде полагане.

Тај епохални догађај био је 17 (и словом: седамнаестог) августа.

А из овога ће читаоци најбоље видети шта све може човек да изврши кад га идеја руководи. Моћи ће, велим, да види, да се човеку ништа није отело, само кад прегне. Ето Срете као жива примера; почео сâм, а с читавом фалангом смелих, свесних бораца извео свој план.

Труд му је био крунисан успехом; променио је физиогномију села. И сад је, вала, слободно могао рећи као оно Наполеон Велики (а нађавола баш тога човека чудо што је мрзио Срета!) што је рекао својима: »Војници. Ја сам с вама потпуно задовољан!«

А какви кршни људи све то беху, ти људи новог времена и правца!

Бринући се о општим или, како се то Срета лепо изражаваше, народским стварима, заборавили су и на себе и на своје и на своју кућу. Не знаш ко им је неочешљанији и чупавији, или они или њихови у кући, или кривињаре њихове.

Седе тако повоздан у механи, па се разговарају о општим стварима у селу или у Србији, а ако им се ту деси и ћата, онда претресају и решетају и оне (ствари) по Европи. А кад се уморе и кад им се то досади а они седну па играју џандара или погађају у »каиш« или напоследку батале и то па гледају и блену у контрафе по кавани; гледају бог зна који пут смрт цара Максимилијана. Срета им прича све потанко како је то било, а Мића »Официр« им допуњава и објашњава понешто из Сретина причања као и увек што је помагао Срети. Он му је био десна рука; најважнији од свију, јер исти Срета, иако је ужасно зазирао од милитаризма — ипак му је Мића неопходан био.

Име његово, то јест Мићино, чули сте, читаоци, већ толико пута, и ја вам се сад морам извинити што вам га нисам у своје време представио. Али знате како је: Срби смо, а тиме је све речено. Знам да ће ми многи читаоци из свог искуства признати да код нас Срба што се тога јављања и представљања тиче, није боље ни по варошима а камоли по селима, где смо ми сада. Колико пута седе браћа Срби у кафани, заседе се до неко доба ноћи, пију и куцају се и разговарају; и сви за једним столом и један другог не познају! Тек после поноћи, око једног или два сахата, кад се тако запију у кафани, па и у приватној кући, сете се да се нису представили. И тек онда настане представљање и извињавање што није то раније учињено и што немају при себи карте посетнице. Чујеш само: »Мило ми је! Мило ми је особито!« Или се дигне један па се нахери преко астала па вели: »Извин'те, ми пијемо и, што кажу, већ и бог зна како пијемо, а нисмо се представили!« — »О молим!« вели онај други и диже се, како већ може, обори понеку пуну чашу, испусти шешир који је из учтивости скинуо с главе, па вели: »Мени би баш мило било. Баш јуче питам за вас, па велим: Који је оно господин, баш би се, велим, радо с њим упознао«. — »И ја вас познајем«, вели први: »онако из виђења«. — »Јесте, мило ми је«, вели други, »да се куцнемо«. — »Да се куцнемо и, што кажу, дружески одсад живимо!« вели први, »а баш ми је мило што сам се позн'о с тобом«. — »Слушај море, а шта ту ви; ти, брате, то је српски, најлепше«. — »Ама то сам ти баш и ја хтео казати«, вели други. »Ајде у здравље!« И обојици мило бог зна како што су се познали, пију, разговарају се а ниједан не види ни, беле мачке, нити зна шта он говори, нити памти шта му онај говори и бог зна да ли ће се сутра или прекосутра и познати кад се виде. Таки смо ми!

Али ја ћу већ ствар поправити. А мислим да је тим боље сад вам га представити кад унеколеко већ и дела његова говоре за њ. Она ће поткрепити мој опис. Пустио сам да га најпре само по чувењу и по делима познате. Пробудио сам заинтересованост у вама; и сад ће ићи лакше.

Дакле, слушајте!

Свак зна и познаје у селу Мићу »Официра«. Има он и друго презиме, али под овим је много познатији. Можеш се одрати питајући за Мићу Илића, мало ће ко да ти каже да га зна, али кад кажеш: Мића »Официр«, свак зна. То име носи поодавно, још како се из војске вратио. Само писац не зна, те вас, драги читаоци, зато и неће умети

тачно обавестити: да ли му је то име отуда што је у војсци служио, или га је можда добио због оних силних жутих војничких дугмади које је поиспрешивао свуда по каишу и по пантлици од шешира који је понекад, кад му се досади фес или шајкача, метао на главу.

Служио је у војсци и дотерао до поднаредника. Одслужио је три рока, па се вратио натраг у село. Не зна се да ли је морао, или је од своје воље изашао из касарне. Неки веле да се вратио »у цивиле« зато што су га многи млађи претекли (све неки штиглици са танким ногама а доле широким, »на трумбету«, панталонама, са малим брчићима и великим шишкама: тако звани канцеларијски, штабни и дивизиони пацови) и постали наредници; а он, са његовим тамбурмаџорским брковима, остао поднаредник и надаље! То га је, вели, наљутило па збацио униформу. Али Сретен га је поштовао и јако ценио због тога његовог смелог и одлучног корака, што је, то јест, своју грађанску слободу и своја грађанска права више свега ценио и изашао из те средњовековне и непроизводне класе, и на тај начин спасао и очувао селу једну радну и производну снагу.

Али многи у селу нису били Сретина мишљења, јер се Мића, међу нами буди речено, тамо прилично одвикао од тежачких радова, те се и овде у селу никако није прихватао скоро никаква посла. А остало му од оца лепо имање, па браћа радила а он левентовао. Левентовао је тако све по механама. Увек му је један или други рукав од кошуље био »уфлекан« црним вином.

Поваздан тако седи у механи или пред механом. Мало говори, само ћути па звиждуће или певуца кроз зубе. Опкорачи столицу, наслони се на леђа од столице па се љуља тако. Увек замишљен, суче бркове и тек по коју ако рекне, а то му обично навуче подуже зевање, тад се дигне да се мало раздрема и накашље за каквим чељадетом ако га сретне где се враћа с тестијама. Накратко рећи, увек је изгледао важан и замишљен, као да »дамшиф« измишљава, што рекли Банаћани.

А био је помало и писмен, па ко му га зна: стога се ваљда тако тешко и накањивао да ради тежачке послове, него је гледао све тако неке омање и лакше послове. Неко је време купио вересију по околним селима за неке фирме тамо у окружној вароши, па и то не знам због чега батали. И сада седи тако по ваздуги дан пред механом; мало говори, једнако ћути и прима оглушке, јер увек нешто мисли и премишља, а једнако шиљи бркове и шиљећи их гледа им у врхове, или глади брижљиво избријану браду, или се тегли на столици и гледа за Гизелом и рукне понеки пут. Он је једини био изузетак у селу што се бријања тиче међу осталима. А бријао се двапут, па и трипут недељно, и то сам својом руком. А зато су га многи необријани а жењени сељаци у селу ужасно мрзели; није им се никако то допадало што се он толико пута недељно брије, па чак, чапкун један, избријава и врат да се све светли као да га је сланином намазао! »Хе, мој солдо«, веле сељаци, »нећемо тако! Нећеш да се жениш, а бријеш се двапут недељно, ама... то... некако...« даље не рекну ништа, само врте главом и ударају се у груди. Али зато им је и Мило било кад би га чича Милисав казнио. А кажњавао га је почешће, јер је Мића почешће долазио у сукоб с кметом, пошто чича Милисав није могао очима да гледа левенте. И Мића га се, да видиш чуда, доста бојао, иако је одслужио три рока у војсци, где се у касарни разним марифетлוצима научио па се понеки пут и извлачио.

Једанпут се код његове куће нашао траг украденог говечета; бар тако су га неки »обедили«. Сајбија га тужи председнику, а овај пошље људе, власт, да му претресу кућу. Али Мића писмен, па не да, него вели власти: »Е, не смеш! То је противно члану петнаестом устава од осамдесет осме, који гласи: »Стан је неповредан«, и после: »Ни у ком случају претрес не може бити ноћу«, а данас је облачно; а то ка' и ноћ да је! Кућа је светиња. Не сме нико ни да ми пригвири у кућу и замуку моју да такне!« Тако говори Мића, а све лупа кажипрстом по извађеном уставу који је увек уза се вукао као мачка мачиће, а који му је био изнутра у џепу од јелека где му је обично стајао и бријач. — »Ово је уставна земља, и ја плаћам порез ка' сваки подајник! — Нисам ја«, вели он, »један гурбет и нико, ја сам један човек раденик, мајстор; ја поштено зарађујем свој комад хлеба у 'вом селу!«

И власт остане, не сме даље. Јер ако ћемо право и по души да кажемо, оно тако је некако и било. Мића је знао неколико за село потребних мајсторија. Био је бистар и вешт у свему, а имао је чудо лаку руку.

Умео је, на пример, да намести ногу кад је ко угане, знао је добро да брије, метне само ћасу са сапуном и сланик са сољу поред себе, па мало брије, мало посолити, па готово бријање; сва комедија не кошта више од гроша! А сељак устане после тога, испружује ноге, глади се задовољно по обријаној бради и вели: »Е фала ти, Мићо, и баш си мајстор! Нек ти је, вала, алал тај грош!« Умео је и зубе да вади. И ово последње с успехом. Истина да је понекад ономе отекла после тога глава као половаче, али узрок зубобоље био је напољу! И какве је само зубе вадио! Једнога је тако једанпут, приликом ординирања, трипут око цркве онако клештима вукао. На сваком ћошку Мића стане, одмори се мало, поплуне шаке па запне и вуче. Онај само хучи и јауче и одупире се ногама, а Мића запео па вуче јуначки, теши га и вели му: »Не бој се, брат Благоје!« докле не диже ноге један на једну други на другу страну и зуб не изађе напоље. Кад се дигну, они седну онако задувани па се одмарају и разговарају. »Пасја зуба, ако ко бога зна!« вели зубобољни. — »А-ја, уморих се ка' Бошњо кад вуче којик уза Саву!« вели Мића. — »Е вала ти, брате Мићо«, вели Благоје. »Да ми се ти не нађе, ћа' да излудим и да побијем све по кући!« — А Мића само слуша благодарност; једнако седе и праве цигаре и пуше и чуде се зубу. Мића вели да он зна шта је мука и невоља, и зато увек носи уза се маказе и клешта за силавом. А и сами сељаци, чим би тако нешто у селу затребало, одмах повичу: »Пошљи по Мићу »Официра«, па не бери бригу: тај све зна!«

Тај човек је, ето, био десна рука Срети; где Срета оком, ту Мића скоком. Било је, истина, још подоста кршних људи, али је Мића заличио.

Као одличан радник на преображају, држим да је заслужио да се мало више са њим позабавимо, јер и његово је унеколико дело ово ново време које настаде у селу.

Све ново! Нови људи, нов ред, нов живот у старом селу.

Не знаш ко је задовољнији, да ли Срета или ћир Ђорђе. Овај уситнио само корацима по механи; не држи га земља, нигде да угреје место. Прима честитања и даје част. Задовољан, боже, па од задовољства и не зна шта ради. Нуди свакога па чак и Крсмана табакером и дуваном.

И гле, мало помало па се обично честитање и скромно послужење изметну у праву част, а то је тим чудноватије што је све ишло на рачун ћир-Ђорђевог, а он, сем пролазећих војника овога или онога батаљона, слабо је кога почастио.

Настаде цумбус. Једно право весеље, онако свесрдно.

Ту Цигани, једна славна дружина из Мељака, која се с неког вашара враћала и зауставила ту; ту се једе и пије, пева и игра. Пуне оканице и главе.

Тутњи земља, небо се пролама око ћир-Ђорђевог механе; све вришти и кикоће се.

А Мића »Официр« (е, баш је несретник!), привукао се полако кметовој кући (онога старог кмета), па стао да завија као вук на међави. А умео је то зачудо лепо; од њега је ваљада боље и лепше умео само један други, неки Влах у касарни, кад је Мића с њим заједно служио у војсци.

Веселење је било и бујно и бурно, и бог зна докле би оно трајало — како се свет лепо расположио био — да је само ћир Ђорђе хтео и допустио.

Сви су учествовали и силама својим допринели да то весеље што боље и што лепше испадне. И ћир Ђорђе и Љубица служе и надгледају да сваки буде послужен, а нарочито Мића »Официр«, јер он је сам могао бити ово што је сад ћир Ђорђе, само да је хтео. Зато га сад гледају као мало воде на длану и ћир Ђорђе и Љубица којој је он и казао ради кога он ту жртву чини.

Тече весеље, што рек'о наш песник, к'о бујна река. А по стародревном српском обичају, није изостао ни гуслар; гусле су, рекао је Срета, Србину слободу очувале, па, вели он, нек је данас и прославе. И Борко запева једну пригодну песму за инат оном пропалом режиму, песму Старина Новак и Кнез Богосав у којој се пева са шта је Старина Новак отишао у хајдуке. — »Хе, хе!« смеје се ћир Ђорђе, »и онда тешко било за људи за порез; да беше јоште остао Милисав, ћа' и ја притегнем опанци па у хајдуци! Хе, хе!« — »Не би био сам«, веле му други. Том приликом је Сретен држао као неко мало предавање о бирократији у држави проклете Јерине и жигосао, као неумитан критик, све што је за жигосање. И песма и предавање се необично допало свима и на опште захтевање свију, а нарочито ћир-Ђорђа, који је захтевао да се сад »запева нешто за ћеф и за весеље, смешно и од комендију« — загуди поново Борко другу једну, песму о душама, како су излазиле пред Риста Господа и исповедале му се. И док је певач причао како се исповедале душе: орачева, чобанинова, бакалинова, кметова, шпекулантова и попова, ишло је све лепо и красно. Борка једнако послужују. Свет да попуца од смеха, а ћир Ђорђе се смеје па све какоће онако ситно цинцарски, докле не дође на душу механџијску, кад се ћир Ђорђе мало уозбиљи па слуша Борка који пева

*Душа клече, Ристу рече:
Ја сам душа мејанџијска;
У вино сам воду лила,
У ракију бенђелуке,
Дуплом кредом биљежила. —*

*Тад јој рече Ристос Господ:
Ајд' у пак'о грешна душо,
Грешна душо мејанцијска!*

А ћир Ђорђе који је био побожан човек, јер је свршио манастирску школу у Св. Пандократору, само се врпољи на столици. Промени се човек лепо у лицу, па тек уједаред, на опште запрепашћење и изненађење, плану.

— Ајде, ајд' — вели ћир Ђорђе певачу.

— Шта је, шта је? — питају сви зачуђено.

— Фаћај си пут поскоро! — вели ћир Ђорђе. — Дакле: ракија и бенђелак?! А, селско кондроћефало?!

— Ама шта је то било? — питају опет други.

— Сас такве речи у моју кафану не може да бидне!

— Ама нисам мислио... — правда се Борко..

— Ајде попи си то чоканче, — вели ћир Ђорђе, — паре ти не тражим.

— Ама, молим те... нисам ништа ружно...

— Ама није човек мислио... — умирују га сви.

— Како, џанум, да неје ружно, када, пцето-ле, пцето, опорочава влас'. Е-ли сам ја саг влас? — пита ћир Ђорђе озбиљно.

— Ама јеси, како да ниси! — умирују га сви.

— Е, па лепо, здраво лепо... Дакле, молим: е-ли из моју радњу, е-ли ће саг да искуси строгос' од закона.

И сви околни додаше знак Борку, и овај остави гусле и изађе, управо га на леп и вешт начин изведоше кад видеше да је Борко готов за нож.

— Што је пцетиште, видосте ли га! Ем си пије џабе и вино и ракије, ем још манише; вино с вода а ракија с бенђелак!...

— Ама није тако он мислио... — умирују га други — била једна шала...

— Сас чес' нема шала! — вели ћир Ђорђе, који се расположи тек кад онога изведоше. — Добро и много фала што га изведосте! Ћа' да изгубим главу, бре, за једну лолу и пангалоза! Не знаје он море јоште кој сам ја! Ја сам Сулиот, бре! Татко ми Сулиот беше, а што беше крвник! Кад ку крф наседне на очи, а немаше кога да закоље, — знаеш што чини!? Петла, море, закоље, сал' да му види мало крф; тол'ко што беше

крвник! И ја сам та сорта! Ама како једна влас', морам сас примери да претходим, па мука!

А гости слушају и гуркају се.

Срета га умирује и вели му да је боље тако; није лепо да се весеље крвљу попрска.

Сви умирују ћир Ђорђа који полако долази к себи.

А ћата Пера, назван Измотација, да би загладио те ружне успомене, прискочи и он. Докле су други умиривали ћир-Ђорђа, ћата Пера је смишљао чиме би он онако лепо и вешто загладио овај малопређашњи немио приказ; онако лепо и вешто, јер ћата Пера је био вештак, скроман служитељ у храму богиње Талије. А и иначе шта ти све он није био досада, али најдуже је био глумац.

У ово село је дошао право са позорнице. Као глумац прошао је доста света: Далмацију и Славонију, Банат и Бачку, Срем и Србију. Као глумцу фах му је био »љубавник« и »карактер«, и ко зна докле би још остао глумац да га у једном месту у Банату није оставила његова »наивна љубавница« и побегла с интригантном, однесавши му том приликом сахат, ћилибарску муштиклу и нов новцат црни анцуг и сву уштеду коју је учинио и код ње остављао, у намери да сам поведе позоришно друштво — а он тада направи неки експес и допадне аришта. Тада му се огади тај занат и досади тај хлебач, и он остави другове и дође у Београд. Досад кад год је долазио у Београд, долазио је у црном анцугу, и кад уђе код Дарданела, а он улази поносито па право касирки, па јој тамо курише, и свлачећи нове рукавице поручује кафу и за себе и за њу и за све глумце и штатисте. А сад, овако изневерен и, што је још главније, опљачкан, само се ушуњао и сео до првих врата, па нит вади табакеру, нит поручује кафу, а кад се глумци скупише па га стадоше питати како им је тамо ишло и како је живео, одговорио им је кратко да им је ишло славно и да је живео к'о бог, па одмах забагла прсте у прву табакеру коју је видео на столу. Ту се неколико дана виђао, а затим га нестане. Огадио му се комедијашки живот, како је сам толико пута казао, и сад се овде у селу смирио. Изабрао је другу струку, а оно сасвим баталио и заборавио. Не можеш га скоро више ни познати да је икад то био; остале му само још две ствари из оног доба: волео је да декламује и да прави дебеле цигаре од туђег дувана. Од једне извађене цигаре направи после три тање. — Две године како је ћата. И сад му је једини идеал и жеља да преканта још ове четири године до тридесет, а тад би се кандидовао и био изабран за посланика. Што ће, боже, онда министри да играју пипревку пред њим! А већ сад има спреман говор (зна напамет сву ону вакелу као воду коју је Руј Блаз прочитао министрима шпанским). »Ах«, рекао би често, лупајући се у прса; »ама само три дана да сам им ја министар! Не био ја Пера ћата ако све не би ишло ка' по лоју!«

Он је и ћир-Ђорђу и Срети у последње време много вредео. Кад је новоизабрани председник дошао, све је измењао, а ћата Пера остаде; њега, лењир, маказе, дивит и песконицу није мењао, него све задржао.

Њему дакле још сада ћир Ђорђе допусти да заврши чим год ово весеље.

Још су једнако умиривали ћир-Ђорђа, којег је она Боркова песма онако потресла. И док су га сви умиривали и давали му за право што се уздржао и није гуслара исекао на онако ситне комаде, тако да му нос буде највећи комад од њега, — дотле се Пера ћата повукао за келнерај и чучнуо.

Они се још једнако тамо препиру.

Боже, боже, кад ти сад наш ћата истрча иза келнераја, сав разбарушен, са раширеним рукама, па стаде насред кафане и поче да декламује »Луду«. Не знам баш која беше, од Јаше или од Петефија, али једна »Луда« тек знам да је била. Има једно петнаест и више година како се ништа друго и не декламује него »Луда« па »Луда«, — а код нас све луђе иду ствари. Знам јој само почетак.

Ћата стаде насред механе, па се продера изненада тако силно да је Зац испустио и разбио чашу и извукао шамар.

— »Смир'те се!« — дрекну и отпоче ћата декламацију.

— Куку, ћата, анатема га било! — чу се са више страна од изненађене публике.

А ћата Пера наставља после мале паузе:

Смир'те се!
Скин'те ми се с врата!
У послу сам, журити се морам!

— А, бравос за тај реч, ешкољс'н, тако је! — прекиде га и одобрава ћир Ђорђе. — Алал ти вера! Коџа време прође, сутра си имам послу. Доста се налисте, несам ни ја Крсмановик!

А ћата опет наставља:

*Бирам зраке врелог сунца —
Плетем бич —
Да ишибам овај свет!*

и показује руком по сакупљенима у кафани.

— Куку, мајко! — чу се однекуд.

— Слабо, бога ми! — рече Цвијо, који је волео да се потуче него да га частиш до зоре.

А ћата продужује:

*Смејат' ћу се кад га стане јаук,
К'о што се он смеј'о кад сам плак'о ја —
Ха, ха, ха!*

Даље се од грдна смеха није чула ђатина декламација, јер све удари у смех кад виде да је то само шала, да се и сам ђата смеје. Све се то поваљало од грдна смеха и клањало као дервиши у текијама, а најгрлатије се смејао Јелесије шпекулант. Догод се ђата измотавао, држао се Јелесије за трбух и за кукове од тешка смеха, па само виче: »Ајао, ајаоооо! Ох ох! Црк'о да бог дâ, ђато! О ко те зађатио!« — Недељу дана после тога, болели су га кукови од грдна смеха. Сам је после толико пута причао да се давно није тако слатко насмејао! Памти само још једном да се тако насмејао кад је неки Талијан, шта ли је, донео неког мајмуна, а мајмун у неком официрском мундиру; плаве панталоне, црвен мундир с генералским еполетама, а има капу као конзул, са силним перјем; па се мајмун лепо егзецира, а све намигује и плуцка и сече сабљом и лево и десно и пуца из пушке преко себе; мртва уста да насмеје. Е, онда, вели, што се слатко смејао и ово сад кад је Пера Измотација ово декламовао.

Кад је декламација свршена, ђата се поклони и ђир Ђорђе опомене госте да иду, а Зацу да очима знак да чини своју дужност. Зац је склонио цезве, погасио ватру и узео брезову метлу.

А то је газда-Ђорђу свакојако дужност била и као механџији и као председнику. Као власт хтео је показати да он више неће да трпи бекријања. А после, бога ми, јело се и пило на његов рачун, па је ваљада и тај разлог нешто вредео после оног првог. Он, дакле, опомене расположено друштво да је време да се разилазе; требаће сутра раније на рад да иду.

И гости се почеше разилазити.

А било је, бога ми, и крајње време, јер је поред разбијених оканица и неколико глава пукло. Једноме су сручили читав сланик соли док су му зауставили крв.

Сви се разиђоше, а Сретен пре свију. Отишао је раније да опише тај догађај.

Још пре поноћи сви су се већ очистили из механе. Но то ништа није сметало Срети да у привременом допису од четири пуна табака под насловом Рестаурација народних права или народно славље, напише како је то »неописано весеље трајало све до бела дана, када се весели и задовољни гости једва отеше од заустављања дарежљива и гостољубива домаћина, и разиђоше се својим кућама у примерном и најлепшем реду, као што и приличи трезвеним грађанима. »Многи су — тако завршује допис — однели одатле најлепше и најпријатније успомене, и многи ће се још дуго и дуго сећати тога весеља.«

ГЛАВА ДВАНАЕСТА

Писац моли оне читаоце који се не баве политиком и не читају дописе, да прескоче ову главу, јер је пунија дописа него глава Срете учитеља. А онима пак који се баве политиком, писац препоручује да је прочитају, тим пре што јој је још и та добра страна да је краћа од свију осталих глава у овој причи.

С

ретенoво село није више ни Вандеја ни Кикандона, него место у коме је

»слобода престо свој поставила«, како се Срета изразио.

Раздраган и одушевљен таким и толиким успехом, реши се да сутра не иде на дужност. Послаће децу у поље до Саватијеве воденице ради »познавања домовине и света«, а он ће се одмарати дома на лаворикама. Одмор му је потребан био од напора последњих дана, а после и стога што је дубоко у ноћ, управо до зоре, остао за својим писаћим столом извештавајући свет о догађајима и променама у селу.

Срета није, као што је у ранијој глави споменуто, сачекао свршетак весеља. Отишао је много раније кући. И док је свет пио и веселио се, послужаван новом председниковицом Љубицом и забављан декламацијама Пере ћате — Сретен је седео у својој скромној собици и китио један подужи допис за новине, не његовог него другог округа, које се звале Шилбок народних тековина. Допис је био под насловом »Варошани се буне«, а мото му је било: »Устајте, мртви!« Ко је баш толико цепидлака и радознао да види и наслову и ономе под »мото« право место, нека загледа тамо где је и Срета загледао, а то је у Зечевићеву Историју света. Одатле их је Срета извадио мислећи да ће таман бити за оне тамо прилике.

Ја нећу овде изнети цео допис. Ако се ко баш интересује за то и жели да га у целини прочита (а таквих будала било је и биће у сваком друштву), нека потражи новине под тим насловом, број 2-ги тога листа, ако га, то јест, где буде било. Јер тај лист и није дуго ни излазио: после неколико још бројева Шилбок је умро на својој позицији, на браничу и стражи народних права. И Срета га је жалио истински, али је и задовољан био што је уграбио бар један број за кратка и млада века његова, и штампао бар један допис. Ту ће га, дакле, радознали читалац моћи наћи и прочитати цела. А ја само још толико додајем да је допис цео, од почетка па до краја, написан стилем Виктора Хига, јер и Срета је волео да се кратко изражава; кратке реченице, онако по француски. Понешто тек почне, па црту или удивку; нешто тек наговести, а нешто не знаш, вала, шта је хтео да каже па да те убију. Све онако асли француски.

А почиње се допис овако:

»Знам да ће вас интересовати да чујете што одавде, с овога краја.

И право је.

А зар сме друкчије да буде?!

Зар не?

Јесте!

Мали узроци али често велике последице.

У сваком случају имамо наду, — не, то је мало, имамо право да рачунамо на ваше размишљање и саучешће.

Било добро, било зло — ви нас морате чути.

Чути или наш вапај или наш усклик.

Болује ли један уд, болесан је цео организам, цело тело.

Пати ли село, пати цео департаман или кантон; пати ли департаман или кантон, пати и цела Србија. То је закон; од искона!

Факта говоре, историја записује; сушта истина!

Зар није?!

Реците, грађани! А?»

То је све као увод послужило, а затим је било уплетено неколико цитата. Понеки је могао слободно и изостати, јер је чудно пасовао уз оно чему је додат; као на пример цитат: »Тврд је орах воћка чудновата« стоји уз име Ћир-Ђорђево; затим цитат: »Није вино пошто пређе бјеше, није свијет оно што мишљасте« стоји уз име старог председника Милисава.

А затим прелази на ствар и вели да пише »праву историју« у којој ће сваки »на своје место« доћи, а то је опет из Хига, па вели: »Народ је проговорио громким гласом. Успоставио је суверенитет свој. И право је. Да! Сви зловни умишљаји разбијени су и леже у праху пред пробуженом свешћу народном. Дивота! Наоружан Уставом и свешћу о својим правима, народ их је реставрирао. Бастиље нема више! Затрпала је рушевинама својим браниоце своје. Седамнаести се величанствено и суверено уздигао над Осмим и засенио га«.

Е, ово знам да не разумете, читаоци, а сами сте криви, јер је јасно као дан, — само док вам кажем. Срета је зачудо волео да се угледа на Виктора Хига, да се, као и

овај, бројевима и датумима изражава, а наравно да је претпостављао да се његови дописи напамет знају и да је читаоце довољно само подсетити, па макар и после две или три године, а они ће се већ лепо свега сетити. Ама ви се канда опет буните?! Чисто вас гледам како се ипак не сећате шта значе оне његове последње речи. А то и јесте жалосно што наша српска публика ништа не запамти што чита.

Е, дакле слушајте!

У глави седмој Срета је био написао један допис поводом доласка капетанова и гозбе код чича-Милисава. Натпис му је био »Злочин од осмога маја«. А сада опет, 17. августа, промењена је општинска управа. Дакле то су ти датуми, осми и седамнаести, и сада знате шта му значе оне речи: »Седамнаести се величанствено издигао над Осмим и засенио га«.

Него да идемо даље.

Мада је ово све чисто месна ствар била, ипак није могао а да не ошине, онако згодно како то само он уме, и капетана. А то је било на оном месту у допису где је споменуо неки »ослонац« и некакав »милитаризам« Пурка пандура.

Даље је повукао паралелу између старе и нове управе. Ону сурвава у пако а ову диже у небо. Повлачи паралелу између једне и друге, и карактерише поједине личности из обе, а том приликом је натрпао сијасет епитета и показао да је у Историји код своје куће. Што је Гизелу назвао Мадам-Роландовом, и ћир-Ђорђа Некером, који ће уредити и на здраве ноге поставити упропашћене општинске финансије и отворити и створити селу нове финансијске изворе; што је клисара Макевија назвао Мирабоом, звоном револуцијским, а новог општинскога бирова, грлатога Трипуна Дантоном и Јелесија Ђопу Кутоном и капетана Џингисханом — хајде да се којекако и разуме; има бар неке, неке логике — па шта је ту је сад. Али што је старога чича-Милисава назвао Лујем XIV крвожедним, распикућним и развратним тиранином, — е, ту вам, читаоци, остајем дужан одговора! Обична памет није ту довољна! То вам не умем растумачити, а мучно, бога ми, да би вам то умео објаснити и да га запитате и сам онај фамулус Максим из Сирогојна што је вазда са Сретом као његов помагач, и што од неко доба зна сијасет нових и корисних ствари, као: реакција и прогрес, пролетаријат и капитализам, суверенитет, тиранија, еманципација женских, а знао је и да је својина крађа, и какве су скамије у Норвешкој. И тај исти Максим, да га запитате, не би вам то знао казати.

»И наковњи увеличаше весеље! вели Срета на једном месту у допису. Још је било весеља, и веселих дана, али оваквог још нико упамтио није! — Ковачи, па су своје наковање избушили тако вештачки, да кад се барут припали и пукне у једној прегради, одмах се припали и пукне у другој, трећој и т д. Па кад погледаш наковњу (sic!) како се преврће н изврће, и како јак трес учини, човеку од милине сузе у оку засјаје«.*

»Стари режим је пао, завршује Срета овај допис (који је овде у најкраћем изводу изнет а који се у новинама отезао кроз три броја); пао је, да новијем, сувременијем места учини. Закон природни; логика догађаја. Пивар Сантер.«

Његова уживања кад је допис стигао па га ћата читао у механи, не беше нигде! По селу се једни веселе а други љуте, а међу овима и чича Милисав. Он се додуше и није баш много љутио, јер се није много ни кидао што није председник. Та он им се није ни пре ни наметао! А њему је и боље овако; шта ће му та главобоља кад, хвала богу, није спао на оно мало гроша ајлука код његова толика мала. Сад је бар без бриге; нема да трља главу толиким стварима. Али га је само то наљутило што му пре тога не рекоше да хоће другога, или што га бар сад, после свега тога, не оставе на миру.

Јако га наљутило кад му казаше шта је написано у новинама које је неко привезао његовом шарову за реп и овај улетео са окићеним репом у своју авлију. Из тих новина дознаде чича Милисав какав је ужасан насилник и грешник био »у апогеју своје власти и моћи«, како се то лепо Срета у допису изразио.

— А што ме, рђа ниједна, резили! — вели Милисав. — Шта му ја чиним те да ме под моју старост прави другом вером и да ми кумује шокачко име!

А Сретену чисто расте перје и задовољно трља руке и скаче у трупац кад му рекоше како се чича Милисав жали и љути на њ. Мило му што му ни тај метак није промашио, па вели:

— Шта ћу му ја! »Поколења дјела суде, што је чије дају свјема; на Борисе, Вукашине, општа грми анатема!«

— Сасвим тако! — потврђује ћир Ђорђе. — Бравост за тај реч! Е-ли нешто из грчку књигу тој слово?

— Није! — вели Максим фамулус.

— Такој ми се допада да је нешто из елинско; знаш, много ми се мен' допада да је учевно и паметно.

— То је глас историје и народа. А глас народа, глас сина божјег. Историја је неумитна; испод њеног суда неће избећи ни Милисав, као што није ни Нерон, Калигула, Ђеслер, Луј Четрнаести, Петнаести и онај Шеснаести.

— Треба, господин-учитељ, за свако рђавство, ели неваљалу послу треба, што рече, историја да изрезили свакога човека.

— А-ја — додаде Крсман, — да изрезили ка' биров кучку.

— А велиш, љути се? — пита Срета.

— Љути! — одговарају му.

— Ако — ако; то ја и хоћу! — вели Сретен. — Таман згодан материјал опет за један подужи нов допис! А мораће га примити уредник Шилбока па ма се, вала, и тукли насред чаршије, а што ми пише да неће више ништа од мене да штампа, за то ћемо лако!

И Срета је доиста написао нов допис, послао га и личним присуством својим присилио их да га штампају. Хучући и уздишући и проклињући и Гутенберга и свој позив, уредник је шкартирао многе друге ствари само да изађе цео Сретин допис који је захватио седам стубаца. Срета је остао у вароши све док није одштампан лист, и тек кад се својим очима уверио да му је по жељи урађено, обећао је да ће одсада »бити краћи«, узео десет бројева и вратио се у село.

Срета је тих дана био на врхунцу моћи и славе своје. Промени се човек; дође ведрији и веселији. Хода поносито по селу; кога год сретне, смеши се на њ, а овај на њега. Очима се разговарају. Шири се по селу као да је ту још откад му је пупак завезан.

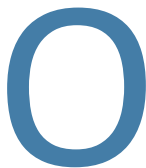
Каткад стане тако с Мићом »Официром« (коме је од тога времена језик био сав испечен и црн као ђон од силних кафа муфте попијених), стану обојица па гледају премештену судницу и нове часнике. И Срету обузме нека милина и неки понос. Такав је понос могао осећати у себи ваљада само онај старински цар Јустинијан кад је, како прича историја, стао задовољан пред своју задужбину, цркву Св. Софију, па рекао: »Соломуне, ја сам те надмашио!«

ГЛАВА ТРИНАЕСТА

У којој ће читаоци чути једну тако неочекивану и радосну по Српство новост да би требали најпре да кажу »Драгичка!« па тек онда да је читају!

бично се вели да кад човека потера несрећа, а она не зна шта је доста,

него закупи па не да човеку ока отворити. На срећу човек натрапа, а несрећа га сама вија. А код нашега Срете, јунака ове приповетке, било баш обратно; њега сама срећа потерала па га вија, па му пуне шаке среће!

Још се честито није ни прибрао и сталожио од једне, још није ни почео улазити у свој обични, свакидашњи колосек, а већ ето стиже друга нова, неочекивана, ни у сну несањана срећа.

А ево каква је то срећа била.

Кажи »Драгичка!«, драги брате Србине, петстолетни паћениче од Косова, јер знам да ће те овај неочекивани срећни глас обрадовати као и Сретена што је.

Једно јутро крете се Срета, као обично свако јутро што је радио, на кафу. Отиде у ону читаоцима већ добро познату »Механу без сведока« да као човек измења мисли са Мићом »Официром« и другим тамо отресицијим и прогресивнијим људима тога села.

Уосталом, сви ми то исто радимо, па нема замерке; који је тај без те мане, нека дигне камен и нека се баци на њ. А пошто је ово истинити и историјски догађај, а међу читаоцима биће не један неверни Тома — то и писац мора споменути, да је то било дана 9. новембра у четвртак 1889. године. Стигао је Сретен у механу и седе до Провира, бившег пољака, за кога кажу да је пришипетља оног старог пропалог режима. Заборавио сам вам казати да је приликом реставрације суверенства народног и Мића добио своје »исе«. Добио је једну комотну службу: постао, у знак народног признања, пољак у селу наместо Провира. И пре је био наочит момак, без »фелера« и замерке, али сад да га видите шта је чудо дрангулија навешао око паса. Задовољан је јер је служба комотна, а више је у селу него у пољу. Беспослици као да и није у служби, и сад се управо и не зна ко је беспосленији пољак, онај дејствителни или овај бивши. Овај бивши, Провир, одјутрос се већ трећи пут свратио у механу, и сада зева беспослен; зева и ломи жигице од дуга времена и не осврће се што га Зац сваки час погледа и дува љутито на нос.

Срета седе и заиска кафу. Запита јесу ли дошле новине, и кад му рече Зац да нису, а он се задовољи и старим новинама. Донеше му »Српске Новине« и он их још једаред прочита с краја на крај; прочита чак и годишњи званични преглед неке апотеке у некој паланци. И кад све прегледа да ли је прочитао, остави зловољно новине и стаде зевати као човек који не може без рада и борбе ни тренутка живети. А Провир седи до њега па једнако ломи палидрвца, и њему дуго време. И таман Провир диже руку и показа на слику Смрт цара Максимилијана и хтеде да зине и да запита учитеља зашто се шокачки попови брију а не носе браду као наши, — а утом стиже пошта у механу. Сретен скочи одмах и полети ка пандурском јанцику где су новине стајале. Ја сумњам да је икад на дан последњег вучења полетео тако силно човек да види да ли му је лоз добио као што је Срета полетео да види шта има у новинама. И боже мој! И ови учевни људи (па и сам Сретен), тек штогод! Не верују ни у шта. Све веле: то су бапске ствари! А сад ћете лепо видети, као да му се нешто предсказивало, да ће у њима нешто радосно наћи.

И не чекајући реда, дочепа новине из јанцика и стаде их разгледати. (Беху то званичне новине, »Српске Новине« бр. 246. од уторника, 7. новембра 1889. године. Газда Ђорђе најрадије њих држи ради треће и четврте стране, где су лиферације и лицитације и силна стецишта). Хоће да зна шта се догађа по свету. Разгледа их и уврће своју ретку браду и чисто не дише. Стоји онако дугачак, па се мало пресавио и нагнуо над новине као жалосна врба над водом, па разгледа жељно и грозничаво новине. Не чита, него их, мислиш, гута. Дах му застао, не трепће! Одједаред се трже, грдан велики глоговак испусти на земљу, а из груди му се оте један уздах као човеку кад му се свали велики терет с душе, и он узвикну:

— Но, хвала богу! Једва једном да се свршило и то.

— Шта је, шта је? — повикаше сви.

— А, Робеспијеру, и ти, Марате, и ти, Кутоне, па и ти, шустеру Симеоне — и подиже свој шешир увис у знак поздрава — ваше посејано семе ниче и сазрева и после сто година!! — рече Срета, па стаде дугим корацима премеравати кафану.

— Шта је, шта је? — питају опет.

— Срећно, Ђорђе, да частиш!

— Што, — пита ћир Ђорђе, — да неје нешто добро за акцис за пиће? Ово досад пустахилак беше!

— Е жестоко, славно! — вели Срета и једнако шпарта по кафани. — Газда Ђорђе, председниче! Мићо! Провире! Уживајте! — рече и полете па загрли Провира који се убезекну и укочи као сеоски шаров кад га метну на крило да га милују! И Срета се трже кад виде кога је загрлио. Одгурну тога реакционара и пришипетљу старога режима и полете на ћир-Ђорђа који побеже за келнерај а гурну пред Срету Заца.

— Шта ти је, учо! Умири се! — вичу сви.

— Учитељу, што правиш! — вели му охрабрани ћир Ђорђе држећи чашу пуну воде и нудећи Срети да је попије и да умири крв.

— Шта је, шта пише у новинама! — питају сви као из једног грла, само Провир ћути и набија на главу сламњи шешир који му је био пао на земљу кад га је Срета загрлио.

— Једва једном! А, бога ми, и беше му већ једном вакат. Е чини ми се да ми је овде стајало! — рече Срета и удари се по темену.

— Ама шта је, побогу! казуј — вичу сви.

— Слушајте — рече Срета, и поче читати:

»Из Рио де Жанеира јављају да је тамо букнула републиканска« — а шта ћеш ти ту? — запита Срета гледајући оштро у Провира. — Ко те је послао овамо? А?

— А ко ће да ме пошље?! — дошао сам сâм.

— Молим вас, браћо и грађани, вели Срета, да претходно решимо нешто.

— Да се реши! — продера се Мића.

— Да се реши! — прихватише сви.

— Дакле: или ја или Провир из кафане. Јер ово је скуп једномишљеника.

— 'Ајде, Провире, ватај пут! — повикаше сви, и Провир изађе.

— Тако — вели задовољно Срета. — Дакле слушајте: »Из Рио де Жанеира јављају да је тамо букнула републиканска револуција коју потпомаже војска. Министарство је одступило а на челу привремене владе стоји маршал Фонсека »Agens Navas« јавља, да су три устаничка војника убила министра марине барона Ладарија«.

— Хе, хе — смеје се ћир Ђорђе — свака комендија у свет. А они па што пишују новине, искају леба без мотику, па си свашто пишују.

— Слушајте даље. Има још! — вели Срета и наставља читање: »Из Лондона јавља 4. новембра »Согг. Вугеау«: Министар марине у Рио де Жанеиру није убијен него је тешко рањен.

— Е што си зборим ја?! Неће свет да ради, иска леба без мотику, па лаже. Е убише го, е не го убише! Хе, хе!

— Па де ти сад! — вели зловољно Срета и наставља: »Министри су сви интернирани. Чује се да је у Бразилији прокламована република под председништвом маршала Тодора Фонсеке. Нова привремена влада гарантовала је безбедност царској породици.« Ех, слаботиње једне. Не био ја тамо, дао бих ја њих оном Симону шустеру,

из револуције, што је »чувао« дофена, — вели љутито Сретен, а затим настави читање: »Цар се налази у Петрополису. Јавна безбедност није угрожена, али су дућани и магазе ипак зато сви затворени«.

— Хе, хе, боји се Ћивта, а, боји се, има и за што! — вели Мића.

— А што, што мислиш?! Зар мангупи да пазаре по дућан без паре?! А? — осече се Ћир Ђорђе на Мићу, а овај на њега, и умало се не завадише да не беше ту Срете.

А Срета их умирује и вели им да се бар на данашњи дан не свађају, него нека стишају страсти на овај дан опште радости. Моли за тишину и чита даље:

»Из Рио Жанеира јавља 4. новембра »Agens Navas«: привремено министарство овако је састављено: Тодор Фонсека — председник без портфеља; Аристид Лобо — министар унутрашњих послова; К. Бокајра, новинар, — министар спољних послова; Д-р Барбоза, депутирац, — министар финансија; К. Салес — министар правде; Венијамин Константин — министар војни. — Комора је распуштена, а државни савет укинут«. — То је још покојни Светозар тражио и заступао! — додаде Срета, а затим настави: »Јавно мишљење наклоњено је новој влади. На све стране влада мир.«

— Е, ово је славно! — рече Срета задовољно. А, па има још: »Цар се јутрос кренуо за Јевропу. Банке данас нису вршиле своје плаћање. Трговачке куће и приватне држе се у резерви. Сви су послови стали.« — Дивота! Жестоко! Браво Бразилијанци. Живели! — продера се Сретен тако силно да Зац испусти цезву и погаси ватру. — Вичите: Живели!

— Живели! — продера се Мића »Официр«.

— На живот и на здравље! — пусти кроз зубе Ћир Ђорђе. Живели! Зито!

— Тако! Тако ваља! — вели Срета задовољно.

— Е, господин-учитељ, ће те питајем за нешто, ама љутење нема! Е, зашто саг направисте овај калабалак. Што се направи то у свет?

— Па јесам ли вам прочитао?!

— Јеси, господин-учитељ, да кажем неси, јеси! Ама знаш, ја се малко замаја око ћелерај па и не чу убаво све што му писује у новине.

— Ама па Бразилија постаде република! Република, болан брате! — рече и стаде трести Ћир-Ђорђа. Република, јакако!

— Ааа! Република! »Република« пише у новине?! Ех, исполај на Господа и за тој кад се свршило! — вели Ћир Ђорђе па отвори бурмутицу и стаде да шмрка бурмут. — Хеке! Много лепо!

— И сад у Америци нема више ни једне монархије ни за лек. Ама ни једне!

— Нема више? — Све доле! А? — пита ћир Ђорђе а показује руком као да сече нешто.

— Е, браво, бога ми, Бразилијанци. Е, јесте били мушко, није вајде! Бравос!

— Бравост! — потврђује ћир Ђорђе, али још некако непоуздано и неверљиво.

И Срета се стаде опет шетати по механи и трљати задовољно руке. Дугим корацима, како га је бог дао краката, премераваше механу уздуж и попреко, а гости га само гледају са знаком питања на челу.

— Па како му се све то дуздисало, — господин-учитељу? 'Ајде, здравља ти, причај? — запита један после једне мале паузе.

Али Срета нити чује нити види шта, него једнако шпарта и уздуж и попреко преко кафане, обаљује столице и уврће браду на параграф.

— Де, вере ти, учитељу, гукни коју да и ми знамо? — рече Мића.

— Пааа — ето шта је било: Дон-Педро морао је да абдицира; збачен је, сургунисан је. Дали му пут из Бразилије, сиктерисали га! — вели Срета, а јабучица му све игра од силна задовољства.

— А-ја! Морао, жена кисела; ја шта ће! — рече Мића, а, бога ми, ни једне му није ни он разумео, тек, као вели, боље него да се ћути. Само гледа у Срету и чисто видиш како га погледом пита: ко му је та Бразилија и тај Дон-Педро?

А Срета се само шета и савија задовољно новине и после их опет развија и чита. Затим се окрете важним лицем ћир-Ђорђу и Мићи и позва их да пођу за њим, јер има нешто да им каже.

Они пођу за њим у кујну, одакле истерују ашчију Лефтера, који беше мастан и прљав као она крпа којом се »цилиндри« од лампе чисте, па им онда Срета све потанко исприча како је то било, или боље рећи како је управо он мислио да је то све морало бити. Каже им и протумачи голем и замашан значај тога догађаја; узроке и огромне последице његове и тамо у Америци а и овамо у овој изанђалој Европи. Затим замоли Мићу нека он то све лепо исприча сељацима онако како лепше уме и зна.

Мића му обећа и Сретен га преслиша и поправи. Мучио се с њим око имена министара: Фонсеке, Лобоа, Бокарје и Барбозе, и пошто виде да та имена никако не иду у главу Мићи јер овај место Фонсеке спомену једаред чак и вусекле (а то му је и сам Мића признао, али је обећао да ће их запамтити само док му једаред преноће у глави) — батали имена и разреши Мићу, задовољивши се и тим што је овај лепо запамтио и умео да изговори »Бразилију и Дон-Педра«, и пусти га у народ.

Затим оде ћир Ђорђе на своју а Срета опет на своју страну.

Срету је, истина, мало наљутио газда Ђорђе што га је у један мах прекинуо у причању, оставио га за часак да пазари једну кожу, али се одобривољио одмах, јер га је утешило то што га је бар Мића »Официр« лепо разумео. Зато оде задовољан. Оде да се мало прође јер га није држало место. Нешто му тесно у селу, па би оставио Мићу да посвршује посла, а он би, како је весео, ухватио пут, па куд га ноге однесу! Не би се близу зауставио.

ГЛАВА ЧЕТРНАЕСТА

У којој је једно популарно предавање Миће »Официра« о политичким приликама и о узроцима скорашњих догађаја у Бразилији, и листа одбора за прославу.

М

ића се радо примио поверене му дужности и мисије. И зачас се начетише око њега радознали грађани.

И кад га запиташе шта је то било, и зна ли он ко је тај Дон Педро, а он ти њима стаде овако причати, а направио се важан и компетентан.

— Ама зар за њега ме питате?! — запита их Мића »Официр«. — Хе, не знате ви још њега, а и не дао вам бог да га познате као што га ја, кукавац сињи, знам.

— Ама, здравља ти, знаш га?! — запита онај Крсман, онај дрипац.

— Ама је л' ја — пита Мића поносито; — ама знам ка' рђаву пару; ка тебе, Крсмане што знам, знам ето и њега тако исто.

— Па дела, причај, славе ти, Мићо! — навали радознала гомила.

— Море, то је био један инает, — поче Мића, — један зулумћар да га под небом и овом божијом капом није било грђега, баш ка' оно, ако знаш онај наш Руднички бик вођен што је, кажу, био пред Карађорђевој крајину. Е, иста ворма.

— Их! — осу се израз гнушања у гомили.

— А добро га трпио свет! — рече зачуђени Крсман.

Е, па зло се трпи докле може; свет вели: не дај, боже, горе! — па трпи кукавац сињи.

— А, боже, боже, да га је нешто нанела његова зла срећа у наше село, а не би га мајци он дуго кметски штап носио! — рече Крсман, па поносито засука брке. — Но наш'о стрине па трпе.

На израз »стрине« трже се Мића и погледа прекорно Крсмана. Примети му да Дон Педро није био кмет и закрати му реч ради овог увредљивог израза, па настави даље.

— И пиле у љусци је, море, пропиштало од зулума и тиријанства његова. Изишао беше свима тамо на перчин ка' прибогу ево нам' вођена овај наш Милисав, анатема га!

— Куку мене, што не беше вођен председник јал' срески писар, па да ја свршим с њим, а ви да сехирите само! — упаде Крсман и опет.

И опет му примети Мића да дон Педро није био ни председник ни срески писар, ни капетан ни начелник; прекори га и попрети му удаљењем са збора, а затим настави.

— Осилио се безаконик, грдан мајци, — наставља Мића, — па неће да зна ни за бога ни за душу. А људи ка' и људи, трпели док се могло, то његово тиријанство; све ка' веле: не дај, боже, горе! Е, па и њима једанпут догоре до ноката, па веле — ту Мића завали фес — веле: једанпут се живи, једанпут се мре, па скочише на њ.

— Аферим! — викну гомила.

— Ама, има бога, што ја говорим увек. Има бога, има, јакако! И тако они скочише на њ! — рече Мића и превуче шаком преко бркова. Те 'оће бити, те неће бити; те овамо, те онамо; те повуци и потегни — еле ти богме они њега лепо заробе. Па ти му они лепо донеше калем и 'артију, а један исукао го тесак виш' његове главе, па му ђидо подвикну: »Ајде, вели, драговићу мој, испружи се ти ту. Јал' пиши ту одмах: да нећеш да си нам више цар, јел' ће ти сада глава с рамена! Нема меда, дете! Него дела ти нама малецно, онако, мало, знаш, написмено, знаш, људи смо — вели Мића и намигну — па може да се заборави, него написмено ти!«

— Хе, хе! — упаде Крсман, онако ка' наш газда Ђорђе написмено, малко облигације.

Плану газда Ђорђе и развика се, а други га стишавају.

— Што му дајете да пије, кад га знате да је луд и да му је све равно до Косова! — вели један.

А Мића му опет ускрати реч и хтеде га удаљити са збора, али се Крсман обећа да ће ћутати, и Мића настави.

— А он зорт, бога ми! Стаде плакати ка' свака стрина, па само толико умеде да каже: »Аман, да си ми, вели, брат ка' од мајке! Хоћу све да урадим како ви бегенишете, вели, и наређујете, само ми, вели, оставите ову униформу и овај мундир, вели. А ја идем натраг, вели у Јевропу, одакле ми стари моји и дођоше. Идем, вели, вамилији мојој; а вама ето, вели, моја влас' и моје госпо'ство и мој мал, па се наредите без адвоката како најбоље знате, вели«. А они влас' узеше себи, а мал му поделише међу сиротињу.

— И он то потписа баш? — запита Жика Буки Шљивић, »дописник« онај.

— Потписа жена, јакако — вели Мића — потписа све то у присуству учитеља, попа и ћате бразилијанског, па увати пут и штуче онако грдан у неку Јевропу, а они там' осташе њему за инат република! — Ето, заврши Мића приповедање, по то сам купио, по то вам и продајем.

— Е, јесу били ђиде! — рече Жика »дописник«.

— Јесу, вала! — прихватише неколико њих.

— А-ја! — рече скуп цео.

— Ама нема разговора да су они ђиде; били и остају ђиде! — умеша се Срета, који је све дотле из прикрајка слушао, и задовољан Мићиним причањем, похвалио га речима: »Е, пара вреди овај наш Мићо! — Него сад и ми треба да се покажемо ђиде.

— 'Оћемо вала! — рекоше многи.

— Па како мислите, браћо, да ће онако најприличније бити?

— А ти си, учо, од нас најписменији, па како ти рекнеш, ми кабулимо! — предложи Жика.

— Дакле, хоћете л' мени поверити ту ствар?

— Хоћемо! — одазва се гомила.

— Примате ли предлог грађанина Жике Шљивића?

— Примамо! — рече гомила као из једног грла.

— Дозвољавате ли и пристајете ли да ја кандидујем један одбор за приређивање прославе.

— Пристајемо! — дере се Жика, — кандидуј ти кога знаш.

— Хвала вам, браћо на поверењу! — рече Срета.

И одмах се образова Одбор за прославу прогласа републике у Бразилији, од шест одборника и три заменика. У тај одбор уђоше: Срета као председник, Жика као потпредседник, Мића, Крсман, Јелесије, ћата Пера као деловођа и Љубица. Тако конструисан одбор умало што није био врло краткога века, јер ћир-Ђорђу се бунила чувства кад му »Ѕузелу« изабраше и хтеде да тражи: или да она дâ оставку, или да и он уђе у тај одбор. Једва га умирише, уверавајући га да је то само ради тога што је у Америци женскиње већ одавно еманциповано, па је то потребно ради угледа и образа Србије и српскога народа на страни, да они тамо виде да нисмо варвари, да нисмо изостали много иза њих. Но и ово је слабо ишло у главу ћир-Ђорђу, и он се умирио тек

онда кад му рекоше да то није ни најмање опасно, јер ће Љубица остати дома; а изабрана је само форме ради; неће никуда ићи и биће му једнако пред очима.

— Е, може, може онда! — вели ћир-Ђорђе.

— Фала, ћир Ђорђе — вели му Срета — ти си модеран човек.

— Јесум, јесум!

— Дакле на посао! — рече Срета.

— Сал' учитељу, да не коштаје много паре сиротињу и народ! — саветује их Ђорђе.

— Неће, неће! — вели Срета.

— 'Ајде па пазите да нам обелите образ! — додаде неко из гомиле који није ушао у одбор.

— Ти уживај само! — рече Срета и оде с одбором.

ГЛАВА ПЕТНАЕСТА

У њој су испричане прве сметње на које је наишао Одбор за прославу: ужасан немар и себичност масе осујетише прве лепе намере Сретине и умало што у клици не пропаде ова лепа мисао Сретина. У њој има и неколико пропалих резолуција.

И

Срета седе одмах ту у механи и затражи перо, мастило и хартију. Зац

донесе све из суднице. Срета се мало удуби у мисли, а после полетеше мисли као из рукава, и за тили часак честитка беше готова, мада је (за депешу) доста дугачка била. Из ње ће само понешто бити цитирано, пошто сваки Србин уме, као мало ко, да напише и потпише честитку; то му је ка' испити чашу ракије.

»Слава борцима за слободу и права човечанска!« вели Срета између осталог у честитци. »Иако смо телом далеко, духом смо ту међу вама, као искрени саучесници ваше радости и вашег веселја и народне славе.«

»Само сложно, сложно, браћо и једномишљеници и начелни пријатељи! Истрајте на том путу!«

Има још доста лепих и патриотских и напредних мисли, све у том духу, али ја ћу све то прескочити и цитирати само завршетак честитке.

»Не бојте се!« завршује Срета. »Не малакшите духом! Нисте усамљени! Уз вас је све што је напредно и слободоумно! Смелима припада свет! вели историја. Нисте сами! Сећате се вазда да имате браће своје и с ове стране океана у Прудељу, Среза качерског, Округа рудничког, који вам из даљине кличу: Слава, слава, слава борцима за народна права и прогрес човечанства!«

— Слава борцима! — додаде Срета. — Дигнимо капе увис и кликнимо, браћо: Слава борцима за народна права!

— Слава! — загрмеше присутни у механи и дигоше капе (а Крсман сламни шешир) увис.

Кад Срета написа депешу, устаде и прочита пред скупљеним збором и запита их има ли ко шта да примети, да се што, на пример, дода или избаци. Нико ништа није приметио, свима се особито допала честитка и акламацијом буде примљена. Одмах

буде образован други један одбор који ће да се постара, где треба, снабдети је, наравно, што већим бројем потписа.

У тај други одбор уђе Сретен, Ђорђе и Мића и заменик његов Вујица, који је увек имао доста времена на расположењу. Волео је да зазјава. Мало је радио. Тражио је мајдан соли и надао се да ће се тад добро покрпити. Ухвати тако лисиче, или мало курјаче, па га продаје повоздан по паланци; или нађе какав минерал, на пример »мачије злато«, који се светли, па распитује учене људе у паланци да ли је то злато, а кад га запитају где је то нашао, а он то крије. Ето тиме се тако бавио, али као да му је ипак најглавније занимање било то што је био представник листе. Он је само зато ушао у тај одбор као заменик Мићин што му се тада десио ту уз плот везан коњић, па је тако могао одмах да полети на њему у варош у телеграфску станицу, пошто ни за живу главу не хтеде поверити и дати свога коњића Мићи »Официру« у руке, мада су га сви молили и наваљивали на њ. »Море, не знам ја Мићу!« гунђао је Вујица »представник«.

Одмах се стадоше купити потписи на честитку. Срета потписа скоро читаво село, па му и то не би доста, него додаде: »са још сто и двадесет и три пореске главе«, тако да је неких четрдесет потписа више било него на оној пређашњој честитци којом се честитало новој влади. Потписа их Срета, бога ми, све, све који му год падаше на памет; и ове што су се ту десили у механи (а њихов број није никада мали) и оне који нису ту били и који кад нису овом приликом чули, ваљада никад више и неће имати прилике да чују ни за ту Бразилију ни за тога Дон-Педро.

То је сад требало одмах жицом испратити. А то је била дужност заменика Вујице. И он узме депешу са потписима и метну је у недра. Седе на коња, потапка га по врату, па се крену уз радосно клицање многобројне светине.

Он оде, а они осташе.

Не потраја много, а ево ти Вујице натраг. За Срету се баш не може — као за једног ученог и школованог човека — рећи да је празноверан и да држи нешто на то, зато и не смем рећи да је слутио зло, али му ипак некако није било пријатно и право кад се овај вратио с пола пута.

— А што се ти, море, врну, натраг? — запита га љутито Срета.

— Ама ја 'нако знаш, идућ' путем премишљај у себи: да л' ће му ту требати што да се плати, јал' да онако на државски рачун прикачимо? — вели Вујица.

— Ама па јакако, ја шта ћемо него да платимо!?

— А не би ништа могло, онако на прилику, за џабе, на пример како од власти што су депеше џаба? — запита ћир Ђорђе.

— Не може, не може! Мора се платити — вели Срета.

— Е, па ко да плати? Зар ја ем да ознојим мога Мицка (тако му се звао коњић), ем да платим?! Јок ја, вала! — рече Вујица па сиђе с коња.

— Ама нећеш ти — вели Срета, умирујући га — платиће Ђорђе председник.

— Молим, казао сум, обећао сум, инћар нема! — прихвати ћир Ђорђе, рек'о би мало љутито.

Сад се стаде распитивати шта ће да кошта то. Нико не зна, па ни ћата, ни Срета.

— А како би било — умеша се неко — да ти, кмете, даш два динара, па ако буде мало нека Вујица дода, а ако претекне, нека ти донесе кусур, а кмет Ђорђе?

Не иде ни ово. Не пристаје ни Вујица, а још мање ћир Ђорђе.

— Јок, јок! — виче и један и други.

Шта да раде у тој невољи?

Али се Срета и ту досети. Сети се да се у општинској судници потеже нека поштанска књига, тарифа нека. Одмах одлете тамо и нађе шта стаје реч за у Бразилију. Охлади се лепо човек кад изброја речи! Дугачка депеша, бестрага много речи; не знаш шта је дуже, честитка или имена потписника, а, хвала богу, знате наше честитке. И кад срачунаше, изађе нешто ђаволски дебело! Које у честитци, које у потписима, било је на девет стотина осамдесет и три речи. Реч стаје шест и по динара и свега изиђе: шест хиљада триста осамдесет девет динара и педесет пара. Срети се окрете судница. Толика сума! Ко сме поменути ћир-Ђорђу!

Али се Срета не даде збунити. Седе и преправи другу мало краћу депешу са мало мање потписника. Потписа поименце одборнике и дода »са још триста пореских глава«. Изброја речи и израчуна и опет му изађе: триста шездесет динара. С овим се може изаћи пред ћир-Ђорђа, помисли Срета и пође, али се с пола пута врати. Није смео да спомене толику суму ћир-Ђорђу. Опет стаде преправљати депешу. Преправљао је неколико пута и напослетку испаде овака и оволика:

»Рио де Женеиро-Бразилија.

»Сакупљени овде на две хиљаде непомичних и свесник Пруделана, Среза качерског, Округа рудничког, кличемо храбрим борцима за народна права: Слава вам, хиљадили се такви који примером предњаче осталом свету!

Ђорђе, Срето, Перо, Мићо, Жико,

Љубица, Крсман, Јелесије«.

Израчуна шта стаје четрдесет и једна реч и нађе да ће све стати: двеста шездесет и шест динара и педесет пара. — »Много је, море!« рече у себи Сретен, и пође. »Па и није за такву ствар!« рече опет у себи идући и храбрећи се и уздајући се у речитост своју.

— Е, газда Ђорђе — рече Сретен кад стиже. — Бога ми, кад си се сам понудио и пристао да будеш стари сват, а ти сад дреши кесу!

— Молим, чујем! — вели Ђорђе. — Што коштује, па ће да видим.

— Е, да видиш најпре депешу, па онда реци! — вели Срета и прочита му депешу.

— Врло лепо! — вели Ђорђе.

— Ето па сад суди сам. Краћа већ није могла бити! И адреса и потписи и депеша, свега четрдесет и једна реч.

— Па шта коштаје то саг?

— Шест и по динара.

— Иха! — узвикну Ђорђе. — Да је ништо за динар, динар и пол, па човек за један кеф и тој да учини!

— То је свега двеста шездесет и шест динара и педесет пара.

— Молим?! — вели ћир-Ђорђе нестрпљиво.

Срета му понови суму.

— Е па зашто саг па то?

— Па велим шта стаје цела депеша, кад је реч шест и по динара.

— Кол'ко?! — вели Ђорђе и метну шаку иза увета.

Срета му рече понова, и шта стаје реч и шта стаје депеша.

— Бре, бре! — викну ћир Ђорђе као опарен.

— Па сам си обећао! — вели му Срета.

— Обећао сум, ама несум знао кол'ко коштује.

— Е па сад знаш.

— Много! — вели Ђорђе.

— Ама није много! Ја сам шкартир'о толике лепе и слободоумне мисли! — вели Срета — а да је остала она прва стилизација, — платио би три хиљаде сто тридесет и девет динара и педесет пара. А ја сам те штедио и ти си сад још у ћару.

— Какав ћар, какав ћар? Давно нема ћар ни од паметну ствар!

— Ама молим те, шта је то тако много! Ти си бар богат човек.

— Што богат, како богат?! Ја сум ваљаде нашао ћупови с дукати и талири од Марије Терезије, ели сум неки лиферант, ели сум неки казначеј, па да имам тол'ке паре! — цапа се и отима ћир Ђорђе, који је обично мењао наречје чим се наљути мало више.

— Ама, молим те, дај; ти двеста, а ресто ћемо из канцеларијских трошкова докусурити. Ето, ти двеста...

— С паре шала нема! — плану ћир Ђорђе и одједаред пуче један тако страشان шамар, да се ваљда чак тамо у Бразилији чуо. Нико га не би кабулио да прими ни за десет талира, а грешни га Зац доби за банбадава, ни крив ни дужан. Извуче га као да је Дон-Педров присталица. А сам га ђаво нанесе да запита ћир-Ђорђа за неку спрдњу баш онда кад овај чу за ону онако грдну суму коју требаше према властитом свом обећању да дâ. Те ти ћир Ђорђе онако љутит на коме да искали јед, него на грешног Цинцарчету, које му у тај пар дође згодно под руку.

— Хехе! Двеста шесет и шест динара! Малко паре! што је тој за ћир-Ђорђева кућа!! Ђорава посла!

— Ама, па ти си човек богат — вели Срета. — Е, добро, ето, дај ти сто педест динара, а ресто ћемо покупити.

— У бели свет там' крше си врат од угурсузлак, па саг, кој ће да плаћа тај калабалак — газда Ђорђе из Пруделъ да го плаћа! Ја сум Капетан-Мишин ортак, па имам паре »за отечество!!« — Дваес' пара пазар, хиљада гроша штета! Бразилија! Ђорава гу страна! — вели ћир Ђорђе љутито и рече и нешто још грђе, али писац, иако је досада савестан био и изнео верну слику онога што је било не изостављајући ништа и не додајући ничега новог, ипак неће то да изнесе, јер сви знамо шта значи то кад се човек наљути па не бира речи.

— Сто педесет само, — погађа се Срета, — а ресто...

— Море, остав' ме, учитељу! — брани се ћир Ђорђе.

Сретен виде своје, што кажу, »добро јутро«. Виде да се овај не да ни опепелити, а није рад ни да пропадне тако лепа идеја: да његово село буде међу првима који су из Европе честитали, па неће да батали.

— Ама зар не би то могло онако некако, знаш, муфте? — запита Крсман дрипац.

— Онако на канцеларијски трошак бар ако не може бесплатно да се отпрати, а Перо? — запита Јелесије.

— Не може, — вели Пера ћата. — Све мора да се плати; и краљу на рођендан, и на Цвети, и новим министрима, и збору кад се честита — увек се плаћа.

— А из канцеларијских трошкова? — запита Срета полако Перу ћату.

— То може, ал' тај издатак неће признати контрола; мораће господин председник из свога џепа да подмири, а у то господин председник извесно неће хтети да загризе.

Сретен опет редуцира своје захтеве на минимум.

— Знаш шта, кмете, — рече Сретен, — па ми можемо још у мање речи да честитамо!

— Ху! — хукну ћир Ђорђе и почеша се иза увета. — А пошто била једна реч?

— Шест и по динара.

— Бре, бре! Само тол'ко. Шест и пол динара! Море грчка вивлија, тол'ко дебела књига, па гу купим за три ели четири динара! Ем цела јарећа кожа у корице; кожа од јаре девет и пол гроша ја гу купујем! А један српски реч тол'ко ли се зар плаћа!? Еј, букова главо!

— Па само неколико речи; тек кол'ко аваза да дамо! — рече Сретен молећим гласом.

— Море, не плаћа Јоргаћи за Бразилију ни једно »дилусус« да го пошљеш, еј главо, памет си бери! — рече ћир Ђорђе ужасно љут и стаде руком да тресе јелек, да се отреса и Бразилије и Сретенена.

— Ама, председниче...

— Молим! — продужује ћир Ђорђе љутито и одлучно, тоном као кад неко држи диктанта. — Ми, учитељу, да си гледамо нашу послу, а онизи там' што су, нек си га гледе своју послу! Тој ти је, ете, сав мој поздрав и честитање од мен'! Да га напишеш: тој ви се поздравио председник Ђорђе из Прудељ. Тол'ко!

— Ама чуј ме...

— А од паре да ми не збориш, господин-даскало, ич, зашто сум човек крвник! Од сулиотско сорта сум; татко ми клефта беше, као онај сас мустаћи големи там' на дувар — што је — и показа на Бочариса — па ће свашто бидне!

Република, република, али ни ћир Ђорђе није хтео да се за толико изује. У њему као да се одједаред пробудише монархијска чувства, и он се разиђе, начелно разиђе, са Сретенем. А ако ћемо право, до скоро је монархиста и био.

— Па да баталимо, — викнуше неколицина главнијих, — кад је тако скупо!

И шта је могао сад Срета усамљен тако. Види и сам да је такса бестрага папрена, па попусти. Одустане и он од шиљања депеше и одборник Вујица свеза опет свога Мицка за плот.

Али Срета не да ипак да сасвим пропадне ствар. Тако лепа депеша, па да пропадне! Кад јој није било суђено да иде преко мора, мора се бар овде чути. Читалачку публику наших новина неће мимоићи та депеша, јер Срета не дâ да пропадне ни какав мање значајан састав његов, а камоли овај. С њом ће бити што и са оним цинцарским печењем: »Ако го не јадиш печено, ће го јадиш ку'ано!« Послаће је у неке новине, у новине Пиоњер народних тежњи које су ономад почеле излазити, а доле под звездицом написаће: »На основу чл. 15 закона о телеграфу ваш телеграм не може се адресанту предати«. Тако ће се извући из шкрипца, оправдати Ћир-Ђорђа и село и сву кривицу свалити на телеграфисту.

А Срета је тим лакше пристао да се не пошље депеша и брзо се утешио јер му је одмах пала на памет једна лепа идеја, коју ако изведе одужиће се лепо и свести и савести својој.

Ево, дакле, како се Срета лепо довио.

У исто време кад решише да се депеша не шаље, решише и то да се прими к најповољнијем знању та промена у Бразилији и забележи у деловодни протокол општине прудељске, и да се напише поздравни акат и да се чува и храни у архиви општине прудељске.

Тако и би урађено.

Срета хтеде још и ово да се унесе у записник као резолуција: да одсада сваке године на тај дан буду сви дућани затворени, али Ћир Ђорђе, који је и сам имао дућан уз саму механу, није пристао на то. Тако пропаде та резолуција, а и оне две ћатине: да се Бразилијанци изберу за почасне грађане прудељске и да се Прудељ одсада не зове Прудељ, него Бразилевац.

ГЛАВА ШЕСНАЕСТА

Ту је једна конференција учитеља из среза на којој је Срета пропао са својим предлогом, али је доцније опет остварио своју замисао.

И

ако је и сам Срета видео да се није могло друкчије, ипак је био

незадовољан. Некако му је то све изгледало глуво, мртво. А он је бог зна како рад био да се све то манифестује с много више ларме и галаме, па да се чује и прича с краја на крај. И како га је бог дао и створио као једног неуморног проналазача, паде му наскоро једна срећна и изводљива мисао на памет.

Дозва Вујицу »представника«, да му добар бакшиш и посла га у срез, назначивши му сва села где има школа и у која ће да сврати. Даде му и један циркулар којим позива све учитеље да му заказаног дана дођу; имају ради једне важне и хитне ствари да се посаветују.

Четвртога дана стигоше само седам учитеља из најближих села. Срета их дочека срдечно, захвали им се на одзиву и позва их у школску зграду.

Одмах им рече да имају о једној важној ствари да се посаветују, и како у свакој добро уређеној задрузи треба да се зна старији, тако и овде, и пита их кога ће за председника. А десило се баш случајно да су сакупљени учитељи били људи скромни, вредни и радени и ниједан баш није марио за ове формалности и дангубице, и немајући никаквих претензија, рекоше нека он буде председник збора, а кога он изабере, нека буде деловођа, па да се што пре сврши тај посао.

Срета им заблагодари, заузео председничко место, накашља се мало, па онда отпоче овако:

— Браћо и грађани! Далеко тамо преко океана у Новоме Свету који пронађе Колумбо за инат језуитима и инквизиторима шпанским — тим непријатељима прогреса човечанског — десио се ово дана епохалан догађај. Последња монархија, тај анахронизам у Новом Свету, пала је под ударцима свесног бразилијанског раденичког staleжа, зато кликнимо: »Вечна памјат!« монархији Бразилији, а живела република Бразилија!

Сви ћуте.

— Браћо раденици! Ја мислим да ћу бити веран тумач осећаја свију вас ако кажем овде да смо и ми саучесници у срећи и слављу њиховом; да се дивимо прегаштву њиховом, да се радујемо успеху њиховом! Је л' тако, браћо?

Опет пауза. Један рече отежући: »Пааа... оно...« и ућута да чује даље.

— Браћо учитељи! Ја мислим да ћу бити веран тумач ваших осећаја, мисли и жеља, ако вам предложим да овај догађај прославимо онако како важност његова захтева.

Настаде пауза. Сакупљени се само згледаше. Неко чисти шешир, неко шара прстом по прабини која је попала по скамијама, неко размазује штапом пљувачку. Нико не одговара. Срета наставља.

— Браћо учитељи, једини напредни елементи и једини пријатељи народни! Смемо ли ми бити равнодушни!? Ми, који смо и сами поникли из слободе?! Наш срез не само да не сме изостати иза осталих, него ја мислим да треба да им предњачи као и досад.

— Па добро — рече један пргаво и зловољно — па у чему се састоји то? Шта хоћеш ти управо од нас?!

— Ја мислим да на нама као учитељима народним највише приличи, управо то је наша дужност, да дајемо агију за све што је племенито и напредно. Дакле, ја мислим да се ви разиђете сваки на своју страну и да сваки у свом селу сазове збор и објасни сељацима значај тога догађаја у Бразилији, а после, према економним приликама, и да прослави тај чин у славу начела и за инат власницима!

— Па како то мислиш? — запита један као од беде.

— Па тако... весеље... село какво с јавним предавањем, и игранком, и тако даље! А верујте, црћи ће од муке они други кад чују да смо их ми предухитрили.

— Ја, богме, нећу да се брукам! — рече један.

— Ни ја! — прихвати други. — 'Ајд'мо!

— Вала, ни ја! — рече трећи. — 'Ајд'мо!

Ниједан не пристаде.

— А вала, и сам се чудим што сам се млатио с вама, кад сам вас одавна знао какви сте! — вели Срета. — Сви сте ви мемелуци, инертни према грађанским слободама. Ти, Петре, само идеш и калечиш и млатиш се с вођарством; ти, Радосаве, опет са твојим свиленим бубама; ти Јоване, са ручним радом у основној школи; ти Миленко с кованлуком, 'оћеш ту да се набереш меда; ти Саватијевићу, само да ти је да предајеш пјеније и да певаш за певницом, ка' и Радоје што подби ноге скупљајући песме и приповетке и пословице и загонетке, — а што овде народ пропада у незнању

својих грађанских права, то се вас баш ич не тиче. Ви се забијете у кованлук, јал' у свилене бубе, као да смо све већ посвршавали! Политичке слободе дај и изволуј ти народу, а слободан народ ће оно ваше и сам наћи кад му затреба. Ту ви њему отварајте очи, — а свиларство, воћарство, кованлук и те ствари, то му нико ни досад није бранио да ради. Штавише, гладни власници то и воле да се народ замаје тим а батали своја света грађанска права; па што веће благостање у народу, биће му већи и порез! А ја то не дам!

— Шта недаш ти, будало једна?! — рече Радоје. И зар си нас зато сазв'о?!

— Зато, јакако! Зар је то ситница? — вели Срета.

— А шта се нас тиче Америка и Бразилија?! — плану Радоје. — Нас, српских учитеља?! Зар ми, који смо најближи народу, ми, његова најближа њему интелигенција, зар ми немамо преча и паметнија посла? Зар није боље да га учимо како се рационалније ради земља, како се подиже воћарство, пчеларство, свилодеље; да га поучавамо како ће да чува здравље своје и своје деце; а да се од њега учимо и упознајемо са његовим песмама и пословицама, његовим причама и загонеткама. Зар није то и лепше и паметније и корисније и за нас учитеље и за народ наш. Шта се нас тичу они тамо?! Нека се они наређују како знају, и како им је ћеф; а ми овде ваља да гледамо нашу муку и невољу! Море, под носом нам беда, а ми зијамо по белом свету!!

— Тако је! — прихватише сви сем Сретена.

— 'Ајд'мо! — рече Радоје — а оставимо ову будалу нек се млати кад га трпе и кад му се може! Па други пут немој да нас зовеш ради таквих глупости!

И сви се дигоше и без збогом-остај одоше, крстећи се и чудећи. Само чујеш где веле: »Е будале, ако ко бога зна!«

— Мамелуци! — дере се за њима Сретен, а сав блед у лицу. — Пришипетље власничке и капетанове!!! Бруко учитељска!!!

— Чујеш кмете, паде ми на памет нешто жестоко! — рече Сретен пошто се после неког времена мало умирио и ново нешто смислио, па дошао ћир-Ђорђу. — Али жестоко, кад ти кажем! А ти можеш; дао ти бог свега, газда Ђорђе.

— Ете, опет газда Ђорђе! Е — де! Саг сум и ја газда! Исполај на Господа. Од теб' сефте чу' да сум газда! — вели ћир Ђорђе љутито, слутећи опет нешто непријатно.

— Има начина да направимо један џумбус, онако славан џумбус, па да се жестоко провеселимо за тај ђеф.

— За какав ђеф? — запита овај.

— Па... за оно... у Бразилији.

— А, а, знам, е па де! Имам си послу, брзо!

— Чујеш, газда-Ђорђе, ти, знам, имаш празне буради од гаса и зеитина, и од катрана и буради и мешина, а знам да ти све то сад ништа не треба...

— Како, џанум, да ми не треба! Што не треба, како не треба, зашто не треба!?

— Па шта ти требају?

— Она од заитин што су, продајем ги. Што може купус да се ђисели у њи, па да бидне една лепа и фина ствар, — мани се! — Ту се ђир Ђорђе заборави да је председник општине, него почеда хвали купус као механџија.

— Ама није мени сад до тога! — вели љутито Сретен.

— А што је купус, господин-учитељ, мани се! Ама жут као ђилибар, па танак како свила, а добро како ђетена алвица! Ђу те зовем једанпут на један кеф да ручаш с мен'.

Срета само хукну.

— А она од гаса бурад?

— Бурики од гас? Па и то ђе ми треба за нешто.

Срета брише зној с чела.

— Е, а она од катрана, и оне мешине и тулуми?

— Све ми треба, бре, брате, човек сум трговац! Несум неки чиновник, изелица од дваесестести и пијавица народна!! — рече ђир Ђорђе скоро кроз плач.

— Не треба то теби ништа! Ти само мене слушај, па их изваљај овамо! — рече Срета. — А ти знаш како је прошао стари чича Милисав; а ја и 'нако немам друга посла!

Али се ђир Ђорђе џапа, не да никако.

— Ја сум паре, бре, дао за то; мен' ме неје то за џабе дошло. Зар сум ги украо, ели упљачкао на друм? Паре сум, море, дао! Време оскудно, пара слабо пада. О боже, боже!

Бог да чува! — хуче ћир-Ђорђе чудећи се шта га је сад опет снашло. Паре сум дао! Паре! — виче једнако.

— Па паре ћеш и добити! — осече се Срета љутито. — Ако коштају, разрезаћемо ми одборници у седници на народ, па ће ти се платити.

— И треба да ми се плати! — рече танко ћир Ђорђе.

— Не бој се, неће ти пропасти ни једне паре! Па, мајковићу, како би ти главу за начела дао, у воду и у ватру скочио, — кад нећеш ни два-три батал-бурета на запалиш?! Море, негда су се народни борци као Хус, Саванарола и други, сами спаљивали за идеју и за начела, — а ти данас нећеш ни једно буре да запалиш за идеју!! Брука!

— А што па да ги запалим? Зар паре да запалим? Зашто да запалим?

— Па да правимо довече лимунацију... да свечано прославимо тај догађај.

— За који догађај?

— Па онај проглас у Бразилији, ону промену. Ех, па ти већ заборавио! Их, ала си и ти неки.

— Е па де! Заборавио сум, несум учевњак како тебе...

— Осветлићемо село, провеселићемо се пред твојом механом, па ћеш и ти зарадити што.

— Много слаб пазар, нема старо време што беше, и стари људи галант што бе'у!

— Скупиће се људи па ће сваки потрошити и поручити по нешто; неко кафу, неко ракију, вино, — ко шта милује; еле трошиће се пиће, пазарићеш. А ти си, ето, власт, па дотерај Цигане, нека нам бар одсвирају порезу; нек одраде, нек зурлају и бубњају, верицу им вираунску.

— Врло лепо, разуме се! А, што рече, ће може да ми се плати бурики?

— Може. Из партије одређене на канцеларијске трошкове.

— Ама страф ме да неће да може?!

— Ама кад ти кажем, све ће ти се то платити, ти не бригај! Не смемо остати ми једини осим света. Шта би свет рекао кад би нас овако индиферентне видео?!

— Врло лепо, извол'те бурики.

Руковаше се.

Довече дакле осветљење, »лимунација«, народно весеље у механи и народно коло пред механом газда-Ђорђевоу.

Спрема се живо. Биров виче по селу и позива свет на весеље.

— Чујте и почујте! — дере се грлати биров. — Довече ће бити вођен пред судницом »лимунација« а то је као да речеш: осветљење и уживанција; запалиће се и бурад стара, и мешине, и катранице — биће весеље и играње, а Цигани цабе. Нек дође који год може, и нек понесе чкарт катранице дрвене! А биће мяса к'и дрва и вина к'и воде; а све цабе и без једног парића заиста!

Иде све као намазано.

Примеру ћир-Ђорђевоу следоваше још неколицина; још тројица обећаше да ће дати сваки по једну стару мешину од катрана.

— Ала је свес', слава му! — узвикну Срета задовољно.

ГЛАВА СЕДАМНАЕСТА

У њој је испричан један најсрећнији дан у бурном, рада и напора пуном и паћеничком животу Сретином; дан који је и дао повода и »штофа« целој овој приповеци, а то је дан (или боље рећи ноћ) кад је била лимунација у селу.

М

рак се полако спушташе и замотаваше село у своје мрачне скуте. И

сам месец као да је знао за то весеље, те се потрудио да га и вечерас својим одсуством увелича; изашао је тек пред зору, да не поквари лимунацију.

Мрачна, лепа јесења ноћ, створена за лимунације! Јер смерне, ситне звездице, којима је посуто било небо над свесним и раздраганим Прудељем, не могаху сјајем својим конкурисати оној светлости којом наши свесни Прудељци осветлише ову нашу засада још републиканско-монархијску планету.

Небо се већ увелико окитило ситним звездицама, али шта је сва та светлост небеских кандила кад се запалише стара бурад од зеитина и гаса, и старе мешине од катрана, коју свесни Срби поклонилише на жртвеник слободе! Шта је све то! Перо није у стању описати то; требало је бити тамо па видети ту лепоту.

Одавно се закопао Прудељ на том месту где је данас! Али никад ни дотад није доживео а ни потад неће доживети такога славља! Читаво пламено море око механе и суднице, које су обе под једним кровом. Прва лимунација од Косова! — рекли би наши новинари.

Механа лепо декорисана шимширом и шареном хартијом; лелулају се ланци, начињени од шарене хартије и старих новина, па се од лампе на средини пружају у све ћошкове механе. Све су то удесили Срета, ћата и Гизела, чланови приређивачког одбора за лимунацију и за прославу.

И ко је данас срећнији био од нашега Сретена при погледу на све ово!? Да нешто није свршио препарандију него богословију, јамачно би се сада послужио речима Симеуна Богопримца и рекао као и овај: »Њиње отпуштајући раба твојего, владико, јегда видесте очи моје спасеније моје!« То би јамачно рекао. Пуне му среће и груди и шаке! Био је задовољан. А срећа те је био хришћанин, јер иначе би се још могао као онај стари поганик, онај пресрећни тиранин из Самоса, Поликрат, поплашити да му и сами богови не позавиде на толиком обиљу среће!

А овако, — таман како треба! Он се само шеће по скупљеном свету и Циганима и ужива. Наређује и ранжира, а пламен од запаљених буради и мешина од катрана осветљава му блажено и задовољно лице, и гуњ и јелек, и тозлуке и бритвицу и онај грозно великога обода шешир.

Боже, каква граја и уренебес у иначе мирном Прудељу! Ни један вашар није ни принети овоме думбусу што се вечерас у селу направи!

Све се дало на посао. Цигани свирају; зурлашу искочише дебеле као прст жиле на врату од силна дувања, а гочобија да провали бубањ од радости што је Дон Педро скикнуо; Макевија клисар пали прангије место Максе фамулуса, који је и сам постао заменик у одбору за лимунацију; деца се џавелају, јуре по колу и унутра и напоље, или се греју око запаљених буради. Песма се ори, а нервозни зељов из комшилука урла, а жутов му из другог одговара; Зац точи и послужује, а Срета се шета по механи и испред механе, весело и поносито као лелек по крову; плаћа све што весели народ попије, што Зац забележи а Максим контролише, или иде под звонару па одмењује у звоњењу. Звони оно школско звонце, па не звони него све кевће кроз онај мрак! Коло се окреће, земља тутњи, а коловођа Мића »Официр« не додирује, мислиш, земљу. Он је међу првима био ту. Дошао је у свом парадном пољачком оделу. Чак је и пушку са собом понео као знак пољачке власти и силе његове. За ту пушку, ту скоро у свађи са чича-Милисавом, рече да је већ убила једног »тиранина«. Ако је веровати Мићи и Срети, та му је пушка остала од ђеда који је војевао на Љубићу, и њоме убио онога Ђаја-пашу. И она се сад, као антика, чува у Мићиној кући, а она у музеуму у Београду, то је, вели Срета, само копија од оригинала који се налази и чува код Миће »Официра«. А дивно је изгледао Мића у свом стајаћем руху! На глави му шајкача накриво, на ногама чизме са борама »на хармонику«, око врата неки »гаслук« што га је из војске још донео. Од оно доба се Мића угојио и ужирио, па му је ка' потесан мало; стегао му врат па се сав ознојио, а црвени се као вампир. Накривио шајкачу, онако поднареднички, на десно уво, па игра и заплеће ногама, а испрсио се поносито онако у игрању, па гледа у Срету, а играјући све виче: »С с-sss! Ама таку ми ракију пеци! Тако

ви њему, власничку му и тиријанску.« — А после поче да »броји«. Многе је бројенице изређао, али једна, онако политичка, беше најлепша.

— Гукни море, Мићо, једну онаку! — викну му Срета.

А Мића поче:

*Црна земља,
Небо плаво;
Бразиљанци
Задобили право!
Кааажу! С-с-ссс!*

и ту лупи Мића ногом у земљу, лубом о луб а руком о груди, па стаде.

Срета му приђе и честита, а тако и Ђорђе.

— Од данас да смо побратими! — рече Срета.

— И с мен'! — додаде ћир Ђорђе.

— Здраво, побратиме! — рекоше и Срета и Ђорђе.

— Да бог дâ, побратими! — оговара Мића.

Куцају се и пију, а Цигани свирају »туш« и деру се: »Може, не може!«

— Побратиме — грува се Мића у прси — побратиме, молим ти се ка' брату, и бољем од брата, за нешто. Да ми учиниш један ћеф...

— Да чујем! — рече ћир Ђорђе мало узнемирено.

— Једну, онако јевропејску, да обрнем с домаћицом »митмонђа-асмонђа?« (Тако је Мића увек дирао Љубицу зато што је некад била Мађарица).

— Има време, побратиме, има време! — уситнио ћир Ђорђе, очевидно у намери да забашури. — 'Ајде, Петре, има ли нешто?

Ћата разумеде и запева »многаја лета!« Цигани засвираше »туш«, а Мића се једнако лупа у груди и виче: »Баратом, митмонђа-асмонђа!« Сви расположени, па и сам ћир Ђорђе. Свечано је изјавио пред свима да она бурад поклања.

— Презентирујем ги пријатељству. Не тражим ни пару ћар! — и махнувши само руком, у знак да је »било«, рече: — Хиљада година не се живи! Зар на онај свет ћу ги носим, тија бурики!?

А ћата Пера уграбио ту прилику и замолио председника да допусти Љубици да одиграју једну, како он рече, »јевропејску«. Ћир Ђорђе немаде куд, него дозволи, али само мало, јер се, вели, боји да јој се не заврти глава, односно мозак.

Док се ћата окретао с Љубицом, играјући оно што су им Цигани знали да одсвирају, утезао се и дотеривао Мића, а кад сврши тоалету, приђе Ђорђу па рече:

— Е, побратиме, није вајде. Ево ме и јопет да те замолим за домаћицу да је и ја онако по јевропејски »митмонђа-асмонђа« окренем једном око себе. Молим те.

Мића је знао чаршијски ред па је најпре лепо замолио ћир-Ђорђа.

— Молим, побратиме, много ме љутиш с такве речи. Неје за никоје рђавство. Чест и поштење! (Молим те, побратиме, потврђује Мића, разуме се... све чесно и поштено. Зар ја у твојој кући толико пута хлеб и со...) Мен' ми је баш и кеф за тој! — рече ћир Ђорђе.

А слагао је, грдно је слагао кад је казао да му је ћеф.

Та колико је само пута држао исти тај ћир Ђорђе формалне елесије, дугачке елесије ради тога. Колико се пута и чудио и љутио и питао: како само то може понеко тако да пусти своје женско чељаде да игра с неким, нит' га знаш ни ко је ни откуда је, па да с таквим игра јевропејске игре!! Никако, ама баш никако није му ишла у главу она, по његову мишљењу, прилично непристојна близина у којој се тада играч и играчица налазе.

— Ама како, џанум — говорио би често ћир Ђорђе, па метне кажипрст на чело увек кад год би то видео или би се о том само реч повела — како, џанум, може један човек од ред и чес', што се каже, тој да дозвољава?! Саг, ете, имам си, на прилику, што се каже, на пример, једна кротка, лепа и млада домаћица, чујеш?! Ете човек сум млад, па си имам спроти мен' и млада домаћица, чујеш?! А ете дође си однекуд, па га не знаеш ни ко је ни што је, један такав из Јевропа со пућет, па ха пред домаћина се поклони, па збори: »Ели може, газда Ђорђе, да играм сас вашу домаћицу; да гу малко за кеф обрнем по јевропејски? Па ем да ми врти домаћицу, ем ја па да му јоште захваљујем и кажем: »О молим, то ми је мен за почес', мило ми, што гу правите кеф с играње. Молим, забављајте гу; послужите се с њума како сас вашу!« — О, кирије имон! — Па саг ја да гу пустим да гу јабанџија уфати у игру, па да се врти с њу како пцето кад се врти по-за свој реп па иска да га уфати! Па зар да ми уфати из бели свет какав јевропејски »фићец« домаћицу, па да гу у јевропејско играње легне на сиске како на шиљте, а газда Ђорђе да си седи, ћути и гледа како магаре!!! Тој ли је ред?! Тој ли приличи на чесни и паметни људи; на људи кристијански и од еснафски ред?! Срамота, море, резилак! Јоште татко ми, докле не беше умреја, збореше ми много пут. Имаше га у татка једна реч: »Јоргаћи синко-ле, убавачко у памет, збореше татко ми, да си туриш овај реч (од покојнога ми татка Киријакиса) што ће ти саг кажем: »Пушка, симсија и домаћица — не се дава у зајем!« Да запантиш, рече ми, тој! »Чесна жена требе, рече, да си седи у мутвак; у мутвак је женски кеф!« А татко ми много чатеше и паметна глава беше!

Тако обично говори ћир Ђорђе кад се поведе реч о томе. И тада је увек љутит. Псује и турски и српски и грчки; вади љутито плекану табакеру и муштиклу од јасмина иза паса и прави цигару, а руке му све дрхћу од љутине, тако да обично процепи по неколико цигар-папира правећи цигару. Љут је тад па псује цигар-папир, као да му је папир што крив. Не зна лепо човек шта ради! — Али, ето, данас се и он нешто одобривољио, ухватили му један тренутак слабости, и он заборавио и своје назоре и таткове савете, па допустио ћати Пери да игра с домаћицом!

Игра траје једнако, ћир Ђорђе је прати пажљиво. Свет пије, пева, весели се!

Свршише игру. Ћата се елегантно понаша. Доведе Љубицу до ћир-Ђорђевог стола, па се фино поклони; загребе у клањању десном ногом као највештији »тенцер« код господина Благоја у салону играња.

Таман је пустио ћата, а Љубица се брише марамом и хлади — кад стаде пред њу Мића.

А знао је, кажу, жестоко да игра. Био је играч да му је требало пара тражити. Научио је у војсци многе »јевропејске« игре. Као поднаредник био је у Београду почешће по оним баловима које је обично војена и грађанска патрола пре исцрпљенога програма и пре оне облигатне завршне игре »Устај, дико, зора је!« растеривала. А био је сила онда. Кад уђе с друштвом у кафану, а он само забоде тесак у сто и викне: »Ајаооо! Силна војско! Цивили напоље!« а свет бега. Обично прво заглаве врата бербери, а за њима шнајдери. Бербери понекад прибегну и досетци. Запевају химну »Боже правде ти што спасе« и тиме Мићу и другове му укроте, и ови морају да одстоје све четири строфе, а после саставе астале војска и бербери и пију као браћа, док опет не наспе Мићи. Војска је обично избегавала шлосере и коваче, јер су то били опаки људи и зли поданици, и кад се туку носили су на длану неке гвоздене нарукнице које ужасне трагове остављају. Војска растера »цивиле«, а патрола дође па и војску. А Мића сутрадан зна шта га чека. Чим дође у касарну, а он ћебе на раме, па право у апсу! Оданде пита само то колико дана има да одлежи.

Кад се Мића поклони пред Љубицом, ова погледа у ћир-Ђорђа, а тај поглед је значао: могу ли? Ћир Ђорђе се почеша мало по носу као човек кад му се предсказује да ће се љутити. Радо би викнуо: »У мутвак! У мутвак је женско!« али нема куд, него јој сад допусти, рече јој: Ђузела, побратим те зове на малко играње.

Љубица устаде, а Мића је ухвати како треба за чардаш. Она Мађарица, а Мића у чизмама »на хармонику«, па таман пар као поручен за један чардаш. Мића је обгрлио, а она њему метнула руку на раме. Искашљаше се мало обоје, па чекају да Цигани почну, а стоје тако као, ако се сећате, у слици двоје заљубљених на лецедерским меденим колачима.

— У нашу веру нема тако нешто! — рече ћир Ђорђе Јелесију шпекуланту до себе, гледајући загрљени пар.

Цигани засвираше, а Мића и Љубица заиграше. Ћир Ђорђе се врпољи на столици и тужи се на врућину и запару.

Свет их гледа. Многи завиде Мићи. Ал' је жестоко играо! Све лупа сару о сару и луб о луб и штиклу о штиклу и виче нешто мађарски.

Љубица пада све више у ватру. Затурила главу на десно па је подупрла десном руком, а леву метнула на Мићино раме па спустила трепавице и тек понекад погледа кроз њих на Мићу, пукне прстима и викне »Ћухај!« — »Ајој! што ћу кукавац!« виче опет Мића. После се ухватише; он њу обема рукама за струк а она њему обе на раме положила, па се стадоше окретати као вихор.

Свет их хвали. — К'и две полутине од јабуке! рече једна. Красан пар! рече Тодора. — »За кога ја газим блато сваки дан!« дере се Мића, а газда-Ђорђу већ прекипело! Можда је ћир Ђорђе, као човек из класичних земаља, знао за онај скандал између Марса и Венере, знао да женске трче за блеском, сјајем и шаренилом, па се бојао да и Мића »Официр« својим пандурским блеском не занесе ташту Љубицу, па ће онда ђаво бити крив. Нешто дакле то, нешто разговори, а нешто опет и то што су играчи далеко од запаљене буради одмакли — тек се ћир Ђорђе раздера:

— Љубице, мори, поскокни те ми донеси цубе; нешто ми зима овој вече. Фаћа ме треска, како грозница! Иска ми душа да се утоплим малко. А ти иди си, па си спини малко; имаш сутра послу!

Љубица прекиде играње. Сврши се и чардаш.

После опет коло, песме и бројенице, чаше и здравице, звона и прангије, усклици и урнебес. Иде тако једно за другим. Мењају се шарене слике као у калеидоскопу — све лепша од лепше! Све то лети од уживања к уживању, само Јелесије шпекулант не учествује. Не ужива у песми, не ужива у игри, не мари за здравице, него како је засео за сто, за печење, тако је и остао. Наклопио се, па једе ли једе! Толико је појео да је пред њим оглоданих костију као пред каквом троглодитском пећином.

Пије и једе свет, а све на Сретин рачун.

А усред те гунгуле и тога урнебеса дигао се пламен од буради и мирис од зеитина, гаса и катрана. И све то изгледаше као нека самртна воштаница Дон-Педру (па и оном чича-Милисаву Пајићу, старом председнику), како се то духовито изразио наш Сретен. И чича-Милисаву је пресело ово вече. Ишли су му пред кућу и викали: »Уа! Уа! Живела Бразилија! Доле с крнтијама реакционарним!« Наваљивали су на вратнице и ломили. их док их чича Милисав пушком не растера. Један је добро платио; за чудо је после тога погађао време кад ће да се промени, и био нека врста вечитог календара за село. А ујутро је освануо у чича-Милисављевој авлији одеран зец на ражњу са хартијом на којој писаше: »Овако ће проћи сваки пришипетља дон-Педров!«

Високо у плаво небо, звездама окићено, дизаше се дим и лизаше пламен од запаљених буради и мешина.

Чуло се за ово бурно весеље надалеко!

И бог свети зна из које се даљине видео тај пламен, а далеко се разлегали гласи од песама и зурли, од ћеманета и бубњева; надалеко се разлегаху Мићине бројенице и Сретине здравице, и јака звона и рика прудељских прангија!!

Да л' су, боже, све то — и тај пламен и те гласе и звуке, здравице и усклике — видела и чула и она браћа с оне стране океана, тамо, — у Бразилији?!

Да л' су само, боже, видела и чула?!

Ако су видела и чула све то, — онда је, хвала богу, све добро! Ствар није пропала, и ми се онда немамо ни за шта плашити од суда потомства.

Добро је! Разумели смо време у коме живимо. »Пâс свакоји своје бремене носи,« и потомство нас неће, бели, смети, не клети, него ни запитати: »Су чим ћете изаћ' пред Милоша и пред друге српске витезове?!«

ГЛАВА ПОСЛЕДЊА

Која је израђена на брзу руку и у којој је писац и против своје воље морао да прекине приповетку, која се можда и читаоцима учинила дуга.

осле осамнаесте главе требале су следовати још четири: деветнаеста, двадесета, двадесет прва и двадесет друга глава.

У деветнаестој и двадесетој глави читали би један допис дужи него сви досадањи, у коме је Сретен (под псевдонимом Стари конветовац) потанко описао ову лимунацију и весеље у Прудељу, и значај тога догађаја.

Из двадесет прве главе сазнали би читаоци како се Сретен позавадио са ћир-Ђорђем и како је пре тога прошао на испиту. Како му ништа није помогла сувишна љубазност и услужност према ревизору, и како је добио »двојку«. Бацао је кривицу и на ђаке, и на родитеље и на ћир-Ђорђа. Ђаке је кривио да су глупи (вели: цела та генерација је таква зато што се родила после ратова), родитеље да су нехатини, а ћир-Ђорђа да није кажњавао родитеље што не шаљу децу у школу и тужио га је ревизору што није снабдевао школу нужним училима и другим потребама. Дознали би, даље, како се ћир Ђорђе наљутио кад је чуо за то и читали би једну лепу сцену како је ћир Ђорђе хтео да осуди Срету за опорочавање власти.

Ево једног фрагмента из двадесет прве главе:

— Што рече пцето ниједно?! Зар он па да опорочава влас'?! Ели сум ја влас', ели несум влас'? — грми ћир Ђорђе.

— »Ако никој — цитира ћир Ђорђе — законе, и поступке власти ели од појединих чиновници усмено ели писмено, ели сас други некакви знаци опорочава, ели речи овакве о њима разноси ели расказује, уколико тој не би, на прилику, у никој већи род од кривицу прелазило — да се казни по параграф 359, тачка 3, Казнени законик, трећа част: О иступљењима, затвором (то јес' да одува апсу) од један до триесе дана, ели бојем (то јес' сас батине) до триесе удараца да се казни«.

— Ама не може то! — умирује га ћата. — Није то тако...

— Како да не може? Како да неје; јес' је тој све тако! — вели ћир Ђорђе, који је добро запамтио тај 359. параграф, јер га је искусио једно трипут кад је још »во времја

оно« капетановао неки дежмекаст капетан са црним солуфима — па отад памти добро тај параграф. — Ја сам га туј записаја и зарезаја, ете тај параграф! — вели ћир Ђорђе и показа чело. — Туј, море, туј!

— Ама не може! — вели му ћата.

— Може, може; море, како лепо ће да може! Што писује у књиге? Батина је, рече, из рај оћинута! Може! За његово, бре, добро ће бидне тој! Учен човек, ама влас' не почитује!!

— Ама кажем ти да не може! Није сада милошевско време! — вели ћата.

— Аха! За књаз-Милоша ли ми казујеш?! Оној беше човек; мушко, дипломат, бре! Може, ем лепо ће да може! Све по закон, а зулум, да речеш, нема.

— Ама тај је закон замењен Законом од 11. децембра 1873. године, којим су батине укинуте! — одговори му ћата.

дуго су се препирали и једва ћата обавести ћир-Ђорђа да је тако.

Тако се Срета спасе, истина, од инзултације, али не и од освете ћир-Ђорђевог, јер овај удеси с капетаном (а наравно Сретином кривицом) и Срета буде кажњен. То је Срети унеколико добро дошло. Јер већ је почео човек да очајава што га нико не гони, и побојао се да га нико и не примећује, па је тражио онако мало апсе, тек колико да се прочује као »политички мученик«. И та му се жеља и испунила; само капетан мало »прећера«, јер место неколико дана, како се Срета надао и кривицу удешавао — казни га капетан са тридесет дана затвора.

Тако пукне тиква и створи се грдан јаз између ћир-Ђорђа и Сретена.

— Није вајде — рече Сретен — морам ја да се прихватим старога алата и заната! — мислећи ту на купљење потписа за неповерење кмету Ђорђу.

И Срета му се освети поштено. Подбуну село и ово изгласа ћир-Ђорђу неповерење, и место њега изабра Мићу »Официра«, сада законита мужа Љубице или Ђузеле, која је раније онако опширно приказана читаоцима, и чија би се улога показала тек у овим следећим главама, и дела њена оправдала онолики опис њен у глави четвртој. Али каквом мером мерите, онако вам се и враћа! Као што је ћир Ђорђе остао без Ђузеле, тако и Срета без Тодоре; њоме се оженио ћата Пера, проводећи медени месец баш онда кад се Срета премештао из села.

А у двадесет другој глави био би један дугачак али и жесток Сретин одговор господину ревизору те школске године кад је лимунација била. Мото је било: »Ој давори ти Косово равно, шта си данас дочекало тужно, да Арапин сад по теби суди!« Било је узвика: Јадна просвето! Јадни подмладак српски! Бедни учитељски сталез! Спомињана је и школска прашина, и слаба плућа, и масна дијурна ревизорима и слаба награда учитељева и још много штошта. Није нужно ни спомињати да је ревизор најгоре прошао; изгрдио га је тако да га, што наши кажу, ни пас с маслом не би појео.

А закачио је добро и учитеље петичаре, нарочито оне који му се не одазваше и не потпомогоше га онда. Онога пчелара назва трутом, онога што шири свилодеље бубом, онога што се одао ратарству ђубретаром, а онога што купи песме манастирским слепцем. Све их је изгрдио ожаливши јадан народ што има такве недостојне синове и учитељство, што има такве чланове. — Допис није био из Прудеља него из другог неког места (где је био премештен и већ почео купити потписе за неповерење старој општинској управи чији му се председник одмах на први поглед никако није допао), а на дну дописа потписао се: Амос Коменски »Двојкаш«.

Све је то написано било у те четири главе, а могла је чак и пета доћи, у којој би било опширно изнето како је Срета отимао општински печат и том приликом добио ужасну чворугу на челу. Али је све то, на жалост писца а на срећу читаоца (јер би књига изашла дебља него најдебље скупштинске стенографске белешке), морало изостати, — и тако се ова приповетка морала напречац са осамнаестом главом свршити, пошто је г. Стева Радосављевић-Бдин, власник овога листа,* отказао писцу даље гостопримство у листу с речима: да неће више да штампа Сретине будалаштине.

